

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

KİTABŞÜNASLIQ VƏ REDAKTOR SƏNƏTİ

- Nəşriyyat işinin əsasları
- Mətnşünaslıq
- Ədəbiyyatşünaslıq
- Jurnalistikanın nəzəri və təcrübi məsələləri
- Mətbuat və kitab tarixi
- Sənəd-informasiya təminatı

**ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
TƏCRÜBİ-METODİK JURNAL**

№1 (8) * 2019

Jurnal 2015-ci ildən nəşr olunur

Bakı – 2019

Təsisçi
Knyaz Aslan

Baş redaktor
Knyaz Aslan

BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma
Akademiyasının həqiqi üzvü, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaktor
Rasim Süleymanov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaksiya heyəti

Abuzər Xələfov, tarix üzrə elmlər doktoru, professor (Azərbaycan)
Xəlil İsmayilov, tarix üzrə elmlər doktoru, professor (Azərbaycan)
Alisa Belovitskaya, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor (Rusiya)
Cahangir Məmmədli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor (Azərbaycan)
Kərim Tahirov, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, professor (Azərbaycan)
Aybəniz Əliyeva-Kəngərli, filologiya üzrə elmlər doktoru (Azərbaycan)
Bülent Yılmaz, professor, doktor (Hacettepe Universiteti, Türkiyə)
Nataliya Kunanets, sosial kommunikasiya üzrə elmlər doktoru, professor
(Lvov Politeknik Humanitar Universiteti, Ukrayna)
Əliş Ağamirzəyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent (Azərbaycan)
Azad Qurbanov, fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent (Azərbaycan)
İmaməddin Zəkiyev, filologiya üzrə elmlər doktoru (Azərbaycan)
Əliağa Cəfərov, filologiya üzrə elmlər doktoru (Azərbaycan)
Gülər Dəmir, dosent, doktor (Kastamonu Universiteti, Türkiyə)
Eldəniz Məmmədov, tarix üzrə fəlsəfə doktoru (Azərbaycan)

“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalı Azərbaycan
Respublikası Ədliyyə Nazirliyində rəsmi olaraq qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 4021. Qeydiyyat tarixi 01.12.2015.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1073, Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23, 2 №-li tədris korpusu,
508-ci otaq, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası,
“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” jurnalının redaksiyası.
Telefonlar: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41; (+994 55) 632-48-48.

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

© “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti”, 2019, №1 (8).

MINISTRY OF EDUCATION OF AZERBAIJAN REPUBLIC
BAKU STATE UNIVERSITY

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

BIBLIOLOGY AND EDITORIAL ART

- Basics of publishing
- Textology
- Literature
- Theoretical and practical issues of journalism
- History of printing and books
- Document and information support

SCIENTIFIC-THEORETICAL
AND PRACTICAL-METHODICAL JOURNAL

№1 (8) * 2019

The journal has been published since 2015

Baku – 2019

Founder
Knyaz Aslan

Editor-in-chief
Knyaz Aslan

Full Member of the International Academy of Informatization to the UN,
Doctor of Philosophy on Pedagogy, Associate Professor

Editor
Rasim Süleymanov

Doctor of Philosophy on Philology, Associate Professor

Editorial board

Abuzar Khalafov, Doctor of Historical Sciences, Professor (Azerbaijan)
Khalil Ismayilov, Doctor of Historical Sciences, Professor (Azerbaijan)
Alice Belovitskaya, Doctor of Philological Sciences, Professor (Russia)
Jahangir Mammadli, Doctor of Philological Sciences, Professor (Azerbaijan)
Karim Tahirov, Doctor of Philosophy in History, Professor (Azerbaijan)
Aybaniz Aliyeva-Kangarli, Doctor of Philological Sciences (Azerbaijan)
Bulent Yilmaz, Professor, Doctor (Hacettepe University, Turkey)
Natalia Kunanets, Doctor of Social Communications, Professor
(Lviv Polytechnic National University, Ukraine)
Alish Agamirzayev, Doctor of Philosophy in Philology,
Associate Professor (Azerbaijan)
Azad Kurbanov, Doctor of Philosophy in Physical and
Mathematical Sciences, Associate Professor (Azerbaijan)
İmamaddin Zekiyev, Doctor of Philological Sciences (Azerbaijan)
Aliaga Jafarov, Doctor of Philological Sciences (Azerbaijan)
Guler Demir, Docent, Doctor (Kastamonu University, Turkey)
Eldaniz Mammadov, Doctor of Philosophy in History (Azerbaijan)

Scientific-theoretical and practical-methodical journal
"Bibliology and Editorial Art" is officially registered
in the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan.
Certificate number 4021. The date of registration is 12/01/2015.

Address of the editorial office: Baku city, Az 1073, Zahid Khalilov str., 23
Baku State University, the 2nd teaching building, Room 508,
Editorial office of the journal "Bibliology and Editorial Art".
Telephone: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41; (+994 55) 632-48-48.

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

© "Bibliology and Editorial Art", 2019, №1 (8)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

КНИГОВЕДЕНИЕ И РЕДАКТОРСКОЕ ИСКУССТВО

- Основы издательского дела
- Текстология
- Литературоведение
- Теоретические и практические вопросы журналистики
- История печати и книги
- Документно-информационное обеспечение

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№1 (8) * 2019

Журнал издается с 2015 года

Баку – 2019

**Учредитель
Князь Аслан**

**Главный редактор
Князь Аслан**

действительный член Международной Академии Информатизации
при ООН, доктор философии по педагогическим наукам, доцент

**Редактор
Расим Сулейманов**

доктор философии по филологическим наукам, доцент

Редакционная коллегия

Абузар Халафов, доктор исторических наук, профессор (Азербайджан)
Халил Исмаилов, доктор исторических наук, профессор (Азербайджан)
Алиса Беловицкая, доктор филологических наук, профессор (Россия)
Джахангир Мамедли, доктор филологических наук, профессор (Азербайджан)
Керим Тахиров, доктор философии по историческим наукам, профессор
(Азербайджан)
Айбениз Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук (Азербайджан)
Булент Йылмаз, профессор, доктор (Университет Хаджеттепе, Турция)
Наталья Кунанець, доктор наук по социальным коммуникациям,
профессор (Львовский политехнический национальный университет, Украина)
Алиш Агамирзоев, доктор философии по филологическим наукам,
доцент (Азербайджан)
Азад Курбанов, доктор философии по физико-математическим наукам,
доцент (Азербайджан)
Имамеддин Закиев, доктор филологических наук (Азербайджан)
Алиага Джафаров, доктор филологических наук (Азербайджан)
Гюлер Демир, доцент, доктор (Университет Кастамону, Турция)
Эльданиз Мамедов, доктор философии по историческим наукам (Азербайджан)

**Научно-теоретический и практико-методический журнал
“Книговедение и Редакторское Искусство” официально зарегистрирован
в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 4021 (Дата регистрации 01.12.2015).**

Адрес редакции: г. Баку, Аз 1014, ул. Захида Халилова, 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, аудитория №508,
Редакция журнала «Книговедение и Редакторское Искусство».
Телефоны: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41; (+994 55) 632-48-48

ISSN (ISSN-L) 2617-6939

© “Книговедение и Редакторское Искусство”, 2019, №1 (8)

BAŞ REDAKTORDAN

Təhsil və elm mərkəzləri olan ali məktəb elmi ixtisas profilinə uyğun olaraq təhsil prosesinin daim təkmilləşdirilməsini təmin etməklə bərabər dövlət sifarişlərinin, müqavilə və kontraktlar əsasında proqramların, layihələrin yerinə yetirilməsində fəal iştirak edir. Bu məqsədlə ali məktəblərdə kafedralarla yanaşı elmi-tədqiqat laboratoriyaları, mərkəzləri, institutları, yaradıcılıq kompleksləri və s. yaradılır. Dövlət milli dirçəlişi təmin edən elm sahələrində, o cümlədən təhsil və mədəniyyət problemləri sahəsində əsaslı araşdırmalara üstünlük verir. Elmi uğurları və tədqiqat səriştəsi nəzərə alınaraq bəzi ali məktəb mütəxəssislərinin fəaliyyətlərinin mühüm hissəsi elmi-tədqiqat sahəsində cəmləşdirilir.

Azərbaycan ali məktəblərinin öncülü olan Bakı Dövlət Universiteti bu istiqamətdə örnək tədbirlər həyata keçirir. Ənənə olaraq hər ilin son rübündə hər bir kafedrada fəaliyyət göstərən bütün professor və müəllimlər əvvəlcədən təsdiqlənmiş üçillik plan və onun tərkib hissəsi kimi birillik cari plan əsasında apardıqları elmi-tədqiqat işlərinin hesabatını verir, eyni zamanda həmin elmi-tədqiqatı kafedraya təqdim edir.

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının 1 dekabr 2017-ci il tarixli iclasında (Protokol №4) 2018-2020-ci illər üçün üçillik elmi-tədqiqat istiqaməti, nəzərdə tutulan ayrı-ayrı mövzuların adları təsdiqlənmişdir. "Kitabşünaslıq" istiqaməti üzrə "İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycan Respublikasında kitabşünaslığın, redaktənin və nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin inkişafı (tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri)" problemi üzrə kompleks elmi-tədqiqat işinin "Azərbaycan Respublikasında kitab nəşrinin və redaktənin inkişaf istiqamətləri" mövzusu üzərində araşdırmalar aparılması qərara alınmışdır. Professor-müəllim heyətinin kafedraya təqdim etdiyi üçillik elmi-tədqiqat işlərinin hamısı aktual mövzulara həsr olunmuşdur. Fikrimizcə, kitabşünaslığın və nəşriyyat işinin ən perspektivli sahələrinin araşdırılmasını nəzərdə tutan bu mövzuların tədqiqi bütövlükdə kitabşünaslıq elminin nəzəriyyəsinə və təcrübəsinə sabnallı töhfə ola bilər.

Bütün müəllimlər 2018-ci ildə planda nəzərdə tutulmuş elmi-tədqiqat işlərini vaxtında yerinə yetirmiş və müsbət rəylə kafedraya təqdim etmişlər. Bununla bağlı Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının 27 oktyabr 2018-ci il tarixli iclasında (Protokol №3) həm hər bir müəllimin elmi-tədqiqat işi, həm də kafedranın elmi-tədqiqat hesabatı təsdiq edilmişdir.

İclasda Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının 2018-ci il üçün elmi-tədqiqat hesabatının "Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti" elmi-nəzəri və təcrübəmetodik jurnalında dərc edilməsi qərara alınmışdır.

ELMİ-TƏDQIQAT HESABATI

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASİ

2019-cu İLDƏ ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN
YERİNƏ YETİRİLMƏSİ HAQQINDA
H E S A B A T

1. GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 16 noyabr 2018-ci il tarixli “2019-2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliliyinin artırılması üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamı ölkəmizdə təhsilin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dövlət Proqramında qeyd edilir ki, müasir dövrdə təhsilin iqtisadi həyatda artan rolu Azərbaycanda prioritet istiqamət kimi bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılmasını və insan kapitalının inkişafına dövlət dəstəyinin davam etdirilməsini, ümumən ölkədə ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliliyinin artırılmasını müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli edir. İnkişaf etmiş ölkələr davamlı və uğurlu iqtisadi tərəqqiyə məhz ali təhsil sisteminin beynəlxalq standartlar səviyyəsinə yüksəldilməsi sayəsində nail olmuşlar.

Proqramın əsas hədəfi ən qabaqcıl elmi nailiyyətlərdən, innovativ təlim-tədris texnologiyalarından yararlanaraq, ölkəmizdə yeni nəsil mütəxəssislərin yetişdirilməsi, Azərbaycan ali təhsil sisteminin məzmun və keyfiyyət göstəricilərinin beynəlxalq ikili diplom proqramları ilə müasirləşdirilməsidir.

Bu sənəddə nəzərdə tutulmuş vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi dövlət başçısı İlham Əliyevin: “Biz maddi dəyərlərimizi, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik” - sözlərinin əyani təsdiqinə çevriləcəkdir. Çünki bu taleyüklü məsələlər təhsil əsri elan edilmiş XXI əsrdə olduqca böyük aktuallığa malikdir.

Bu baxımdan 2019-cu ildə özünün 100 illik yubileyini böyük elm və təhsil nailiyyətləri ilə qarşılamağa hazırlaşan Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti müsəlman Şərqində yeni tipli ilk ali məktəb kimi yarandığı vaxtdan etibarən nailiyyətlərlə zəngin şərəfli bir yol keçmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı olan Bakı Dövlət Universiteti tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetirdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr vermişdir.

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim və laborant heyəti yubiley ərəfəsində özünə düşən vəzifələri vaxtında və məsuliyyətlə yerinə yetirmək üçün ciddi səy göstərir. 2018-ci ildə bu kafedra kitabşünas və nəşriyyat redaktoru ixtisası üzrə yüksək səviyyəli kadrların hazırlanması prosesində aparıcı rolunu davam etdirmiş, elmi-tədqiqat sahəsində öz fəaliyyətini müasir tələblər baxımından təşkil etmiş, yeni uğurlar qazanmaq üçün kollektivin elmi potensialından səmərəli şəkildə istifadə etməyə çalışmışdır.

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, dosent Knyaz Aslan universitet Tədris Metodik Şurası Rəyasət Heyətinin üzvü, TMŞ yanında tədris vəsaitlərinə nəşr hüququ (qrif) verən Daimi Komissiya üzvü, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi Elmi Şurasının üzvü, fakültə Tədris Metodik Şurasının sədri kimi ilboyu fəallıq göstərmişdir.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti Ələmdar Bayramov Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini və fakültə Elmi Şurasının üzvü kimi kafedranın öz vəzifələrini operativ yerinə yetirməsinə müntəzəm dəstək vermişdir.

Prof. Baram Allahverdiyev, dos. Ələmdar Bayramov, dos. Rasim Süleymanov, dos. Şəhla Quliyeva müxtəlif səviyyəli elmi-tədris və mədəni-kütləvi tədbirlərdə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasını uğurla təmsil etmişlər.

Kafedrada müntəzəm nəşr olunan "Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi" elmi-nəzəri jurnalı (təsisçi və baş redaktor prof. Bayram Allahverdiyev) və "Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti" elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalı (təsisçisi və baş redaktor dosent Knyaz Aslan) professor-müəllim heyətinin elmi tədqiqatlarının nəticələri ilə yanaşı, Azərbaycanda kitab nəşri, redaktə məsələləri və s. ilə bağlı elmi məqalələr də dərc edir.

2. STRUKTUR VƏ ŞTAT CƏDVƏLİ

2018-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında 9 nəfərdən ibarət professor-müəllim və laborant heyəti fəaliyyət göstərmişdir. Onlardan 1 nəfəri kafedra müdiri, fəlsəfə doktoru, dosent; 1 nəfəri tarix elmləri doktoru, professor; 5 nəfəri fəlsəfə doktoru, dosent; 2 nəfəri fəlsəfə doktoru, müəllim; 1 nəfəri baş laborantdır.

Kafedrada işləyən əməkdaşların tam siyahısı, onların tutduğu vəzifələr, elmi dərəcələri və elmi adları aşağıdakı kimi olmuşdur:

Knyaz İlyas oğlu Aslan (25.12.1960), kafedra müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, "Qızıl Qələm" mükafatı laureatı, "İlin alimi", Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin

üzvü, “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının təsisçisi və baş redaktoru (1,0 ştat);

Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev (23.01.1938), tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” elmi-nəzəri jurnalının təsisçisi və baş redaktoru (1,0 ştat);

Ələmdar Qənber oğlu Bayramov (06.08.1980), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Yazıçılar Birliyinin Gənclər Şurasının üzvü, “Bizim söz” qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru (0,5 ştat);

Nailə Müzəffər qızı Mehraliyeva (22.02.1959), pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent (1,0 ştat);

Səhla Tahir qızı Quliyeva (13.02.1970), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, “Bakı Universitetinin Xəbərləri” jurnalının məsul katibi, “Sənət Akademiyası” jurnalının redaktoru (1,0 ştat);

Rasim İmanqulu oğlu Süleymanov (17.09.1948), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının redaktoru (0,5 ştat);

Sevda Feyruz qızı Quliyeva (07.02.1971), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, müəllim (0,5 ştat);

Leyla Qabil qızı Abasova (19.12.1978), tarix üzrə fəlsəfə doktoru, “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” elmi-nəzəri jurnalının məsul katibi, müəllim (0,5 ştat);

Ellada Məmməd qızı Balayeva (17.09.1972), baş laborant (1,0 ştat).

3. KAFEDRADA APARILAN ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ, ADI, SAYI, QISA ANNOTASIYASI VƏ YERİNƏ YETİRİLMƏSİ

2018-ci hesabat ilində Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim heyəti “Kitabşünaslıq” istiqamətində planda nəzərdə tutulmuş “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycanda kitabşünaslığın, kitabçılıq işinin, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətləri” problemi üzrə kompleks elmi-tədqiqat işinin “Müasir dövrdə Azərbaycanda kitab nəşrinin və redaktətmənin xüsusiyyətləri” mövzusunun kitabşünaslıq elminin qarşısında duran əsas vəzifələrlə əlaqələndirmiş, araşdırdıqları sahələri elmi cəhətdən düzgün əsaslandırılmış, tədqiqatlarda qısaca olaraq aşağıdakı nəticələri annotasiya şəklində ümumiləşdirmişlər:

1. Dosent Knyaz Aslan İlyas oğlu

İŞ: “Redaktor sənətinin mahiyyəti: məqsəd və vəzifələr”

2018-ci ildə “Müasir dövrdə redaktənin aktual problemləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Redaktor sənətinin mahiyyəti: məqsəd və vəzifələr” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqat işinin məqsədi redaktənin əsaslarının öyrənilməsi istiqamətində aparılan işləri elmi təhlil yolu ilə, ümumiləşdirmələrin aparılması əsasında diqqətə çatdırmaqdan, ənənəvi üsullardan istifadə etməklə redaktor sənətinin incəliklərini əhatə etməkdən ibarətdir. Burada redaktənin nəzəri məsələlərinin təcrübi fəaliyyət sahəsi ilə uzlaşdırılaraq vəhdət şəklində izah olunması zərurəti meydana çıxır. Belə ki, redaktətmə bütövlükdə nəzəriyyə ilə təcrübənin qovuşduğundan yaranıb inkişaf edən mühüm bir yaradıcı fəaliyyət sahəsidir. İstər mətbu orqanların, istər kitabların, istər elektron nəşrlərin redaktəsi, istərsə də elmin, istehsalatın, mədəniyyətin, ədəbiyyatın və incəsənətin müxtəlif sahələrinə dair hazırlanıb geniş oxucu kütləsinə təqdim olunan digər çap məhsullarının redaktəsi müntəzəm diqqət tələb edən bir sahədir. Redaktə prosesində redaktorun və müəllifin (yaxud müəlliflərin) funksiyalarının nəzarətdə saxlanması, çap əsərinin əlyazmadan kitaba qədər keçdiyi yolun izlənilməsi və idarə olunması, mətbəə-nəşriyyat sistemində texnoloji prosesin qarşılıqlı əlaqəsi zamanı meydana çıxan problemlər və s. redaktənin vəzifələri sırasında izah olunur.

Bu baxımdan redaktənin əsaslarının öyrənilməsi müxtəlif sahələrə dair kitabların geniş auditoriyaya çatdırılmasını, fakt və məlumatların daha səhih və dəqiq yoxlanılmasını gündəmə gətirir. Eyni zamanda bu sahədə ixtisaslaşan mütəxəssislərin öz sənətlərinin incəliklərinə daha məsuliyyətlə yiyələnməsi, bir sözlə, cəmiyyətə ünvanlanan əsərlərin sözün tam mənasında anlaşılıq, oxunaqlı, dəqiq və düzgün olmasını təmin etməsi ən mühüm vəzifələr sırasındadır. Redaktənin əsaslarının obyekt və predmeti bizi əhatə edən, gündəlik fəaliyyətimizi istiqamətləndirən çoxsahəli KİV sisteminin fəaliyyəti ilə müəyyənləşdirilir.

Elmi-tədqiqat işində redaktənin müasir dövrdəki məqsəd və vəzifələri ilə bağlı təcrübi əhəmiyyət kəsb edən mühüm tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

2. Professor Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev

İŞ: “Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq üzrə kitab nəşrinin təşkili və inkişafı məsələləri”

2018-ci ildə Azərbaycanda bədii kitabın nəşri: yaranması, inkişafı və müasir vəziyyəti adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq üzrə kitab nəşrinin təşkili və inkişafı məsələləri” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Bədii ədəbiyyatın insanların şəxsiyyət kimi formalaşmasında və inkişafında böyük əhəmiyyəti vardır. Buna görə də Azərbaycanın görkəmli ziyalıları,

pedaqoqları, jurnalistləri, yazıçıları, nəşirləri bədii ədəbiyyatın nəşrə hazırlanması, təbliği və yayılmasının əhəmiyyətini nəzərə alaraq, hələ Böyük Oktyabr sosialist inqilabına qədərki dövrdə Azərbaycanın yazıçı və şairlərinin rus və dünya klassik yazıçılarının əsərlərinin tərcüməsi və nəşrinin həyata keçirilməsinə səy göstərmişlər. Təsadüfi deyildir ki, görkəmli Azərbaycan yazıçıları, jurnalistləri Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Haşım bəy Vəzirov “Qeyrət” və “Səda” mətbəələrində bədii ədəbiyyatın nəşrinə böyük yer vermişlər. Eyni zamanda, Orucov qardaşları da nəşriyyatlarında bədii ədəbiyyatın nəşrinə, tərcümə ədəbiyyatının çap olunmasına diqqət yetirmişlər. Bədii ədəbiyyatın nəşrinin təşkili və inkişafı, Sovet hakimiyyəti illərində dövlətin qayğısı nəticəsində, respublikamızın nəşriyyatlarında müxtəlif janrlar üzrə əsərlər çap edilməyə başlamış və ildən-ilə genişlənmişdir.

Elmi-tədqiqat işində bütün bu məsələlər geniş şəkildə tədqiq edilmiş, bir sərə tövsiyələr verilmişdir.

3. Dosent Ələmdar Qənber oğlu Bayramov

İŞ: “Ədəbi-bədii jurnalların nəşr tarixindən”.

2018-ci ildə “Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii jurnalların nəşri məsələləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin I mərhələsi olan “Ədəbi-bədii jurnalların nəşri tarixindən” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

İşin məqsədi ölkəmizdə ədəbi-bədii jurnalların nəşri tarixini öyrənmək, müasir durumunu qiymətləndirmək və perspektivlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin orqanı olan “Azərbaycan”, “Ulduz”, “Qobustan”, “Dünya ədəbiyyatı” və s. jurnalların yaranması və fəaliyyətinin araşdırılması tədqiqat işinin əsas istiqamətidir.

Tədqiqat işinin sonunda təcrübi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edə biləcək bir sıra tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

4. Dosent Nailə Müzəffər qızı Mehreliyeva

İŞ: “Dünya ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri (2005-2015-ci illər)”

2018-ci ildə “Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri (2005-2015-ci illər)” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Dünya ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri (2005-2015-ci illər)” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır. Elmi-tədqiqatın əsas məqsədi müstəqillik illərində dünya ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri vəziyyətini işıqlandırmaqdan ibarətdir.

2005-2015-ci illərdə dünya ədəbiyyatının Frans Kafka, Qabriel Qarsia Markes, Uilyam Folkner, Tomas Vulf, Cerom Selincer, Aleksandr Soljenitsın, Akutaqava Rünoski və başqaları kimi məşhur simalarının əsərlərinin ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcüməsi həyata keçirilmişdir. Bu işdə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin fəaliyyəti xüsusi qeyd

olunmalıdır. Mərkəzin “Xəzər” jurnalı müasir dünya ədəbi proseslərini mütəmadi şəkildə işıqlandırır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli və “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” 27 dekabr 2004-cü il tarixli sərəncamlarına uyğun olaraq Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərləri kütləvi tirajla nəşr olunaraq ölkənin bütün kitabxana şəbəkəsinə hədiyyə edilmişdir.

“150 cildlik dünya ədəbiyyatı kitabxanası” seriyası ilə çap olunan kitablar da Azərbaycan oxucuları üçün ən gözəl töhfədir. Bu seriyadan Homer, Aleksandr Puşkin, Viktor Hüqo, Cek London, Daniel Defo, Conatan Svift, Anton Çexov, Lev Tolstoy, Çarlz Dikkens, Nikolay Qoqol, Vilyam Şekspir, Marsel Prust, Gi de Mopassan, Yunus Əmrə, Çingiz Aytmatov və başqa klassiklərin əsərləri çap olunmuşdur.

Elmi-tədqiqat işində dünya ədəbiyyatından Azərbaycan dilinə edilən tərcümələr və həmçinin qeyd olunan dövrdə bədii tərcümənin nəşri vəziyyəti haqqında məlumat verilmiş, təhlillər aparılmışdır.

5. Dosent Şəhla Tahir qızı Quliyeva

İŞ: “Bakı Slavyan Universitetinin elmi nəşrlərinin yaranması, formalaşması və inkişafı”

2018-ci ildə “Elmi nəşrlərin yaranması, formalaşması və inkişafı (Azərbaycanda nəşr olunan elmi jurnallar əsasında)” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Bakı Slavyan Universitetinin elmi nəşrlərinin yaranması, formalaşması və inkişafı mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

İşin məqsədi elmi jurnalların nəşri sahəsində beynəlxalq standartların öyrənilməsi, adı çəkilən universitetdə nəşr olunan elmi jurnalların tarixini, mövcud vəziyyətini və perspektivlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Bakı Slavyan Universitetində nəşr olunan “Azərbaycanda rus dili və ədəbiyyatı”, “Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri”, “Tağıyev oxuları” və “BSU-nun Elmi əsərləri” jurnallarının nəşri Azərbaycan elmi potensialın yetişməsində böyük nailiyyətdir və mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu jurnallar ölkəmizin hüdudlarının kənarlarından da məqalələr qəbul edir və nəşrini həyata keçirir. Bu nəşrlər dövrü elmi orqan olaraq ölkəmizdə rusiyanın tarixini, dil və ədəbiyyatın müasir problemlərini, elmlərin yeniliklərini və mübahisəli təhlilini araşdırır, bu problemlərin öyrənilməsində, işlənilməsində və tətbiqində yaxından iştirak edir. Bu jurnallar Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Atəstasiya Komissiyasının qeydiyyatındadır və ölkənin ən prestijli jurnallarından hesab edilir.

Elmi-tədqiqat işində bütün bu məsələlər araşdırılmış, perspektivlər şərh edilmiş və müəyyən qənaətlər formalaşmışdır.

6. Dos. Rasim İmanqulu oğlu Süleymanov

İŞ: “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq nüfuzunun yüksəlməsində Ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin irsinin rolu (Heydər Əliyev Fondunun materialları əsasında)”

2018-ci ildə “Heydər Əliyev Fondunun ulu öndərin zəngin irsinin öyrənilməsi təbliği sahəsində fəaliyyəti” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq nüfuzunun yüksəlməsində Ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin irsinin rolu (Heydər Əliyev Fondunun materialları əsasında)” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqatın məqsədi Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ulu öndərin zəngin irsinin öyrənilməsi sahəsində respublikamızda və beynəlxalq aləmdə həyata keçirilən tədbirlər və ulu öndərə həsr olunmuş fundamental nəşrlərin təhlilindən ibarətdir.

Elmi-tədqiqat işində Azərbaycan elmini, mədəniyyətini və ədəbiyyatını dərinlən bilən, onları böyük məhəbbətlə seven və yüksək qiymətləndirən görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin kitab mədəniyyəti, kitabçılıq işi, kitab və onun nəşri məsələləri ilə əlaqədar müdrik fikirləri, eyni zamanda Heydər Əliyev Fondunun ulu öndərə həsr olunmuş fundamental nəşrləri tədqiq edilmişdir.

7. Fəlsəfə doktoru Sevda Feyruz qızı Quliyeva

İŞ: “Dilçilik üzrə soraq-məlumat ədəbiyyatının xüsusiyyətləri”

2018-ci ildə “Mövzu xarakterli soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşri məsələləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Dilçilik üzrə soraq-məlumat ədəbiyyatının xüsusiyyətləri” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Tədqiqatın aktuallığı və elmi yeniliyi xalqımızın kitab tarixi və kitab nəşri işinin tərkib hissəsi olan soraq-məlumat nəşrlərinin yaranmasını, inkişafını, ümumiyyətlə, zəruri elmi problemlərini öyrənmək və ümumiləşdirməkdən ibarətdir.

Azərbaycanda soraq-məlumat nəşrlərinin inkişaf konsepsiyasını yaratmaq üçün onun inkişaf mərhələlərini və bu mərhələlərdə əldə edilmiş təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirmək böyük əhəmiyyət kəsb etməklə bərabər ən vacib kitabçılıq işi problemdir.

2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulmuş əsərlərin Azərbaycan Respublikası prezidentinin 27 dekabr 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş siyahısı 172 adda kitabı əhatə edir. Siyahı 4 bölmədən – “Lüğətlər və ensiklopediyalar”, “Azərbaycan dili və tarixi”, “Klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” və “Dünya ədəbiyyatı” bölmələrindən ibarətdir.

Elmi tədqiqat işi Azərbaycanda müstəqillik illərində soraq-məlumat kitablarının nəşri və tərtibatında mühüm nailiyyətlərinin əldə edildiyini göstərir.

8. Fəlsəfə doktoru Leyla Qabil qızı Abasova

İş: “Nurlar” nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti

2018-ci ildə “Özəl nəşriyyatların müasir dövrdəki fəaliyyəti” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin birinci mərhələsi olan “Nurlar” nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

“Nurlar” nəşriyyatı özəl nəşriyyat sistemində mühüm yer tutur. Nəşriyyat müstəqillik dövründə özəl nəşriyyat kimi yaradılmış, müxtəlif elm sahələri üzrə müxtəlif növlərdə və tiplərdə kitab nəşrini həyata keçirmişdir. Bu problem ilk dəfə işlənmişdir. Azərbaycan Respublikasında nəşr edilən kitab illiklərindən, M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın materiallarından, dövrü mətbuat materiallarından istifadə edərək “Nurlar” nəşriyyatının fəaliyyəti haqqında araşdırmalar aparılmışdır.

4. DƏRC OLUNMUŞ ELMİ İŞLƏRİN XARAKTERİSTİKASI

(Dərc olunmuş elmi işlər (məqalə, tezis), monoqrafiyalar (annotasiyası), dərslər və dərslər vəsaitləri haqqında məlumat (kitablar əlavə olunmaqla))

Dos. Knyaz Aslan:

1. Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri: Tədris-metodik vəsait. – Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 2018, 384 s. (Müəlliflər Knyaz Aslan, Şəhla Tahirqızı, Nailə Mehəliyeva).

2. Ədəbi-bədii nəşrlər: təsnifləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi, tipləri və növləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №1 (6), s.7-21.

3. Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinə həsr olunmuş dəyərli monoqrafiya: Dosent Rasim Süleymanovun “Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri (1920-1970-ci illər)” adlı elmi kitabı (2015) haqqında (Resenziya) // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №1 (6), s.126-133. (X.Ağayeva ilə birlikdə)

4. Örnək sayılacaq ömür sahibi: Rasim Süleymanovun 70 yaşı // “İki sahil”: Gündəlik ictimai-siyasi qəzet, 15 sentyabr 2018, №174 (7181), s.18.

5. Rasim Süleymanov – 70 (Yubiley təbriki) // “Bakı Universiteti” qəzeti, 31 oktyabr 2018, №08 (1487), s.4.

6. “Mən də sözün əsgəriyəm”: Könlüm şeir istəyir (Şeirlər) // “Azərbaycan Ordusu”: Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin orqanı, 6 oktyabr 2018, №77 (2293), s.8.

7. Ədəbi redaktorun mətn üzərində iş xüsusiyyətləri: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.119-121.

8. “Koroğlu” dastanının Azərbaycanda nəşri tarixindən: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya”

mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.140-143 (G.Abdullayeva ilə birlikdə).

9. Xalq yazıçısı Anarın bir romanının nəşr tarixi və redaktor hazırlığı haqqında (“Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” əsəri əsasında): Tezis / Xalq yazıçısı Anarın 80 illik yubileyinə həsr olunmuş “İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları: 20 dekabr 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.62-67.

10. Xalq yazıçısı Anarın “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” romanı: əsərin nəşr tarixi və redaktor təhlili: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №2 (7), s.7-20.

11. Kitab haqqında söz: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №2 (7), s.21-34.

12. Tanınmış alim, səriştəli pedaqoq, alovlu vətəndaş (Rasim Süleymanov – 70): Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №2 (7), s.103-114.

13. А.Бакиханов о важности анализа истории общественного развития по первоисточникам: Научная статья // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Міжнародні відносини. Ужгород (Україна), 2018, Випуск 4, с.65-72 (Zahidə Rzayeva ilə birlikdə).

Prof. Bayram Allahverdiyev:

14. Mətn nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti. – Bakı: UniPrint, 2018, 190 s. (Leyla Abasova ilə birlikdə).

15. Kitabın tipologiyası: Fənn proqramı. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2018, 20 s.

16. Azərbaycan kitab tarixi: Fənn proqramı. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2018, 16 s. (Leyla Abasova ilə birlikdə).

17. Azərbaycanda müəllif, kitab və oxucu münasibəti tarixindən (XI-XVI əsrlər): Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №1 (19), s.5-11.

18. Müasir dövrdə kitab nəşrinin vəziyyəti: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №1, s.12-21.

19. Heydər Əliyev və kitab nəşri mədəniyyəti: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.121-123.

Dos. Ələmdar Bayramov:

20. “Qızıl” (povest və hekayələr). – Bakı: Mütərcim, 2018, 118 s.

21. Heykəlləşməyə tələsməyənlər // “Ulduz” jurnalı, 2018, s.3-6.

22. Bəxtiyar Vahabzadənin yetişdiyi ədəbi-tarixi mühit: Elmi məqalə // Filologiya Məsələləri, 2018, №16.

23. Nur üzlü insan: Məqalə. – Bakı: Azər nəşr, 2018, s.216.

24. Bəxtiyar Vahabzadənin Bəxtiyar Vahabzadənin ilk yaradıcılıq axtarışları: Tezis / “İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları: 20 dekabr 2018. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.105-107.

25. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında milli müəyyənlik: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.123-124.

Dos. Nailə Mehraliyeva:

26. Tərcümə və tərcümə sənəti: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №1 (19), s.12-17.

27. Bədii tərcümənin prinsipləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №2, s.11-18.

28. Bədii tərcümə mətninin redaktə xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal, 2018, №2, s.11-18.

29. Əziz Şərif və tərcüməçilik işi / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı, 2018, s.127-129.

30. Müstəqillik illərində Anarın tərcümə əsərlərinin nəşri / “İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları: 20 dekabr 2018. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.71-73.

31. XX əsrin ikinci yarısında rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №2 (7), s.46-51.

Dos. Şəhla Quliyeva:

32. Azərbaycan dili: qaydalar: Dərs vəsaiti. – Bakı: İmpuls LTD, 2018, 48 s. (Ə.Abbasov və S.Hüseynova ilə birlikdə).

33. Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin elmi nəşrlərinin yaranması tarixindən: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.129-131.

34. Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin elmi nəşrlərinin yaranması tarixindən: Elmi məqalə // Bakı Universitetinin Xəbərləri, humanitar elmlər seriyası, №3, 2018, s.180-186.

35. Bakı Dövlət Universitetində humanitar və sosial sahədə nəşr olunan elmi jurnallar: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №1 (6), s.34-44.

36. Bakı Slavyan Universitetinin elmi nəşrlərinin yaranması, formalaşması və inkişafı: Tezis / "İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri" mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları, 20 dekabr 2018. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.73-75.

Dos. Rasim Süleymanov:

37. Ulu öndər Heydər Əliyevin kitab və kitab nəşri haqqında müdrik fikirləri: Kitab. – Bakı: "Ləman" Nəşriyyat-Poliqrafiya MMC, 140 s.

38. "Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman" çoxcildli kitabının nəşri məsələləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti. Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2018, №1(6), s.22-33.

39. "Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman" çoxcildliyinin ulu öndərin zəngin irsinin təbiiğində rolu: Tezis / "Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.124-127.

40. Xalq yazıçısı Anar ümummilli lider Heydər Əliyevin baxışlarında: Tezis / "İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri" mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları: 20 dekabr 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.67-71.

41. Xalq yazıçısı Anar ümummilli lider Heydər Əliyevin baxışlarında: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №2, s.35-45.

Fəl. dok. Sevdə Quliyeva:

42. Şəxsi ensiklopediyaların nəşri ("Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası" əsasında): Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №1 (6), s.45-49.

43. Azərbaycan muğamına həsr olunmuş xüsusi ensiklopediya: Tezis / "Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.131-133.

Fəl. dok. Leyla Abasova:

44. "Boz oğuz" nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti: Monoqrafiya. – Bakı, 2018, 136 s.

45. “Təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində istifadə edilən çap texnologiyaları haqqında: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, №1 (19), 2018, s.46-52.

46. Uşaq və uşaq ədəbiyyatı haqqında düşüncələrim: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, №1 (19), 2018, s.18-26.

47. Uşaq ədəbiyyatının nəşri problemləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal, №2, 2018, s.27-33.

48. Kitabşünas alim professor Bayram Allahverdiyevin yaradıcılığında yeni nailiyyət: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri jurnal, 2018, №1 (42), s.114-120.

49. Mustafa Çəmənliyə həsr olunmuş biblioqrafik göstəricinin tərtibatı və quruluş təhlili: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri jurnal, 2018, №1 (42), s.114-120.

50. Pərəstişə layiq ömür: Məqalə // Filologiya məsələləri, 2018, №15.

51. Fantastika janrında əsərlərin əhəmiyyəti və nəşri problemləri Fantastika janrında əsərlərin əhəmiyyəti və nəşri problemləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №3 (21).

52. İncə ruhun naxışları: Məqalə // “Xəzan” jurnalı, 2018, noyabr-dekabr, №6, s.50-55.

53. İnternet şəbəkəsində uşaqlar üçün əsərlərin redaktor hazırlığı: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.133-135.

54. “Naşir” jurnalının nəşri, tertibatı və quruluş təhlili: Tezis / “Milli kitabxanalarda innovasiyalar-dəyişikliklərin əsası və inkişafın istiqaməti kimi” mövzusunda Beynəlxalq elmi praktik konfransın materialları. Bakı, 27-28 sentyabr 2018-ci il // Azərbaycan Milli Kitabxanasının Elmi əsərləri: Buraxılış 10.

55. Müasir dövrdə Anarın “Əsərləri”nin nəşri, əhəmiyyəti və quruluş təhlili: Tezis / “İnformasiya cəmiyyə-tində kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları, 20 dekabr 2018. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.76-78.

Baş lab. Ellada Balayeva:

56. 1970-1980-ci illərdə “Elm” nəşriyyatının fəaliyyəti: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2018, №1 (6), s.50-55.

57. “Elm” nəşriyyatının fəaliyyəti elmi-tədqiqat işinin obyektı kimi: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: elmi-nəzəri jurnal, 2018, №2 (7), s.52-62.

58. “Elm” nəşriyyatının inkişafı tarixindən: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Beynəlxalq

Elmi Konfransın materialları: Bakı, 4 may 2018-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.137-138.

59. “Elm” nəşriyyatının fəaliyyətinin tədqiqinə dair bir neçə söz: Tezis / “İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elminin aktual məsələləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları: 20 dekabr 2018. – Bakı: Mütərcim, 2018, s.82-84.

5. AMEA İLƏ ELMİ ƏLAQƏLƏR

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, dos. Knyaz Aslan, kafedranın aparıcı alimlərdən prof. B.Allahverdiyev, dos. Ə.Bayramov, dos. N.Mehrəliyeva, dos. Ş.Quliyeva, dos. R.Süleymanov, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin “Azərbaycan” nəşriyyatı, AMEA-nın “Elm” nəşriyyatı, M.Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutu, N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzi, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Azərbaycan Milli Kitabxanası ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləmiş, birgə elmi tədbirlərdə, o cümlədən elmi konfranslarda iştirak etmiş, qarşılıqlı fikir mübadilələri aparmış, onların fəaliyyətinə müəyyən dərəcədə köməklik göstərmişlər.

6. XARİCİ DÖVLƏTLƏRİN TƏHSİL VƏ ELMİ MÜƏSSISƏLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏR

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası Türkiyə, İran, Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan və başqa ölkələrin ali təhsil ocaqlarının müvafiq kafedraları ilə əməkdaşlığı genişləndirməyə səy göstərir.

7. ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN NƏTİCƏLƏRİNİN TƏTBİQİ

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında görülən elmi tədqiqat işlərinin əksəriyyəti tədrisə kömək məqsədi güdür, tədqiqatların nəticələrinin müəyyən hissəsi elmi məqalə şəklində dərc edilir. Belə materiallar tələbələrin müxtəlif fənlər üzrə bilikləri daha dərinlən mənimsəməsində, məlumatlarının genişlənməsində müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Kafedrada aparılan təcrübə xarakterli səmərəli elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri respublikanın dövlət və özəl nəşriyyatlarında tətbiq edilmək məqsədilə tövsiyə olunmuşdur.

Kafedra əməkdaşları 050205 - “Kitabşünaslıq” ixtisasında bakalavriat və 060205 - “Nəşriyyat işi və redaktəetmə” ixtisaslaşmasında magistratura səviyyələrində tədris işini yüksək səviyyədə həyata keçirməklə yanaşı, kitabşünaslığın, kitab tarixinin, nəşriyyat işinin, redaktəetmənin aktual problemləri üzrə apardıqları araşdırmaların nəticələrini çap olunan monoqrafialarda, dərs

vəsaitlərində dərc etdirmişlər. Həmin elmi araşdırmalarının nəticələri müntəzəm keçirilən elmi seminarlarda geniş müzakirə olunmuş, eləcə də Azərbaycanda və xarici ölkələrdə çıxan elmi-nəzəri və təcrübi jurnallarında, digər elmi nəşrlərdə, o cümlədən “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” elmi-nəzəri jurnalında və “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalında vaxtaşırı işıq üzü görmüşdür.

8. DÖVLƏT PROQRAMLARININ İCRASI

BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının əməkdaşları “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası”; “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”; “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”; “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”; “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Dövlət Proqramı; “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”; “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” Dövlət Proqramı” kimi mühüm dövlət sənədlərinin həyata keçirilməsi üçün müəyyən işlər görürlər.

9. KAFEDRADA KEÇİRİLMİŞ ELMİ KONFRANSLARIN, SEMINARLARIN, SİMPOZIUMLARIN XARAKTERİSTİKASI

Hesabat ilində BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim heyəti bir çox elmi konfrans və seminarlarda fəal iştirak etmişlər. Məsələn: 4 may 2018-ci ildə “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda, dekabr ayında isə xalq yazıçısı Anarın 80 illik yubileyinə həsr olunmuş “Kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və Kitabşünaslıq elminin aktual problemləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransı keçirilmiş, kafedranın demək olar ki, bütün əməkdaşları və magistrantları həmin konfransa qatılmışlar. Hər iki konfransın materialları ayrıca kitab şəklində çap olunmuşdur.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında keçirilmiş elmi seminarların tarixi, mövzusu və məruzəçiləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

23 oktyabr 2018. *Mövzu:* “Elmi-texniki informasiyanın mahiyyəti, məzmunu və quruluşu haqqında”. *Məruzəçi:* prof. Bayram Allahverdiyev;

18 noyabr 2018. *Mövzu:* “Müasir dövrdə ədəbi-bədii jurnalların nəşri”. *Məruzəçi:* dos. Şəhla Quliyeva;

14 mart 2019. *Mövzu:* “Müasir dövrdə redaktor sənətinin inkişaf meylləri”. *Məruzəçi:* dos. Knyaz Aslan;

23 aprel 2019. "Dünya ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri". *Məruzəçi:* dos. Nailə Mehəliyeva;

15 may 2019. *Mövzu:* "Müstəqillik illərində ictimai-siyasi ədəbiyyatın nəşri". *Məruzəçi:* dos. Rasim Süleymanov.

10. KAFEDRADA ELMİ VƏ ELMİ-PEDAQOJİ KADRLARIN HAZIRLANMASI

2018-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında magistr kadrların hazırlanması da diqqət mərkəzində olmuşdur. Magistrantlardan Güllər İlqar qızı Abdullayeva "“Koroğlu” dastanının nəşrə hazırlanması məsələləri" (Elmi rəhbər dos. Knyaz Aslan), Rəşad Fizuli oğlu İsmixanlı "Süleyman Rəhimovun ədəbi irsinin nəşr tarixi" (elmi rəhbər prof. Bayram Allahverdiyev), Nərimin Naib qızı Həsənli "Azərbaycan ali pedaqoji məktəblərinin elmi jurnallarının yaranması və inkişafı (Azərbaycan Pedaqoji Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti elmi jurnallarının materialları əsasında)" (elmi rəhbər dos. Şəhla Quliyeva) mövzularında dissertasiya işlərini uğurla müdafiə edərək magistr dərəcəsinə layiq görülmüşlər.

Hazırda "Nəşriyyat işi və redaktətmə" ixtisası üzrə təhsil alan magistrantlar və onların dissertasiya mövzuları haqqında məlumat belədir:

Əyani şöbə, I kurs:

1) Türkan İlqar qızı Orucova. *Mövzu:* "Mikayıl Müşfiqin ədəbi irsinin nəşr tarixi". Elmi rəhbər: dos. Knyaz Aslan.

2) İlahə Şahin qızı Əhmədova. *Mövzu:* "Müstəqillik illərində Azərbaycanda nəsr janrında çap olunmuş bədii kitabların nəşri və inkişafı xüsusiyyətləri". Elmi rəhbər prof. Bayram Allahverdiyev.

3) Şəbnəm Ayaz qızı Rüstəмова. *Mövzu:* "Müstəqillik illərində Azərbaycanda tarix üzrə ədəbiyyatın nəşri (1991-2015-ci illər)". Elmi rəhbər prof. Bayram Allahverdiyev.

4) Nilufər Şəmsi qızı Əhmədova. *Mövzu:* "Azərbaycanda tərcümə ədəbiyyatının nəşri və redaktəsi (Qırğızıstan xalq yazıçısı Çingiz Aytmatovun əsərləri əsasında). Elmi rəhbər dos. Nailə Mehəliyeva.

Əyani şöbə, II kurs:

1) Aytən Elxan qızı Cəfərova. *Mövzu:* "Reklam nəşrləri üzərində redaktor işi. Elmi rəhbər dos. Knyaz Aslan.

2) Ülkər Vahid qızı Həmidova. *Mövzu:* "Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii jurnalların nəşri". Elmi rəhbər dos. Ələmdar Bayramov.

3) Bayram Aydın oğlu Salmanov. *Mövzu:* "Cəfər Cabbarlı ədəbi irsinin nəşr tarixi". Elmi rəhbər dos. Nailə Mehəliyeva.

11. DISSERTASIYA MÜDAFİƏSİ VƏ DISSERTASIYA ŞURALARININ FƏALİYYƏTİ

2018-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası elmi-pedaqoji kadrların yetişdirilməsinə də öz töhfəsini verməyə çalışmışdır. Belə ki, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri dos. Knyaz Aslan və kafedranın professoru Bayram Allahverdiyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının müfəfiq əmrləri ilə yaradılmış Dissertasiya Şuralarının üzvü kimi bir nəfərin dissertasiya işinin müdafiə prosesində fəal iştirak etmişlər.

Cari hesabat ilində kafedra müdiri dos. Knyaz Aslan Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının doktorantı Səfərova Sevda Elman qızının 3356.01 - "Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq" ixtisasında tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün "Müstəqillik illərində Azərbaycanda dərslərin nəşri təhsil islahatlarının əsas amili kimi (2001-2011-ci illər)" mövzusunda təqdim etdiyi dissertasiya işinin elmi rəhbəri olmuşdur. Bu dissertasiya işinin kafedrada ilkin və son müzakirələri təşkil edilmiş, daha sonra 2018-ci ilin sentyabr ayında onun müdafiəsinə razılıq alınması üçün və Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının yaradılması haqqında Bakı Dövlət Universiteti rektorunun Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasına məktubu göndərilmişdir.

Kafedra müdiri dos. Knyaz Aslan eyni zamanda Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dissertantı Mələk Xanım Məmməd qızı Hacıyevanın 3356.01 – "Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq" ixtisasında tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim etdiyi "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri (1923-2017-ci illər)" mövzusunda yazdığı dissertasiya işinin rəsmi rəyçisi kimi həm ilkin (23 may 2018-ci il), həm də yekun müzakirə iclaslarında (20 iyun 2018-ci il) iştirak etmiş, öz fikir və mülahizələrini bildirmişdir.

12. TƏLƏBƏLƏRİN VƏ GƏNC TƏDQIQATÇILARIN (MAGİSTRƏLƏRİN) ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİ (KONFRANSDA İŞTİRAKI)

2018-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında "Nəşriyyat işi və redaktəetmə" ixtisası üzrə təhsil alan magistrantların müxtəlif aktual mövzularda hazırladıqları məruzələr magistrantların elmi konfransında dinlənilmişdir. Belə ki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində Ümummilli lider Heydər Əliyev oğlu Əliyevin anadan olmasının 93 illiyinə həsr olunmuş "Müasir dövrdə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin və kitabşünaslığın müasir problemləri" mövzusunda Respublika Elmi Konfransında magistrantlar aktual mövzularda məruzələrlə çıxış etmişlər.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının nəzdində “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” dəryyəi fəaliyyət göstərir. Kafedranın hər bir müəllimi tədris ili ərzində fakültənin Tələbə Elmi Cəmiyyəti xətti ilə 2-3 tələbənin maraqlı mövzularda çıxışlarına rəhbərlik etmişdir. Cari tədris ilində “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” dəryyəinin 5 iclası keçirilmiş və 15 məruzə dinlənilmişdir.

Kafedra əməkdaşlarından dos. Knyaz Aslanın, prof. Bayram Allahverdiyevin, dos. Ələmdar Bayramovun, dos. Nailə Mehrəliyevanın, dos. Şəhla Quliyevanın, dos. Rasim Süleymanovun, fəl. dok. Sevda Quliyevanın, fəl. dok. Leyla Abasovanın rəhbərlik etdiyi tələbələr TEC-in konfranslarında Azərbaycanda kitabşünaslığın mühüm elmi-təcrübi məsələləri, kitab tarixi, nəşriyyat işinin müasir vəziyyəti, nəşriyyatların informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təchizi və s. kimi aktual məruzələrlə maraqlı çıxışlar etmişlər.

13. ƏSAS NƏTİCƏLƏR VƏ TƏKLİFLƏR

1. 2018-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası üzrə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri bilavasitə kitabşünaslıq təhsili üzrə bakalavr və magistr pilləsi üzrə tədris prosesinin təkmilləşməsinə, elmi cəhətdən yeniləşməsinə yönəlir. Ən mühüm elmi nəticələr ölkənin iri dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatlarının fəaliyyətlərinin daha da yaxşılaşdırılmasına kömək məqsədilə tövsiyə şəklində təqdim olunur.

Elmi-tədqiqat işləri nəticəsində əldə edilən müddəalar belə bir qərara gəlməyə imkan verir ki, ölkə miqyasında kitabşünaslıq fəaliyyətinin kompleks inkişafını təmin etmək məqsədilə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının “Kitabşünaslıq” istiqaməti üzrə “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycan Respublikasında kitabşünaslığın, redaktənin və nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin inkişafı (tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri)” probleminin “Azərbaycan Respublikasında kitab nəşrinin və redaktənin inkişaf istiqamətləri” mövzusunun qalan mərhələlərinin davam etdirilməsi məqsədəuyğundur.

2. Əsas nəticələrə və təkliflərə əlavə olaraq qeyd etməyi lazım bilir ki, 2018-ci ildə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işinin nəticələrinin “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalında toplu şəklində çap olunması məqsədəuyğundur.

Knyaz Aslan
BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrasının müdiri, dosent

KİTABŞÜNASLIQ

UDC 655.11

Knyaz Aslan İlyas oğlu

Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyzaslan@mail.ru

**ƏLYAZMA KİTABLAR:
dünəni gələcəyə daşıyan xəzinə**

Xülasə

Elmi məqalədə əlyazma kitabların meydana gəlməsi, formalaşması, inkişafı yollarından bəhs olunur. Tədqiqatda həmçinin Azərbaycanda əlyazma kitablarının yaradılması tarixinin öyrənilməsində mühüm xidmətlər göstərmiş alimlərin fəaliyyətinə də diqqət yetirilmişdir.

Açar sözlər: *əlyazma kitablar, yazı, əlifba, yazı materialları, gil lövhələr, papirus, perqament, kağız, lələk, qələm, xəttat, katib, mirzə.*

Əlyazma kitablar qədim zamanlardan başlayaraq çətinliklərlə və şan-şöhrətlə dolu uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir.

Zərdüştiliyin müqəddəs kitablar külliyyatı "Avesta"nın e.ə. I minillikdə yazılı mətninin olması ehtimal edilir.

Azərbaycan ərazisində yaranan ilk qiymətli tarixi abidə "Avesta"dır. Görkəmli tədqiqatçı Məhəmmədəli Tərbiyyətin də iddia etdiyi kimi, tarixi Azərbaycan ərazisində meydana gəlməsi baxımından bu yazılı abidənin müəllifi Zərdüş, kitabın özü isə ilk Azərbaycan kitabıdır.

VI əsrdə yazılmış "Oğuznamə" əlyazması haqqında da müəyyən məlumatlar vardır.

Azərbaycan əlyazma kitabından danışarkən “Qurani-Kərim”in müxtəlif illərdə üzü köçürülmüş tam və ya natamam əlyazma nüsxələrini mütləq qeyd etmək lazım gəlir.

Tədqiqatçı G.Baxşəliyeva “Azərbaycan əlyazma kitabı tarixinə qısa bir nəzər” adlı elmi məqaləsində ərəb mənbələrinə dair araşdırma əsərlərinə əsaslanaraq yazır ki, VII əsrdə Ərəbistanda meydana gələn, qısa müddət ərzində bütün Şərq aləminə yayılan İslam dini nəinki ərəblərin, həm də bu dini qəbul edən digər xalqların mənəvi mədəniyyətinin zənginləşməsində başlıca rol oynamışdır. O dövrdə “Qurani-Kərim”in üzü 209 məşhur katib tərəfindən köçürülmüş, bu çoxsaylı nüsxələr ətraf ölkələrdə yayılmışdı. Tanınmış ilahiyyatçı alimlərin “Qurani-Kərim”ə təfsirlər yazması xəttatlıq sənətinin, kitab yaradıcılığının inkişafına güclü təkan vermiş, ümumilikdə İslam mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət göstərmişdi. Elə buna görə də dünya şərqşünasları haqlı olaraq qeyd edirlər ki, “ərəb mədəniyyətinin qazandığı nailiyyətlər bir xalqın deyil, bir sıra xalqların yaratdığı ölməz abidədir”.

Orta əsrlərdə Azərbaycanda da “Qurani-Kərim”in üzü ustad katib və xəttatlar tərəfindən dəfələrlə köçürülmüşdür. Quranı geniş əhali arasında daha çox yaymaq və təbliğ etmək üçün onun tərcüməsi də zərurətə çevrilirdi. “Quran”ın türk dilinə ilk sətiraltı tərcümələri XI əsrdə həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Professor Kamandar Şərifli “Mətnşünaslığın nəzəri əsasları” adlı monoqrafiyasında yazır: *“Son dövrlər əldə edilmiş materiallar və onların üzərində aparılmış tədqiqatlar nəticəsində Qurandan türkcəyə edilmiş tərcümələrin tarixi daha qədim dövrlərə gedib çıxır. Quranın ayrı-ayrı surələrinin alim və müəllimlər tərəfindən tərcüməsi və təfsiri ilə yanaşı, həmin surələrin tərcümələri bədii ədəbiyyatda da öz əksini tapmağa başlamışdır. İslam dinindən və onun müqəddəs kitabı Qurandan ilham alaraq onun bəzi surələrini şairlər bədii söz sənətinin imkanları ilə dilə gətirərək onların poetik tərcümələrini vermişlər. Bu da bədii tərcümə tariximizin ilkin qaynaqları kimi dəyərləndirilə bilər”.*

XI əsrdə Azərbaycan alim və şairlərinin yazdığı əsərlərin üzü sonrakı əsrlərdə dəfələrlə köçürülüb yayılmışdır. Həmin əlyazma nüsxələrin bir hissəsi bu günə qədər gəlib çatmışdır və dünyanın bir sıra məşhur əlyazma xəzinələrində saxlanılmaqdadır.

XIII əsrin birinci yarısında – 1220-1225-ci illərdə Təbərinin “Quranın şərh”i” əsərinin üzü kağıza köçürülmüş nüsxəsi hələlik Azərbaycanda yazılmış ən qədim əlyazma hesab edilir. Həmin nüsxə hazırda Paris Milli Kitabxanasında saxlanılır.

Təxminən həmin dövrdə Azərbaycanda Əyyuqinin “Vərqa və Gülşa” əsərinin əlyazma nüsxəsinin üzü gözəl nəsx xətti ilə köçürülmüşdü. Bu əlyazma Təbriz miniatür məktəbinə məxsus 71 miniatürle bəzədilmişdi. Hazırda həmin əlyazma nüsxəsi İstanbulun Topqapı muzeyində saxlanılır.

1233-cü ildə xəttat Məhəmməd ibn Xacə Nəsrəddin dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə" əsərinin üzünü köçürmüşdür. Həmin əlyazma nüsxəsi hazırda İranın paytaxtı Tehran şəhərində Əsgər Mətavinin şəxsi kitabxanasında saxlanılır. Nizami Gəncəvinin 1239-cu ildə nəsx xətti ilə üzünü köçürülmüş "Sirlər xəzinəsi" əsəri isə bu gün İngiltərədə – Londondakı "İndiya Ofis" Kitabxanasında qorunur.

Tədqiqatçı G.Baxşəliyeva yazır: *"Ümumiyyətlə, orta çağ əlyazma kitab sənətinin tarixini öyrənmək üçün tərcümə ədəbiyyatının öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətçilik tariximizdə mövcud olmuş hökmdarların çoxu mədəniyyətə, sənətə və sənətkarlara böyük önəm vermiş şəxsiyyətlər olmuşlar. Ağqoyunlu dövlətinin yaradıcısı Uzun Həsən öz hakimiyyəti dövründə (1453-1478) Təbrizdə Nəsryyə və Məqsudyyə mədrəsələrini tikdirmişdi. Burada gənclərə savad, bilik öyrədilməklə bərabər, elmi söhbətlər edilər və yeni yaradılan əlyazma kitablarının üzünün köçürülərək daha da çoxaldılması müzakirə mövzusu olardı. Bu mədrəsələrdə tərcümə işinə xüsusi diqqət yetirilmişdir"*.

Yeri gəlmişkən, görkəmli Azərbaycan alimi Cavad Heyət 1993-cü ildə Bakıda nəşr olunmuş "Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış (İslamdan əvvəl və İslam dövrü. Başlanğıcdan XVI əsrə qədər)" adlı monoqrafiyasında bu məsələyə aydınlıq gətirərək yazır: *"Uzun Həsən... "Qurani-Kərim"i türk dilinə tərcümə etdirmiş və onu hüzurunda oxudardı. Onun əqidəsinə görə, müqəddəs kitabı türkcə oxumaq da bir ibadətdir və onunla savab qazanılır"*.

Elm aləminə məlum olan ilk Azərbaycan əlyazma kitabları Əsədi Tusinin 1066-cı ildə yazıya alınmış "Gərşasname" poeması və Xətib Təbrizinin 1093-cü ildə yazılmış "Əl-Müfəzzəliyyat" antologiyasına şərh hesab olunur.

Azərbaycan türkcəsində bizə məlum olan ən qədim əlyazma kitablar (Nəsiminin "Divan"ı, Qazi Bürhanəddinin "Divan"ı və s.) XIV əsrə aiddir

Filologiya elmləri doktoru İmaməddin Zəkiyev "Azərbaycan kitabının inkişaf yolu (Qədim dövrdən XIX əsrin sonuna qədər)" adlı monoqrafiyasında yazır: *"IX yüzillikdə Həmədanda əlyazma kitabları ilə zəngin olan Əbu-l-Vəfa ibn Sələmənin kitab kolleksiyası olmuşdur. Bu kitabxanada uzun müddət çalışmış ərəb şairi Əbu Təmmamın (796-848) yazdığı, IV-IX yüzilliklərdə yaşamış 570 ərəb şairinin həyatını və bədii yaradıcılığını özündə əks etdirən 5 kitabdan ibarət "Əl-Həməsə" antologiyası və bu kitaba XI yüzilin görkəmli ədəbiyyatşünas alimi Xətib Təbrizinin (1030-1109) yazdığı "Şərhi-Həməsə" əsəri ədəbiyyat və kitab tariximizin qədim qaynaqları haqqında bizdə ilkin, geniş təsəvvür yaradır"*.

Erkən orta əsrlərdə Azərbaycan türkləri dünya mədəniyyətinə "Dədə Qorqud" dastanları kimi möhtəşəm bir abidə bəxş etmiş, bu dastan uzun əsrlər boyunca xalq təfəkküründə cilalanaraq yaşayıb formalaşmış, dildən-dilə keçərək geniş yayılmışdır.

Qədim möhtəşəm yazılı epos abidəsi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Azərbaycan kitabşünaslığı tarixində müstəsna yeri vardır. İki yüz ildən artıq araşdırma tarixi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim və ən dəyərli yazılı abidəsidir.

Oğuz türklərinin yaratdığı bu əvəzsiz dastan, milli mədəniyyətimizin tarixi salnaməsi XI əsrdə naməlum katib tərəfindən **“Kitab-i Dədəm Qorqud əla lisan-i taife-i Oğuzan”** (**“Oğuz tayfalarının dilində Dədəm Qorqudun kitabı”**) adi ilə yazıya alınmışdır.

Kökləri mifoloji dünyagörüşünə gedib çıxan Dədə Qorqud boylarının dövrümüzədək gəlib çatmış əlyazma nüsxələri həmin ilkin nüsxədən XVI əsrdə üzü köçürülmüş əlyazmalardır.

İndiyədək “Kitabi-Dədə Qorqud”un iki əlyazması məlumdur. Bunlardan biri vaxtilə İstanbuldan Almaniyaya aparılaraq Drezden Kral Kitabxanasına bağışlanmış əlyazmadır. Drezden nüsxəsi adlanan bu əlyazma bir müqəddimə və on iki boydan ibarətdir. Digər əlyazma isə XX əsrin 50-ci illərində Vatikan Kitabxanasında tapılmışdır. Vatikan nüsxəsi bir müqəddimə və altı boydan ibarətdir.

1972-ci ilin avqustunda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Drezdendə Kral Kitabxanasında saxlanılan əlyazma nüsxəsinin surəti alınaraq, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına verilmişdir. Hazırda M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunan həmin nüsxə azərbaycanlı mütəxəssislər tərəfindən daha təfəssilatlı şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Azərbaycan MEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda “Dədə Qorqud” dastanının dünyada üçüncü əlyazma nüsxəsi hazırlanmışdır.

XIX əsrin əvvəllərindən tədqiqatçıların tədqiqat obyektinə olan bu abidə XVI əsrdə yazıya alınsa da, mütəxəssislər dastanın yaranma tarixinin 1300 ildən də əvvələ, yeni xeyli qabağa aid olduğunu təsdiqləyirlər.

Görkəmli rus şərqşünası, akademik Vasili Bartold 1894-1904-cü illərdə “Kitabi-Dədə Qorqud”un dörd boyunu, 1922-ci ildə isə dastanın tam tərcüməsini rus dilinə çevirərək çap etdirmişdir. Həmin tərcümə Həmid Araslı və Məhəmməd Hüseyin Təhmasibin redaktəsi ilə 1950-ci ildə Bakıda, 1962-ci ildə isə Moskvada nəşr olunmuşdur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını Türkiyədə ilk dəfə 1916-cı ildə Kilisli Müəllim Rifət, Azərbaycanda isə 1939-cu ildə Həmid Araslı nəşr etdirmişlər.

2000-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyinin UNESCO xətti ilə beynəlxalq səviyyədə təntənəli qeyd edilməsi abidənin tədqiqi tarixində yeni mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Həmin ilin aprelinə Bakıda keçirilən yubiley zirvəsi Türk dünyasının bayramına çevrilmişdir.

Azərbaycan mədəniyyətinin intibah dövrü sayılan IX-XII əsrlərdə ayrı-ayrı elm sahələrini əhatə edən çoxsaylı əlyazma kitablar yaranmışdır. Əbül-Üla Gəncəvi, Məsud ibn Namdar, Eynəlqüzat Həmədani (Miyanəçi), Fələki Şirvani, Əbunnəcib Sührəvərdi, İzəddin Şirvani, Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi,

Mücirəddin Beyləqani, Xətib Təbrizi, Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi və başqa mütəfəkkirlərin elmin, ədəbiyyatın, kitab tarixinin inkişafında əvəzsiz xidmətləri vardır.

XII əsrdə görkəmli Azərbaycan şairi Xaqani Şirvani "Töhfətül-İraqeyn" əsərində uşaqılıq illəri və əmisi Kafiyəddin Ömər ibn Osmanın ona tərbiyə verdiyi barədə yazarkən istifadə etdiyi zəngin kitabxanadan bəhs etmişdir. Təbii ki, şair bu kitabxanada müxtəlif dillərdə mövcud olan qiymətli əlyazma kitabları böyük maraqla oxumuş, onlardan faydalanmışdır.

Dahi şair Nizami Gəncəvinin Azərbaycan mədəniyyəti tarixində əvəzsiz yer tutan "Xəmsə"sində kitab və kitabxanalar barədə dəyərli məlumatlar öz əksini tapmışdır. Şairin bildirdiyinə görə, həmin dövrdə Azərbaycanın Gəncə və Bərdə şəhərlərində zəngin kitabxanalar fəaliyyət göstərmiş, bu kitabxanalarda ərəb, fars, yunan və başqa dillərdə çoxlu əlyazma kitablar mövcud olmuşdur. Firdovsinin "Şahnamə", Gürğaninin "Vis və Ramin", hind folklorundan "Kəlif və Dimnə" və s. əsərlər o zaman ən çox yayılmış kitablardan sayılırdı. Həmin əlyazma kitablar arasında tarixə dair əsərlər, ərəb və fars xronikalrı, yəhudi, xristian və pəhləvi mənbələri xüsusi yer tuturdu.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Nizami Gəncəvinin zəngin yaradıcılığı əlyazma əsərlərin inkişafında və Azərbaycan kitabının bütün dünyada böyük şöhrət qazanmasında misilsiz rol oynamışdır. Sənətkarın ümumbəşəri mövzuları ifadə edən əsərlərinin üzünü ustad xəttatlar dəfələrlə nəfis şəkildə köçürmüş, dünyanın yaxın-uzaq ölkələrinə yaymışlar.

Nizami "Xəmsə"si ilk növbədə Azərbaycan, İran, İraq, Türkiyə və s. müsəlman ölkələrində köçürülmüş və bu ölkələrdən də dünyaya yayılmışdır. Mənbələrin verdiyi məlumata görə, dünya kitabxana və muzeylərində Nizamının 900-ə qədər cildlənmiş əlyazma əsəri vardır.

Professor Cahangir Qəhrəmanov "Nizami əsərlərinin əlyazmaları dünya kitabxanaları və muzeylərində" adlı məqaləsində yazır: *"Naməlum orta əsr müəllifinin "Xülasətül-Xəmsə" əsərinin müqəddiməsində qeyd edilmişdir ki, "Quran"dan sonra oxumaq üçün ən görkəmli kitab "Xəmsə"dir"*.

Professor Əziz Mirəhmədov "Azərbaycan kitabı" bibliografiyasının I cildinə müqəddiməsində məlumat verir ki, təkcə Azərbaycan MEA Əlyazmalar İnstitutunda Nizami "Xəmsə"sinin 20 əlyazması, Xaqaninin məşhur "Qəsideyi-şiniyyə"sinin 40-a qədər nüsxəsi, Sədinin "Gülüstən", Caminin "Yusif və Züleyxa" əsərlərinin Azərbaycanda yazılmış 50-yə qədər nüsxəsi saxlanılır. Bundan başqa, Nizami "Xəmsə"sinin Sankt-Peterburqda 20-dən artıq, Theranda isə 30-a qədər əlyazması vardır.

Professor Kamil Allahyarov "Qədim əlyazması" adlı məqaləsində qeyd edir ki, dünyanın ən məşhur kitabxana və muzeylərindən Londonun "Britaniya" muzeyi kitabxanasında, Paris Milli Kitabxanasında, İsveçin Upsala Universiteti kitabxanasında və digər yerlərdə də "Xəmsə"nin nüsxələri saxlanılır. Bu nüsxələrdən ən qədimi 1345-ci ilə aid olub, Moskvada Rusiya Dövlət

Kitabxanasındadır. “Xəmsə”nin bu əlyazması 817 səhifədir və buraya şairin 4 poeması daxil edilmişdir: “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Yeddi gözəl” və “İsgəndərnamə”. Nüsxənin sonunda əlyazmanın tamamlanma tarixi və xəttatın adı göstərilmişdir: “Fəzilət, kamal və ədalət sahibi Şeyx Nizaminin (*Allah ona rəhmət eləsin*) mənzumələrindən uğurlu “Xəmsə” kitabı 746-cı (*miladi 1345-ci – K.A.*) ilin rəbiül-əvvəl (iyul) ayında başa çatdı. Onu yazıya aldı Allahın rəhminə möhtac olan Dost Məhəmməd bin Dərviş Məhəmməd Dərəxçi”.

Professor Möhsün Nağısoylu “Azərbaycan əlyazmaları sorağında 10 gün Praqada” adlı məqaləsində bildirir ki, Çexiyanın Dövlət Kitabxanasında indiyədək heç bir mütəxəssisin araşdırmadığı əlyazma nüsxələrinə rast gəlmişdir. Burada Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinin və ayrı-ayrı poemalarının 9 nüsxə qədim və nəfis əlyazması, eləcə də digər orta əsr klassiklərimizə məxsus əlyazmalar saxlanılır. Həmin əlyazmalar içərisində tarix etibarilə ən qədimi “Xəmsə”nin dördüncü poeması olan “Həft peykər”in (“Yeddi gözəl”in) 1389-cu ildə üzü köçürülmüş nüsxəsidir. “Yeddi gözəl”in ayrıca köçürülmüş nüsxələri sırasında 50 vərəqlik bu əlyazma tarix baxımından üçüncü yeri tutur. Belə ki, əlyazma kataloqlarına əsasən “Yeddi gözəl”in dünyada ən qədim nüsxəsinin 1371-ci ildə köçürüldüyü müəyyən edilmişdir. Poemanın ikinci qədim nüsxəsi 1386-cı ildə hazırlanmışdır. Göründüyü kimi, “Yeddi gözəl”in XIV əsrə aid olan Praqa nüsxəsi poemanın ən qədim nüsxəsindən cəmi 18 il sonra yazıya alınmışdır.

XIII əsrdə ensiklopedik biliyə malik dahi alim və dövlət xadimi Xacə Nəsirəddin Tusinin təsis etdiyi Marağa rəsədxanasının kitabxanasında 400 min əlyazma kitabının saxlanması da Azərbaycanda əlyazma kitablara verilən qiymətin əyani təsdiqidir.

XII-XIII əsrlərdə Azərbaycan əlyazma kitabı özünün məzmun və formasına görə çoxçalarlılığı və bu növləri ilə fərqlənirdi:

- **Ədəbi-bədii kitablar** (*divan, poema, mənzum roman və s.*);
- **İri həcmli, bir neçə cildli və çoxcildli elmi kitablar** (*məntiq, fəlsəfə, təbiyyat, fiqh, hədis, tarix, musiqi, astronomiya, tibb və b. elmlərə aid*);
- **Müxtəlif məzmunlu risalələr;**
- **İlahiyyətə aid kitablar;**
- **Dərslilər.**

Əlyazma kitabı tarixində XV əsr təsəvvüf ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, sufi şairi Seyid Yəhya Bakuvinin əsərləri mühüm yer tutur. Onun Azərbaycan əlyazma kitab sənətinin əvəzsiz yadigarları sayılan iyirmidən çox əsəri dünyanın on iki kitabxana və muzeyində saxlanılır.

XVI-XVII əsrlərdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycan şairi Qövsü Təbrizinin əsərlərinin əlyazmaları da müxtəlif ölkələrin kitabxanalarında qorunur. Şairin “Divan”ının bir nüsxəsi Britaniya Muzeyində, ikincisi isə Gürcüstanın Dövlət Muzeyindədir. Məhəmmədəli Tərbiyət “Danişmandane-Azərbaycan” əsərində

şairin fars və türk dillərində altı min beytdən ibarət olan “Divan”ını şəxsi arxivində saxladığı barədə məlumat vermişdir.

Azərbaycanın orta əsrlər əlyazma kitab yaradıcılığı barədə təzkirələr də mühüm mənbə rolunu oynayır. Ərəb ədəbiyyatının klassik şairlərindən olan Əbu Təmmamın (796-843) IX əsrdə Həmədanda tərtib etdiyi “Həmasə” (“*Qəhrəmanlıq*”) adlı toplusundan başlamış son dövrlərdəki çoxlu sayda təzkirələr yaranmışdır. XVI əsr müəlliflərindən Qəribinin “Təzkireyi-məcəlisi-şüərayi-Rum” (1524), Şah İsmayıl Xətəinin oğlu Sam Mirzənin “Töhfeyi-Sami” (1561), Əhdi Bağdadinin “Gülşəni-şüəra” (“*Şairlər gülşəni*”) (1563) kimi məxəzlər kitab tariximizin inkişaf yolunu aydınlaşdırmaq baxımından çox dəyərlidir.

XVIII əsrdə Səfəvilər sülaləsinə mənsub olan Əliqulu xan Valeh Dağıstanının “Riyazü-şüəra” (1747), şair, alim Lütfəli bəy Azər Bəydilinin “Atəşkədə” (1760-1779) əsərləri əlyazma kitabının nadir nüsxələrindəndir.

XVIII əsrdə Azərbaycan əlyazma kitabının yaranmasında Molla Vəli Vidadi, Molla Pənəh Vaqif, şifahi xalq ədəbiyyatının təsirilə yazan şairlərin yaradıcılığı, eləcə də yazıya alınmış folklor abidələri müxtəlif elmi əsərlərin meydana gəlməsində başlıca rol oynamışdır.

Vaqifin əsərlərini ilk dəfə Mirzə Yusif Qarabaği toplayıb 1856-cı ildə Teymurxanşurada (*Dağıstanın indiki Buynaqsq şəhərində*) “Məcmueyi-divani-Vaqif və digər müasirin” adı ilə nəşr etdirmişdir. Mirzə Yusif təzkirənin meydana gəlmə səbəbini kitaba yazdığı müqəddimədə belə göstərir: “...*Vaqif və müasirlərinin şeirlərindən ibarət bir məcmuə yazmaq fikrində olum və onların seçmə şeirlərini yazıya gətirim*”.

XIX əsrdə görkəmli şair Seyid Əzim Şirvaninin “Təzkirə” (1882), Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” (1891), Məhəmməd ağa Müctəhidzadənin İstanbulda çap olunmuş “Riyazül-əşiqin” əsərləri də Azərbaycan əlyazma kitab tarixini öyrəmək baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan əlyazma kitabı XIX əsrə qədər təxminən min illik inkişaf yolu keçmişdir. Bu kitablar forma və məzmun cəhətdən ötən yüzilliklər ərzində öz milli paleoqrafik xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayaraq, yeni-yeni bədii tərtibat, kalliqrafik formalar kəsb etməklə təkmilləşmiş, xalqımızın zəngin yazılı mədəni sərvətini özündə yaşatmışdır.

XX əsrdə İbrahim Tahir Musayevin “Riyazül-arifin” (1918), Məhəmmədəli Tərbiyətin Tehranda çap olunmuş “Danışməndani-Azərbaycan” (1935), “Qulam Məmmədli təzkirəsi (*Azərbaycanlı alim, yazıçı, şair və başqa görkəmli xadimlər haqqında bibliografik materiallar*)” (2013) əsərləri öz aktuallığını bu gün də saxlayır.

Zaman keçdikcə əhali arasında savadlı şəxslərin sayının çoxalması, mütaliyəyə marağın artması, eləcə də kitab çapının ixtira olunması və mətbəələrin artması əlyazma kitabların tədricən sıradan çıxmasına səbəb olmuşdur.

Knyaz Aslan Ilyas oglu

**HANDLED BOOKS:
A treasure that brings the story to the future**

Abstract

The scientific article is devoted to the history of the emergence, formation and development of manuscript books. The study also examines the activities of scientists who have provided important services for the study of the history of manuscript books in Azerbaijan.

Key words: *handwritten books, letter, alphabet, written materials, clay boards, papyrus, parchment, paper, feathers, calligraph, secretary, clerk.*

Князь Аслан Ильяс оглу

**РУКОПИСНЫЕ КНИГИ:
Сокровище, которое подведет историю к будущему**

Резюме

Научная статья посвящена истории возникновения, становления и развития рукописных книг. В исследовании рассматриваются также деятельности ученых, оказавших важные услуги по изучению истории рукописных книг в Азербайджане.

Ключевые слова: *рукописные книги, письмо, алфавит, письменные материалы, глиняные доски, папирус, пергамент, бумага, перья, каллиграф, секретарь, клерк.*

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Kitabxana Ensiklopediyası: AKE / Azərb. Resp. Məd. və Tur. Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası; red. K.Tahirov; elmi red. A.Xələfov; red. heyəti K.Aslan və b.; işçi qrupu K.Aslan və b. – Bakı, 2015, 630 s.*

2. *Aslan K. Qədim və orta əsrlər dünya kitabxanaları: Dərs vəsaiti. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 416 s.*

3. *Həsənov H. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri. – Bakı: Azərneşr, 1989. – 254 s.*

4. *Şərifli K. Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları. – Bakı: Nurlan, 2009, 190 s.*

5. *Zəkiyev İ. Azərbaycan kitabının inkişaf yolu (Qədim dövrdən XIX əsrin sonuna qədər). – Bakı: "Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB, 2000. – 388 s.*

Rəyçilər: *dosent Rasim Süleymanov, dosent Nailə Mehrəliyeva.*

Reviewers: *docent Rasim Suleymanov, docent Naila Mehraliyeva.*

Рецензенты: *доцент Расим Сулейманов, доцент Наиля Мехралиева.*

UDC 655.1

Rasim İmamqulu oğlu Süleymanov

Bakı Dövlət Universiteti

*Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN KİTAB VƏ KİTAB NƏŞRİ HAQQINDA MÜDRİK FİKİRLƏRİ

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan elmini, mədəniyyətini və ədəbiyyatını dərinlən bilən, böyük məhəbbətlə sevən və yüksək qiymətləndirən, xalqımızın Ümum-milliləri, müstəqilliyimizin memarı, dünya şöhrətli ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin kitab mədəniyyəti, kitabçılıq işi, kitab və onun nəşri məsələləri ilə əlaqədar dahiyənə və müdrək fikirləri əhatə olunmuşdur.

Açar sözlər: *Ümummilli lider, kitab mədəniyyəti, dövlət atributları, fundamental kitablar, miniatür nəşrlər, albom-kitablar.*

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının XX əsrdə yetişdirdiyi ən güclü siyasi və dövlət xadimidir. Bu böyük şəxsiyyətin irsi xalqımızın milli sərvətidir. Azərbaycanın milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərinin ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirilməsində ensiklopedik təfəkkürlü, dərin erudisiyalı müdrək rəhbər kimi Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olmuşdur. O, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu tarixi keçmişinə, zəngin mənəvi dəyərlərinə, maddi-mənəvi irsinə qayğı ilə yanaşırdı. Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin hamisi olmuşdur. Ulu öndər xalqın mənəviyyatını zənginləşdirən, onu dünyada tanıdan milli mədəniyyətimizin hərtərəfli inkişafını, yüksəlişini daim izləmiş, ona yardım etməyi özünün ən ümdə vəzifəsi kimi qəbul etmişdir.

Azərbaycanın XXI əsrin astanasında müstəqillik əldə etməsi onun tarixində yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu. Milli sərvətimiz olan müstəqilliyimizin dönməz xarakter almasında, dünya dövlətləri sırasında Azərbaycanın özünə layiqli yer tutmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqqören siyasəti mühüm rol oynamışdır.

Heydər Əliyev fəlsəfəsini başa düşmək, dərk etmək üçün Azərbaycan xalqının son 50 illik tarixini öyrənmək, yüzlərlə elmi, siyasi, bədii, publisistik əsərləri oxumaq lazımdır. Yaşlı nəsil ulu öndərin ölçüyəgəlməz xidmətləri ilə

yaxşı tanışdır. Bugünkü nəsil də, gələcək nəsillər də bu böyük düha sahibinin xalqı, vətəni üçün gördüyü işləri, vətən qarşısındakı xidmətlərini bilməlidir.

Heydər Əliyevin parlaq şəxsiyyəti, zəngin irsi bir məktəbdir – tərbiyə, mənəvi zənginlik, kamillik, vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, dövlətçilik, ümumbəşəriyyət məktəbi. Bu məktəbdən, bu ümmandan hər bir kəsin bəhrələnməsi üçün ulu öndərin zəngin irsi tədqiqatçılarımız tərəfindən mütəmadi olaraq tədqiq edilib öyrənilməlidir.

Ümidvarıq ki, nəsillər bir-birini əvəz edəcək, ulu öndərə olan sevgi və məhəbbət hissi, onun tükənməz irsindən bəhrələnmək, öyrənmək arzusu daha da genişlənəcək, ürəklərdə əbədiləşəcək, tarixin yaddaşına həmişəlik qızıl hərfərlə həkk olunacaqdır.

1969-cu ildə Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etməyə başlayarkən onun çoxşaxəli fəaliyyətinin bir mühüm qolu da respublikada elmin və mədəni mühitin yaradılması oldu. Çox qısa vaxtda elm, mədəniyyət və sənət adamları onun simasında özləri üçün əsl arxa, dayaq tapdılar. Bakı SSRİ-nin elmi-texniki və mədəni mərkəzlərindən birinə çevrilməyə başladı. Beynəlxalq konfrans və simpoziumların, Ümumittifaq tədbirlərin Bakıda keçirilməsi məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlı idi. O, Azərbaycanda ziyalı mühitin yaradılması üçün böyük əmək sərf etmişdir. O dövrdə keçmiş SSRİ-nin ali məktəblərinə tələbələrin göndərilməsi Heydər Əliyevin uzaqgörənliyinin bariz nümunəsi kimi tarixə düşmüşdür. Heydər Əliyev ən istedadlı gənclərimizi seçib Moskva və digər şəhərlərdəki nüfuzlu ali məktəblərə göndərərək bu potensialın aşkarlanmasına, üzə çıxmasına şərait yaradırdı. Təhsillərini başa vurduqdan sonra Azərbaycana dönüb elmi-texniki tərəqqimizə çox böyük töhfələr verən həmin gənclər bu gün də siyasi həyatda, elmin inkişafında, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində qabaqcıl yerlərdədirlər. Dünyanın elmi mərkəzləri ilə əlaqələri məhdud olan Azərbaycan üçün SSRİ-nin mərkəzi şəhərlərində bərqərar olan və inkişaf edən elm və mədəniyyətin dərinliklərinə yiyələnmək o dövrdə dahicəsinə tapılmış çox düzgün yol idi.

Heydər Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin məzunu olmağı ilə fəxr etdiyini dəfələrlə vurğulayıb və bu təhsil ocağını Azərbaycan xalqının milli sərvəti adlandırırıb. Heydər Əliyevin təhsil illəri və sonralar universitetlə sıx əlaqələri BDU-nun şanlı tarixinin parlaq səhifələrini təşkil edir. Bir hadisə heç vaxt unudulmayacaqdır: 1969-cu ildə universitetin bugünkü – sayca üçüncü binasında onun yarıməsrlük tarixi ilk dəfə idi ki, böyük tontənə ilə qeyd edilirdi. Bu yubileyin əsl qiymətini verən, onu elm və el bayramına çevirən isə Heydər Əliyev oldu. Məhz həmin universitetin dünya şöhrətli məzunu, gələcək fəxri doktoru BDU-nun 50 illik yubileyində Sovetlərin yazılmamış qanunlarını pozaraq Azərbaycan dilində çıxış etdi və bu çıxış ziyalıların uzun illərdən bəri gözlədikləri milli oyanış istiqamətində həlledici addım oldu, XX əsr tariximizin ən böyük hadisələrindən birinə çevrildi.

Odlar Yurdu Azərbaycan dünyanın çox qədim tarixə və zəngin mədəniyyətə malik məmləkətlərindən, bəşəriyyətin ən qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Avropanı Asiya ilə birləşdirən məşhur “İpək Yolu”nun Azərbaycandan keçməsi, şərqlə qərb və cənubla şimal arasında karvanların bir məkanda qovuşması nəticəsində bu diyarda elm və mədəniyyət inkişaf etmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşü zamanı çıxışında demişdir: “... bizim Əlyazmalar Fondunda çox dəyərli, zəngin məlumat verən kitablar var. Amma məsələ tək bunda deyildir. Dünyanın ən böyük kitabxanalarında, muzeylərində tariximizi əks etdirən çox zəngin kitablar, əlyazmalar, tarixi sənədlər var. Ancaq bizim tarixçilərimiz onlardan səmərəli istifadə edə bilmirlər. Ola bilər ki, Sovetlər İttifaqında yaranmış şərait də buna imkan vermirdi. Lakin yadıңызdadır ki, bizim Ali Sovetin binası (mən təzə binanı nəzərdə tuturam) hazır olanda köhnə bina haqqında cürbəcür müraciətlər olmuşdu. Bir nazirlik istəyirdi ki, bu binanı ona verək, deyirdilər ki, bu bina rəhmətlik Hacı Zeynalabdin Tağıyevdən yadigar qalıb, başqa təşkilatlar da istəyirdilər. Çox düşündük, nəhayət, mən o binanın akademiyanın Əlyazmalar Fonduna verilməsi haqqında qərar qəbul etdim. Nə üçün? Çünki Əlyazmalar Fondu, əsrlərdən bəri qalmış o kitablar bizim üçün böyük bir sərvətdir. Onlar burada bu binanın zirzəmilərində pis vəziyyətdə idi. Onları çıxarıb bir muzey nümunəsi kimi yaxşı saxlayıb istifadə etmək üçün bu binanı Əlyazmalar Fonduna verdik və onun əsasında elmi institut yaratmaq haqqında qərar qəbul etdik. Tarixçilərimiz üçün böyük imkan açdıq, şərait yaratdıq ki, bunlardan istifadə olunsun”.

Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasında, beynəlxalq aləmdə nüfuz dairəsinin genişlənməsində, cəmiyyətdə mənəvi-əxlaqi yetkinliyin bərqərar olmasında, iqtisadi-sosial sahələrin inkişafında, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin möhkəmlənməsində misilsiz xidmətlər göstərmiş Heydər Əliyevin tarixi irsi, müstəsna idarəçilik isdedadı, yenilməz şəxsiyyətini şərtləndirən keyfiyyətləri illər ötdükcə daha dərinədən öyrənilməli, gənc nəslin ümummilliliyimizin həyat və fəaliyyəti nümunəsində tərbiyə olunması təhsil ocaqları və pedaqoji kollektivlərin ən ümdə vəzifə borcuna çevrilməlidir. Heydər Əliyev irsinin pedaqoji işçilər tərəfindən gündəlik oxunub öyrənilməsi və təlim-tərbiyə prosesində nəzərə alınması gənclərin milli-mənəvi tərbiyə işində uğurlu nəticələr qazanmağın ən etibarlı mənbəyi ola bilər.

Ümummilliliy lider Heydər Əliyev demişdir: “Müəllimlər gərək yerlərində saymasınlar, nə qədər təcrübəli olsalar da, daim öz biliklərini artırınsınlar. Çünki dünya çox dinamik inkişafdadır. Bu dinamik inkişaf dünyada sürətlə yeniliklər meydana çıxarır. Ona görə də, təbiidir, müəllim 10-15-20 il bundan öncəki səviyyəsi ilə bizim bugünkü yüksək təhsilimizi təmin edə bilməz. Gərək müəllim öz üzərində daim işləsin, dünyanın texniki, elmi tərəqqi nailiyyətlərindən xəbərdar olsun və onları tələbələrə, gənclərə, uşaqlara çatdırsın”.

Ulu öndər Heydər Əliyevin müxtəlif dövrlərdə söylədiyi müdrik fikirlər, kəlamlar həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, ukrayna, macar, türk və bir çox başqa dillərdə böyük tirajlarla dəfələrlə çap edilmişdir. 2008-2009-cu illərdə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən “Heydər Əliyev: Müdrik fikirlər” kitabı Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr olunmuşdur. Kitaba daxil edilmiş deyimlər ulu öndərin 1993-2003-cü illərdə müxtəlif məsələlərə həsr olunmuş nitqlərindən, çıxışlarından, müsahibələrindən, məktublarından seçmələrdir.

Ümummilli liderin kitab və kitab nəşri haqqında müdrik fikirləri ilk dəfə “Mütərcim” nəşriyyatı tərəfindən 2016-cı ildə kiçik tirajla nəşr olunmuşdur.

Ulu öndər xüsusi olaraq vurğulamışdır: “Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən respublikanın prezidenti kimi bunu əsas vəzifələrimdən biri sayıram”.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşı Heydər Əliyev irsinə sadıqlığı ilk növbədə praktik fəaliyyəti ilə xalqa xidməti öz amalına çevirən İlham Əliyev şəxsiyyətində görür. Prezident İlham Əliyev hələ 2003-cü ildə andiçmə mərasimindəki çıxışı zamanı ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə sosial, iqtisadi, siyasi, hüquqi, təhsil, səhiyyə və mədəniyyət sahələrində, milli ordu quruculuğunda başlanmış islahatları davam etdirəcəyini, hər bir vətəndaşın prezidenti olacağını bəyan etdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Bizim ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, ana dilimiz, milli dəyərlərimiz vardır. Bizim milli dəyərlərimiz ümumbəşəri milli dəyərlər əsasında qurulubdur. Hesab edirəm ki, qloballaşan dünyada xüsusilə gənc nəsil üçün milli-mənəvi dəyərlər xüsusi rol oynayır və oynamalıdır. Hər halda biz Azərbaycanda buna böyük əhəmiyyət veririk və onu da qeyd etməliyəm ki, başqa mədəniyyətə, dinə, tarixə olan hörmət öz mədəniyyətinə, tarixinə, öz dininə olan hörmətdən başlamalıdır”.

Tarixi şəxsiyyətlərə qiymət verərkən belə bir prinsip əsas götürülməlidir ki, onlar öz dövrünün imkanları ilə müqayisədə nələri edə bilməzlər. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin istər birinci dövrünə, istərsə də müstəqillik dövründəki fəaliyyətinə qiymət verərkən tam inamla deyə bilərik ki, o, zamanın və şəraitin diktə etdiyi çərçivələrdən çıxaraq öz dövrünü qabaqlamış və həlli mümkün olmayan problemləri də reallaşdırmışdır.

Heydər Əliyev elmin və əməli fəaliyyətin ən müxtəlif sahələrində ensiklopedik biliklərə malikdir və bu, ona həmişə əsaslandırılmış, düzgün qərarlar qəbul etməyə imkan vermişdir.

Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinə verilən qiymət, onun yaratdığı və şah əsəri olan müstəqil Azərbaycanın tərəqqisi yolundakı xidmətləri dünyada azərbaycançılıq obrazı və azərbaycançılıq məktəbinin təməlini qoymuşdur.

Heydər Əliyev haqqında çox yazılıb, qalın-qalın kitablar çap olunub. İllər keçdikcə daha da çox yazılacaq, tarixin süzgəcindən keçmiş qiymətlər daha da artacaq. Dünyada və ölkəmizdə baş verəcək olayların, gələcək hadisələrin kontekstində onun xidmətləri daha dərinəndən dərk olunma zərurəti qazanacaq.

Heydər Əliyevin yüksək zirvələri fəth etmiş həyatı və siyasi fəaliyyəti, onun təkrarolunmaz dövlətçilik irsi, xalqa xidmət nümunələri bundan sonra da saysız-hesabsız əsərlərin tükənməz mövzusu olacaq və yaradıcılıq mənbəyinə çevriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Dünyanı heyran qoyan insan / ideyanın müəllifi və buraxılışa məsul R.Mehdiyev. - Bakı: Azər nəşr, 2004. - 376 s.*

2. *Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti / buraxılışa məsul, ön sözün və məqalələrin müəllifi Misir Mərdanov / tərt. ed. Ə.Əhmədov. - Bakı, 1997.- S.4.*

3. *Əliyev, Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. Fevral, 2000 - mart, 2000 / burax. məs. R.Mehdiyev. - Bakı: Azər nəşr, 2008. - S.117.*

4. *Əliyev, Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. - Bakı: Azər nəşr, 2010.-Kitab 31.-S.283.*

5. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar. - Bakı: Azər nəşr, 2009. - K. 25. - S.296.*

6. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar [Mətn].- oktyabr, 2002 - noyabr, 2002 / burax. məs. R.Mehdiyev. - K.42. - Bakı: Azər nəşr, 2012. - C.42.*

7. *Heydər Əliyev və Şərq: 6 cildə: Türkiyə Cümhuriyyəti. - Bakı: Çarşıoğlu, 2003. - Kitab IV. - S.8.*

8. *Əliyev, İlham. İnkişaf məqsədimizdir: 10 cildə. - Bakı: Azər nəşr, 2012. - Kitab VI. - S.165-166.*

9. *"Heydər Əliyev irsi və Azərbaycanın müasir inkişafında İlham Əliyev mərhələsi" mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfrans / elmi red. və ön söz. müəl. professor Aşef İsgəndərov. - Bakı, 2007.- 280 s.*

10. *Əliyeva İ. Ulu öndər haqqında 37 miniatür kitab çap olunmuşdur // Azərbaycan. - 2013. - S.3.*

Rasim Imamgulu oglu Suleymanov

Wise words of national leader Heydar Aliyev
on the book and book publication

Abstract

The article says that the architect and founder of the modern state of Azerbaijan, a world- renowned politician and genius of all time, our national leader Heydar Aliyev, at all times of his life and work, attached great importance to Azerbaijan book and cared about its development and progress.

Keywords: National leader, book culture, state attributes, miniature editions, the book-album

Расим Имамгулу оглу Сулейманов

Мудрые слова общенационального лидера Гейдара Алиева
о книге и книжного издания

Резюме

В статье говорится, что архитектор и основоположник современного Азербайджанского государства, всемирно известный политический деятель и гений всех времен, общенациональный лидер нашего народа Гейдар Алиев во все времена своей жизни и деятельности, придавал огромное значение Азербайджанской книге и относился с заботой ее развитию и прогрессу.

Ключевые слова: Общенациональный лидер, книжная культура, государственные атрибуты, фундаментальные книги, миниатюрные издания, книга-альбом.

Rəyçilər: dosent Knyaz Aslan, dosent Nailə Mehraliyeva.

Reviewers: docent Knyaz Aslan, docent Naila Mehraliyeva.

Рецензенты: доцент Князь Аслан, доцент Наиля Мехралиева.

Bayram Aydın oğlu Salmanov
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının magistrantı

CƏFƏR CABBARLININ
TƏRCÜMƏ ƏSƏRLƏRİNİN NƏŞRİ

Xülasə

Məqələdə Cəfər Cabbarlının tərcümə əsərlərinin nəşr tarixindən bəhs olunur.

Açar sözlər: *Cəfər Cabbarlı, dram, tərcümə, əsər, nəşr tarixi.*

Azərbaycanda tərcümə sənətinin tarixi çox qədimlərə gedib çıxsada, əsasən XIX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq rus ədəbiyyatı ilə yaxından tanışlıq, ayrı-ayrı ədəbiyyat xadimlərinin şəxsi ünsiyyəti qiymətli ədəbi nümunələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə nəticələnirdi. Bu baxımdan görkəmli maarifpərvər yazıçı Abbasqulu ağa Bakıxanovun rus şairi İvan Krilovun bir sıra əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirməsi bədii tərcümə sahəsində atılan ilk addımlar kimi olduqca qiymətli ədəbi hadisədir.

Bununla belə, Azərbaycanda tərcümə sənətinin inkişafı XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu dövrdə həm ictimai-siyasi, həm də ədəbi-bədii mətnlərin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi və Azərbaycan oxucularına çatdırılması sahəsində böyük işlər görülür, əsasən rus, qismən də Avropa dillərindən bir çox əsərlər çevrilərək çap edilirdi. Etiraf etmək lazımdır, dövrün tələblərinə uyğun olaraq istər rus, istərsə də dünya mədəniyyətinin ən yaxşı əsərləri ilk növbədə məhz rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunur, həm dövrü mətbuat səhifələrində, həm də ayrıca kitab şəklində nəşr edilirdi.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda tərcümə sənətinin inkişafında və formalaşmasında mühüm xidmət göstərən ziyalılar arasında Cəfər Cabbarlı özünəməxsus yer tutur. Cəfər Cabbarlı Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində eyni zamanda mahir tərcüməçi kimi də tanınmış, milli tərcümə sənətinin əsasını qoyan mütərcimlərdən biri olmuşdur. Onun Qərb və rus klassiklərindən etdiyi tərcümələrin siyahısı böyük, janrları müxtəlif, üslubu zəngindir. Cəfər Cabbarlının tərcümə sənəti sahəsindəki xidmətləri, Azərbaycan ədəbiyyatına bəxş etdiyi tərcümə nümunələri indi də öz bədii gözəlliyi, ədəbi səviyyəsi, dil və üslub zənginliyi ilə seçilir.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra Cəfər Cabbarlı 1921-1922-ci illərdən 1926-1927-ci illərədək "Kommunist" qəzeti redaksiyasında və Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Xalq Ərzaq

Komissarlığında tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmiş, sonra isə Azərbaycan Bədaye teatrında ədəbi hissə müdiri vəzifəsinə təyin olunmuşdur.

Bəzi irili-xırdalı məqalələr istisna olmaqla, Azərbaycan tərcüməçiliyi tarixində Cəfər Cabbarlının istər ictimai-siyasi, istərsə də ədəbi-bədii tərcümə sahəsindəki misilsiz rolu indiyədək demək olar ki, hərtərəfli şəkildə araşdırılmamış və tədqiq olunmamışdır.

Dramaturqluq və rejissorluq fəaliyyəti ilə əklaqədar olaraq Cəfər Cabbarlı əsasən dram əsərlərinin tərcüməsi ilə daha çox məşğul olmuşdur. O, həm hər il teatra bir orijinal əsər verməyə çalışır, həm də tərcümə əsərləri üzərində fasiləsiz çalışırdı.

1924-cü ildən Bakı Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsində mühazirələrə qulaq asan Cəfər Cabbarlı orijinal şeir və hekayələr yazmaqda yanaşı, rus və Avropa yazıçılarından (V.Şekspir, F.Şiller, L.Tolstoy, M.Qorki, F.qladkov və başqaları) tərcümələr edirdi. O, dünya ədəbiyyatı klassiklərinin bir çox qiymətli əsərlərini – Vilyam Şekspirin “Hamlet”, “Otello”, Fridrix Şillerin “Qaçaqqlar”, Lev Tolstoyun “Çocuqluq” (“Uşaqqlıq”), “Hacı Murad”, Pyer-Ögüsten Karon de Bomarşenin “Fıqaronun toyu”, A.Afinagenovun “Qorxu”, L.Slavinin “Müdaxilə” (“İntervensiya”) və s. əsərləri, F.qladkovun “Sement” əsərindən bir parçanı Azərbaycan dilinə böyük peşəkarlıqla çevirmişdir. Bu əsərlərin əksəriyyəti Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında məhz Cəfər Cabbarlının tərcüməsi əsasında tamaşaya qoyulmuşdur. Bundan başqa, tədqiqatçıların fikrincə, F.Düşenin “Tamilla”, C.Uelsin “Yeraltı dünya”, N.Qoqolun “Müfəttiş” komediyasının, Maksim Qorkinin “Üzgülər” hekayəsinin, Henri Vodsvort Lonqfellowun “Rövşənbəy – Koroğlunun atlanışı” şeirinin tərcüməsi də C.Cabbarlıya məxsusdur.

Göründüyü kimi, Cəfər Cabbarlının tərcümələri arasında məşhur ingilis dramaturqu Vilyam Şekspirin əsərləri üstünlük təşkil edir. Ona görə də xüsusi qeyd olunmalıdır ki, dahi Şekspirin əsərləri Cəfər Cabbarlı dramaturgiyasının inkişafına mühüm təsir göstərmiş, onun ustad dramaturq kimi yetişməsinə böyük mənəvi təkan vermişdir.

Cəfər Cabbarlı 1925-ci ildə dövlət teatrı üçün Vilyam Şekspirin “Hamlet” faciəsini Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş, 1926-cı ildə isə bu əsərin Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyulmasında və səhnə quruluşunda fəal iştirak etmişdir. Elə bu hazırlıq prosesində teatra daha yaxından bağlanan Cəfər Cabbarlı bir daha oradan ayrılmamış, teatrdə həm dramaturq, həm də rejissor kimi fəaliyyət göstərmişdir. Görkəmli teatrşünas A.Tuqanovun xatirələrindən aydın olur ki, Cəfər Cabbarlı tamaşaların musiqi tərtibatı ilə də məşğul olur, bəstəkarlara əsərin mövzusunə uyğun gələn məntiqli motivlər verirdi.

Maraqlıdır ki, Vilyam Şekspirin “Hamlet” faciəsinin tərcüməsi üzərində işləyərkən Cəfər Cabbarlı bu əsərin rus dilinə tərcümələrini, xüsusilə Polevoyun və Kronibergin ruscaya tərcümələrini əsas götürmüşdü. O, eyni zamanda rejissor A.Tuqanovun köməyi ilə “Hamlet” faciəsinin ingilis dilindəki çap nüsxə-

lərindən də istifadə etmişdir. Bundan başqa, Cəfər Cabbarlı Vilyam Şekspirin həyat və yaradıcılığı ilə də maraqlanır, həm dramaturqun digər əsərlərini, həm də onun haqqında yazılan tədqiqat əsərlərini də oxuyurdu.

1932-ci ildə Cəfər Cabbarlı Vilyam Şekspirin “Otello” əsərini də tərcümə etmişdir.

Tərcümə işinə yüksək sənət kimi yanaşan, ürəyinə yatan hər bir ədəbi əsəri sonsuz ilhamla, yüksək coşqu və bədii yaradıcılıq ehtirası ilə tərcümə edən Cəfər Cabbarlı öz qısa ömrü ərzində dünya klassiklərinin ən gözəl ədəbi nümunələrini Azərbaycan dilinə həqiqətən klassik səviyyədə çevirə bilmişdir. Onun tərcüməçilik qələmindən çıxmış əsərlər ana dilimizdə özünün bütün əzəməti və böyüklüyü ilə çoxsaylı tələbkar oxucuların və tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdır və bu gün də sevilə-sevilə oxunur. Cəfər Cabbarlının tərcüməçilik qüdrətinin uğuru da elə budur!..

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi 2013-cü ildə Bakıdakı “Şərq-Qərb” nəşriyyatında “Cəfər Cabbarlının tərcümələri” adlı kitab 500 nüsxə tirajla çap etdirmişdir.

Cəmi 488 səhifədən ibarət olan bu kitaba filologiya elmləri doktoru Asif Rüstəmli “Cəfər Cabbarlının bədii tərcümələri” adlı ön söz (s.5-18) yazmışdır.

““Hacı Murad” povestinin səhnələşdirilmiş tərcüməsi haqqında” məqalə isə 19-26-cı səhifələrdə verilmişdir.

Kitaba Şekspirin “Hamlet” (s.27-128), “Otello” (s.129-218), Şillerin “Qaçqlar”, (s.219-285), Bomaşenin “Fıqaronun toyu” (s.286-389), Lev Tolstoyun “Hacı Murad” (s. 390-479) əsərləri daxil edilmişdir. Kitabın 480-481-ci səhifələrində “Şərhələr” verilmişdir. Kitabın sonunda isə tərcüməçisi Cəfər Cabbarlı hesab olunan Lonqfellowun “Rövşənbəy – Koroğlunun atlanışı” (s.482-488) şeiri təqdim edilmişdir.

“Cəfər Cabbarlının tərcümələri” kitabının tərtibçisi Q.Bağirova, redaktoru Bəhlul Abbasovdur. Kitabın əvvəlində C.Cabbarlının fotosu da verilmişdir.

Kitabda görkəmli yazıçı, istedadlı tərcüməçi Cəfər Cabbarlının dünya klassiklərindən etdiyi bir sıra ədəbi nümunələr ilk dəfə oxuculara təqdim olunur. Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur [9].

2013-cü il mayın 22-də Azərbaycan Milli Kitabxanasında görkəmli dramaturq Cəfər Cabbarlının tərcüməsində dünya ədəbiyyatından nümunələrin toplandığı həmin kitabın təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Tədbiri kitabxananın direktoru Kərim Tahirov açaraq bildirdi ki, dramaturq qısa bir ömür yaşasa da, bir neçə ömrə sığa biləcək işlər görüb, ədəbiyyat xəzinəmizə çox dəyərli töhfələr verib. C.Cabbarlının yaradıcılığı əbədiyaşardır, onun irsi mədəniyyət, ədəbiyyat tariximizdə silinməz bir izdir.

“Cəfər Cabbarlının tərcümələri” kitabının ön sözünün müəllifi, filologiya elmləri doktoru Asif Rüstəmli ədibin yaradıcılığı haqqında geniş məlumat verərək bildirdi ki, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə ərəsəyə gələn kitab dramaturqun 115 illik yubileyinə dəyərli töhfədir. C.Cabbarlının latın

qrafikası ilə ilk çap edilən bu toplusu müasir oxuculara da böyük bir hədiyyədir. Tədqiqatçı qeyd etdi ki, dramaturqun bədii tərcümələri ilə yanaşı, elmi tərcümələrinin də özünəməxsus yeri var. C.Cabbarlının ilk elmi tərcüməsi 1926-cı ildə İranın tarixindən bəhs edən əsər olub [3].

Elektron mediada 19 mart 2019-cu ildə yayılmış “Cəfər Cabbarlı və Azərbaycan tərcümə məktəbi” adlı xəbərdə deyilir ki, Cəfər Cabbarlının anadan olmasının 120-ci ildönümü ilə bağlı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamdan irəli gələn vəzifələri həyata keçirmək məqsədilə Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzində alim, yazar və tərcüməçilərin iştirakı ilə dəyirmi masa keçirilmişdir. Dəyirmi masada Azərbaycan tərcümə sənətinin tarixindən, yüksəliş dövründən və bu mərhələdə Cəfər Cabbarlının müstəsna rolundan söz açılmışdır.

Cəfər Cabbarlı tərcümə işinə çox diqqət və məsuliyyətlə yanaşmış, tərcüməçilərin qarşısında ciddi tələblər qoyulmasını zəruri hesab etmişdir. Bu baxımdan onun “Kommunist” qəzetinin 29 yanvar 1926-cı il tarixli nömrəsində dərc etdirdiyi “Tərcümə məsələsinə əhəmiyyət verilməlidir” adlı məqaləsi bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Ədib tərcümə sahəsində baş verən nöqsanlarla bağlı öz narahatlığını belə ifadə edir: “Bu gün Azərbaycanda bir çox ədəbi, ictimai, siyasi, elmi, fənni və sair kitablar tərcümə ediliyor. Bu kitablardan yalnız Azərbaycanda deyil, bəlkə bütün türk ölkələrində istifadə ediliyor. Minlərlə paralar sərf ediliyor; nəticədə də tərcümənin yaramazlığı üzərə yenə kitab atılmaqdan başqa bir şeyə yaramıyor. Təbii, bu hər kəsi düşündürməyə layiq bir məsələdir. Volfsonun kitabı tərcümə edildi, bu gün kimsə istifadə edəmiyor. Daha bir çox kitablar göstərilə bilər ki, alanlar yersiz para itirməkdən başqa bir şeyi qazanmamışlardır. Təkrar tərcümə ediliyor, o da əvvəlkindən irəli gedəmiyor.

Burada əsas təqsir kimdədir? Bizcə təqsir müştərəkdir. Onun bir qismi tərcüməçilərdə, bir qismi Maarifçilər ittifaqında və ən böyük bir qismi də nəşriyyat idarələrindədir” [4].

Cəfər Cabbarlı tərcümələrin keyfiyyətinin yüksəldiləsi üçün konkret təkliflər irəli sürür:

“Gələcəkdə çəkilən əməklərin, sərf edilən paraların yersiz itməməsi üçün hər şeydən əvvəl Maarif işçiləri ittifaqı tərcüməçilik adı almaq istəyən adamların gərəklə ixtisasını, gərəksə biliyini və tərcüməçilikdə bacarığını aydınlaşdırmalı və tərcüməçiliyə qəbul ediləcək adamlar üçün müəyyən dərəcələr təyin etməlidir.

Nəşriyyat idarələri əllərində böylə vəsiqələri olmayan adamlara tərcümə verməməlidir.

Bundan başqa tərcüməçilərin “xaltura”sından yaxa qurtarmaq üçün hər bir əsər çıxan kimi qəzetə idarələrinə və mütəxəssislərə göndərməli və kitab haqqında yazılan bibliografiyalara diqqət edilməlidir. Xaltura yapması görülən tərcüməçilərə çox qüvvətli olsalar belə, bir daha tərcümə verilməməli və ya tərcümələrin sağlamlığını təmin edəcək şərtlər qoyulmalıdır.

Bundan başqa yaxşı tərcüməçilərin əmək haqqı da müəyyən bir nizamla salınmalı, müqtədir tərcüməçilərin mütəxəssislər kimi əmək haqqı ala bilməsi üçün çalışılmalıdır. Bunların hamısı ilə bərabər, bacarıqlı tərcüməçilər hazırlamağı da unutmamalıdır” [4].

Fikrimizcə, görkəmli tərcüməçinin fikirləri bu gün də əsas götürülə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Sərəncamı: 12 yanvar 2004 / http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/5/c_f_5427.htm

2. Cəfər Cabbarlının 120 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: 17 dekabr 2018 / <https://president.az/articles/31104>

3. Cəfər Cabbarlının tərcümələri / Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; tərt. Q.Bağirova; red. B.Abbasov. – Bakı: Şərq-Qərb, 2013. – 488 s.

4. Məmməd Arif. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə. II cild (Cəfər Cabbarlının yaradıcılıq yolu; Səməd Vurğunun dramaturgiyası) / Mətnin tərtibi və qeydlər Məryəm Axundova; Red. Əziz Mirəhmədov. – Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1968. – 516 s.

5. Rüstəmli Asif. Cəfər Cabbarlı: Həyatı və mühiti: Monoqrafiya / Elmi red. B.Nəbiyev; rəyçilər İ.Ağayev, N.Qəhrəmanlı; AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. – Bakı: Elm, 2009. – 416 s.

Bayram Aydın oğlu Salmanov

Publication of translation works by Jafar Jabbarli

Abstract

The article is devoted to the translation work of Jafar Jabbarli.

Key words: Jafar Jabbarly, drama, translation, work, publication history

Байрам Айдын оглу Салманов

Издание переводческой произведений Джафара Джаббарлы

Резюме

Статья посвящена переводческой работе Джафара Джаббарлы.

Ключевые слова: Джафар Джаббарлы, драма, перевод, произведение, история публикаций.

Rəyçi: dosent Nailə Mehrəliyeva.

Aytən Elxan qızı Cəfərova

Bakı Dövlət Universiteti

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının magistrantı

AVROPADA VƏ TÜRKIYƏDƏ REKLAMIN YARANMA TARİXİNDƏN

Məqələdə reklam haqqında ümumi məlumat verilmiş və onun inkişaf tarixi öyrənilmişdir. Eyni zamanda Avropada və Türkiyədə reklamın tarixinə aydınlıq gətirilmişdir.

Açar sözlər: *reklam, reklamın tarixi, reklam fəaliyyəti, reklamın yaranması.*

Tarixin dərinliklərindən gələn reklam işinin dəqiq tədqiqi müasir dövrdə böyük aktualıq kəsb edir. Reklamın tarixini araşdırdıqda tədqiqatçıların belə qənaəti ilə rastlaşırıq – reklam bazarın hərəkətverici qüvvəsidir. Reklamın kökləri qədim dövrlərə gedib çıxır. Bu gün küçədə, qəzet və jurnallarda gördüyümüz reklam elanları reklam tarixinin başlanğıcı kimi qeyd olunur. Lakin bilmək lazımdır ki, insan yarandığı gündən, yəni daha dəqiq desək, sivilisasiyanın inkişafı dövründən ticarətin alış-verişin olması məhsulun təqdimatı, alıcıya çatdırılması üçün bir tanıtım vasitəsi kimi reklam yaranmışdır. Bu proses hər dövr üçün xüsusi xarakterizə olunurdu.

Reklam - istənilən vasitələrin köməyi ilə fiziki və ya hüquqi şəxslər, mallar, ideyalar və yeniliklər (reklam informasiyası) haqqında qeyri-müəyyən qruplar üçün nəzərdə tutulan, həmin fiziki və ya hüquqi şəxslərə, mallara (əmtəələrə), ideyalara və yeniliklərə maraq formalaşdıran və onları dəstəkləyən, malların (əmtəələrin), ideyaların, yeniliklərin reallaşdırmasına imkan yaratmaq məqsədi ilə istənilən formada yayılan informasiyadır [1].

Təxminən üç min il əvvəl Misirdə bir papirus üzərinə yazılmış və qaçan qulun sahibinə dönməsini elan edən mətni ilk yazılı reklam qəbul etmək olar. Bu elan ictimaiyyətin məlumatlandırılması məqsədi ilə yayılan ilk reklam hesab olunur. Mənbələrə görə, qədim Yunanıstanın küçələrində qulların, heyvanların və s. satışı zamanı küçələrdə gəzib, onları şeirlərlə tərifləmək ilk şifahi reklamın (ağız reklamı) nümunələri sayılır.

Orta əsrlərin reklam dünyası ancaq reklam mətnləri ilə məhdudlaşmırdı. Nəqqəşlər, rəssamlar, heykəltəraşlar reklam əhəmələrindən fəal bəhrələnirdilər. Artıq XII əsrin əvvəllərindən yeni reklam növü – rəngli ad asılqanları haqqında məlumat yayıldı. Lakin bu sahənin inkişafı XIV-XV əsrlərə Qərbi Avropanın iqtisadi həyatının tərəqqisi dövrünə təsadüf edir. Bu həm də şəhər meşşan mədəniyyətinin parlaq inkişaf dövrü idi. Cəmiyyətin sosial və iqtisadi strukturlarında aparılan dəyişikliklər reklam sahəsində yeni imkanların axtarışını

labüd edir. Bu dövrdə reklamın inkişafı bilavasitə Avropa ölkələrinin siyasi və iqtisadi həyatında cərəyan edən hadisələrlə sıx bağlı idi. XV əsr Avropa tarixi siyasi və dövlət quruluşuna, ictimai münasibətlər və iqtisadiyyatda yeni formaların tədqiqi ilə əlamətdardır.

Orta əsrlərin bir çox tədqiqatçıları divar rəsmlərini və qravürü çap afişalarının prototipi hesab edirlər. Bəzi mənbələrə görə, tarixi dəqiq məlum olan ilk qravür 1423-cü ilə aiddir. Lakin son tədqiqatlar bu tarixin XIII əsrin əvvəllərinə aid olduğunu sübut etmişdir.

İohan Quttenberqin çap dəzgahını icad etdiyi 1440-cı illər reklam tarixində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Reklamvericiyə artıq öz bildirişlərini əl üsulu ilə hazırlamaq lazım gəlmirdi. Artıq reklam nəşrləri hazırlanırdı. bununla bərabər əhalinin savadının aşağı səviyyədə olması çap afişalarının məzmununa təsir edirdi. İlk reklam nəşrlərində illustrasiyalar yox idi. Onlardan ilk dəfə Geracrd Linin “Naşirin afişası adlı” afişada istifadə olunmuşdu.

Reklam nəşri tarixində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlaması XV-XVI əsrlərdə qravüranın inkişafı dövrünə təsadüf edir. Qravüranın estetik imkanları təsvirin əsasının işlənməsi üçün taxtadan əlavə materiallardan da istifadə edən Albrex Dürer, Lukas Kranax kimi istedadlı rəssamların diqqətini bədii yaradıcılığının bu növünə yönəltdi.

Yayılan reklam vərəqələrinin qravürə, klişe üsulu ilə çapı reklam nəşrləri erasının başlanmasından xəbər verirdi.

Antik dövrlərdə olduğu kimi, orta əsr şəhərlərində də məxsusi vəkil edilmiş carçılar, müstəqil tacirlər və sənətkarlar rəqabət aparırdılar. Carçı “xəbərləri”nin rolu şəhər həyatında mühüm idi. Onlar tək-cə kommunikasiya vasitəsi olmayıb, həm də şəhər mədəniyyətini formalaşdırırdılar. “Xəbərlər”in rəngarəngliyi haqqında yazılı mətnlər vasitəsilə mühakimə yürütmək olar. Giyom de Vilnevin “Paris çağırışları” toplusu bu silsilədən birincisi idi. Ondan sonra “Roma çağırışları”, “Parisin 107 çağırışı” (1545-ci il), “London çağırışları” (1608-ci il) işıq üzü gördü. Mahiyyət etibarilə bu toplularda reklam artıq özünəməxsus fəaliyyət sahəsi, ictimai əlaqələrini xüsusi forması kimi qəbul edilir. Fransa carçıları birincilərdən olaraq öz nizamnamələrini tərtib etmişdilər bu şərab carçılarına aid idi. Açılmış şərab çəlləkləri barədə xəbər verərək onlar şərab satışına yardımçı olmalı idilər.

1458-ci il tarixli kral göstərişi ilə carçılar birliyində islahatlar aparılmış, bundan sonra onlar şərabdan əlavə yağ, soğan, istiotu reklam etməli, ölüm xəbərlərini, itən əşyaları, ulaq, at haqqında məlumatları da yaymalı olmuşdular. Bu vaxt Parisdə carçıların sayı qismən azalmışdı.

1622-ci ildə reklam ingilis dilində buraxılan “Uikli Nyus” adlı ilk qəzet vasitəsilə geniş yayılmağa başladı. Bundan sonra Edison və Stil reklamın sadıq mübarizlərinə çevrilərək “Tetler” qəzetini buraxmağa başladılar. Məsələn, “Tetler” qəzetinin 14 sentyabr 1710-cu il tarixli nömrəsində ülgüclərin itilənməsi

üçün qayıqların, patentləşdirilmiş tibb preparatlarının və başqa geniş istehlak mallarının reklamı verilmişdir.

XV əsrdə Quttenberqin davamçılarının Strasburq, Nürenberq, Bazel və Parisdə mətbəələr yaratdılar. 1500-cü ildə Avropada 200-dən artıq mətbəə var idi. Artıq bütün Avropa ölkələrində kitablar çap olunurdu. Yarım əsr ərzində 40 min adda mətbu nümunə işıq üzü gördü. Bu proses kulturoloqlar tərəfindən üçüncü informasiya inqilabı (birinci informasiya inqilabı – nitqin formalaşması, ikinci informasiya inqilabı – yazının kəşfi ilə bağlı olmuşdur.) adlandırılmış və reklam nəşrlərinin inkişafına əsaslı təsir göstərmişdir.

İlk şifahi reklam mətnlərinə “Paris çağırışları”, “Roma çağırışları”, “London çağırışları” adlı toplularda rast gəlinir. Əlbəttə, bu “canlı” şahidlərin işıq üzü görməsinə qədər reklam adı, ibtidai formalardan, bazar münasibətlərinin mürəkkəb və effektiv alətinə çevrilənə qədər çoxəsrlik yol keçmişdir.

İngilis dilində ilk çap elanı 1472-ci ildə meydana çıxmışdır. İlk divar afişası Londonda bir kilşə qapısına asılmış reklam elanında dua kitabçasının satıldığı bildirilirdi. Bu, Vilyam Kaxlonun rahiblər üçün hazırladığı “The Pyes of Salisbury Use” adlı kitabının elanı idi.

XV əsrdə İngiltərə və Fransada informasiyanın toplanması və yayılması ilə Nyusmen və ya nuvelislər məşğul olurdular. Məlumata görə, mətbuatdan reklam vasitəsilə istifadə 1597-ci ildən, yəni Florensiyada naşir Gigli tərəfindən həftəlik kommersiya məlumatları bülleteninə çap olunduğu vaxtdan başlayır. Mətbuatın hər iki hissəsinin – pullu bildiriş və reklamın məlumatlandırma məqsədilə çap olunan pulsuz materiallarla bərabər səviyyədə verilməsi sülh şəraitində mövcudluğun təminatı idi. Fransız modelində isə əksinə olaraq redaksiya materialları ilə reklamlar dəqiq sərhədlər ilə ayrılırdılar. Məsələn, Renodo iki müxtəlif çap lisenziyasından istifadə edirdi. Biri “La Gazette”, digəri isə “Vərəqlər” (“Les Feilles”) üçün. Birinci nəşrdə ancaq reklam bildirişləri çap olunur, ikincidə isə hətta kiçik reklama belə yer verilmirdi.

Beləliklə, Avropada çap mətbuatı XVII əsrin əvvəllərində meydana gəlir. İngiltərədə 1622-ci ildə Nataniel Betlerin “News” qəzeti işıq üzü görür. 1631-ci ildə Fransada Teofrast Renoda (T.Renaudof) “La Gazette” təsis olunur. 1785-ci ildə Con Volter “The Daily Universal Register”in nəşrinə başlayır. Üç il sonra bu qəzet “The Tims”a çevrilir. İngiltərədə çıxan qəzetlərdə publisist və reklam materiallarının, xəbərlərin, fərdi şəxslərin dövlət işləri, dövlət məmurlarının həmin işlər haqqında birgə çapı formulalarının təkmilləşməsi və ənənəyə çevrilməsi üçün tam bir əsr vaxt lazım gəlmişdi.

İlk televiziya reklamı Londonda Olimpiya zalında 5 və 13 noyabr 1930-cu il tarixləri arasında keçirilən “Saç Modası Festivalı” əsnasında “Baird Co.” şirkətinin qurulması ilə bağlı reklam göstərildi. Bu reklamda Eugene Ltd. məhsulları ilə saçlara ediləcək permanın necə uzunömürlü olacağı izah olunurdu.

İlk rəngli televiziya reklamı 15 noyabr 1969-cu ildə İngiltərədə işıq üzü gördü. “Birds Eye” firmasının göy noxuda aid 30 saniyəlik reklamının prodüser-

liyini Lintas Reklam Agentliyi həyata keçirmişdi. Bu ilk rəngli televiziya reklamı üçün Birds Eye firması ATV şirkətinə 23 sterlinq ödəmişdi.

Türkiyədə reklam tarixinə nəzər yetirərkən rəsmi və qeyri-rəsmi şifahi elanları reklam kimi qəbul edib-etməmək barədə fikirlər müxtəlifdir. Türkiyədə ilk reklamlar 1840-cı ildə “Ceride-i Havadis”, 1864-cü ildə isə “Tərcüman-ı Əhval” qəzetlərində dərc olunmuşdur.

“Ceride-i Havadis” ilk nömrəsindən etibarən “satılıq evi, dükanı, atı, avtomobili olan ya da kirayəyə vermək istəyənlərin elanlarını dərc edirik” elanını verərək Osmanlı mətbuatında reklamçılığa gedən yolda ilk addım atmışdır. Qəzetin 20 avqust 1840-ci il tarixli nömrəsində yayımlanmış Fransada idxal edilərək Bəyoğlundan satışı çıxarılan divar reklamı Türkiyədə ilk reklam nəşri olaraq böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əvvəlcə gözlənilən marağı ödəyə bilməyən “Ceride-i Havadis” qəzeti ingilis Vilyam Çörçil tərəfindən nəşr olunurdu. Bu qəzet yayım müddətində rəsmi olaraq hökumət tərəfindən maliyyələşdirilir və zaman-zaman rəsmi yazıları özündə ehtiva edirdi. İlk üç nömrəsi pulsuz yayılsa da qəzetin cəmi 150 oxucusu vardı. Krım müharibəsi zamanı cəbhəyə gedərək buradakı hadisələrin qəzetdə nümayiş olunmasına vasitəçi olan Çörçil döyüş xəbərlərinin yayımlanması ilə qəzetin canlanmasına təsir etmişdir.

Osmanlı mətbuatında ilk rəsmi reklam “Ceride-i Havadis” qəzetinin 24 iyul 1842-ci il tarixli nömrəsində yer alan ayaq ağrısını aradan qaldırmaq üçün istifadə edilən dərman reklamıdır. Reklamda əl ilə çəkilmiş iki ayaq şəkli təsvir edilir [3].

Bundan başqa “Sərvət-i Fünun” jurnalı da reklam sahəsinə yer verirdi. Reklamlar arasında ev, torpaq satışı, kitab elanları və Avropadan idxal olunan bəzi maraqlı və nadir istehlak malları da var idi [4].

Türkiyədə ilk reklam şirkəti 1909-cü ildə “Elaçılıq” adı altında yaradıldı. 1938-ci ildən sonra qəzet sayının artması və keyfiyyətli qəzetlərin yaradılması reklam sahəsinin canlanmasına şərait yaratdı. 1950-ci illərdə artıq reklam iqtisadiyyatın əvəzsiz bir hissəsi olaraq çoxpartiyalı qayda ilə başlayan iqtisadiyyatda liberal siyasətin genişlənməsinə səbəb oldu. Yeni istehlak iqtisadiyyatı tərəfindən dəstəklənən tələbatın yaradılması fenomeni reklamın inkişafını sürətləndirdi.

Türkiyədə ilk radio reklamları 1951-ci ildə eşidilməyə başladı. 1962-ci ildə çıxarılan fərmana əsasən dövlət radiosunda şirkətlərin hazırladığı reklamların yayımlanması üçün xüsusi reklam vaxtı ayrıldı. İlk televiziya reklamları 1972-ci ildə işıq üzünə görməyə başladı.

Hazırda demək olar ki, hər bir sahənin qiymətləndirilməsində reklam tətbiq olunur. Qəzet, radio, televiziya, billbod və s. internetdən geniş istifadə ilə reklamlar həyatımızın bir hissəsinə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan Knyaz. *Reklam nəşrlərinin mahiyyəti və redaktə xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal (Bakı Dövlət Universiteti), 2015, №1, s.39-45.*

2. Atakişiyev H. *Reklamın tarixi, tarixin reklamı: uzaq keçmişdən XXI əsrin əvvəllərinə qədər / elmi red.: A.Əziz, R.Həsənov. - Bakı: Şərq-Qərb, 2014. - 264 s.*

3. Avşar, Z. & Elden M. *Reklam ve reklam mevzuatı. - Ankara: Piramit Yayıncılık, 2005.*

4. Dr. Serdal Işıқтаş. *Türkiyə'de Reklam Tarihi Gelişimi ve Televizyon Reklam Araştırmaları. - Ankara, 2018.*

Aytan Elxan gizi Jafarova

The history of advertising in Europe and Turkey

Abstract

The article provides general information about advertising and the history of advertising. At the same time, the activity and history of advertising has been studied in Europe and Turkey.

Key words: *advertising, advertising history, advertising activity, creation of advertising.*

Айтен Эльхан гызы Джафарова

История создания рекламы в Европе и в Турции

Резюме

В статье приведены общие сведения о рекламе и об истории развития рекламы. В то же время деятельность и история рекламы была изучена в Европе и в Турции.

Ключевые слова: *реклама, история рекламы, рекламная деятельность, создание рекламы.*

Rəyçi: *dosent Knyaz Aslan.*

Ülkər Vahid qızı Həmidova

Bakı Dövlət Universiteti

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının magistrantı

**“AZƏRBAYCAN” JURNALININ
NƏŞRİ HAQQINDA**

Xülasə

Məqalə “Azərbaycan” ədəbi-bədii jurnalının qısa tarixinə həsr olunmuşdur. Məqalədə Jurnalın 1990-cı ildə nəşr olunmuş 12-ci nömrəsinin təhlilinə daha çox yer verilmişdir.

Açar sözlər: *“Azərbaycan” jurnalı, ədəbi-bədii nəşr, redaksiya heyəti, tarixi şəxsiyyətlər.*

Azərbaycan xalqının milli dirçəliş yoluna qədəm qoymasında, dövlətçilik ideyalarının formalaşmasında, cəmiyyətin təkamülündə milli mətbuatın rolu danılmazdır. Mürəkkəb, ziddiyətli və şərəfli inkişaf yolu keçmiş milli mətbuatımız həmişə xalq həyatının güzgüsü olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığın tərkib hissəsi olan publisistika, həmçinin bədii publisistika sənətkarları oxucu arasında operativ dialoq yaradan, öz spesifikasını müəllif tendensiyası ilə açan, ölkənin ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni həyatında intensiv rol oynayan yaradıcılıq sahəsidir ki, bu da əvəzolunmaz rola malikdir.

XX əsr milli mətbuat tariximizin əvəzsiz nümunələrindən olan “Azərbaycan” jurnalı mənsub olduğu adını daşıyana qədər, 30 il müddətində siyasi-ideoloji sahədə baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq “Maarif və mədəniyyət” (1932-1927), “İnqilab və mədəniyyət” (1928-1936), “Revolusiya və kultura” (1936-1941), “Vətən uğrunda” (1941-1946), “İnqilab və mədəniyyət” (1946-1952) adları ilə işiq üzünə çıxmışdır. 1923-cü ildə fəaliyyətə başlayan “Maarif və mədəniyyət” jurnalının əsas məqsədi ölkədə mütərəqqi ictimai düşüncəni, klassik bədii əsərləri təbliğ etmək, qədim və zəngin maddi-mənəvi irsimizi tanımaq missiyasını şərəflə yerinə yetirmək olmuşdur.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, daim mənsub olduğu zamanın ədəbi güzgüsü olan “Azərbaycan” jurnalında dərc edilmiş dəyərli materiallarla yanaşı, publisistika ətrafında bu vaxta qədər aparılan tədqiqatlar daha çox sovet ideologiyası müstəvisində ümumiləşdirilmişdir.

“Azərbaycan” jurnalı 1953-cü il yanvar ayından nəşr olunmağa başlamışdır. O vaxt jurnalın redaktoru Əbülhəsən Ələkbərzadə olmuşdur. Redaksiya heyətinə Nəbi Babayev, İlyas Əfəndiyev, Rəsul Rza, Süleyman Rəhimov, Mirzəağa Quluzadə, Manaf Süleymanov daxil idilər. “Azərbaycan” jurnalı Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının aylıq bədii ədəbiyyat, incəsənət və

ictimai-siyasi jurnalı kimi nəşr olunurdu. Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı 1953-cü ildə "Azərbaycan" jurnalı ilə yanaşı "Ədəbiyyat" qəzetinin nəşrini də təşkil etdi. "Azərbaycan" jurnalı ayda bir dəfə nəşr olunan ədəbi-bədii jurnal kimi fəaliyyət göstərirdi.

Ümumilikdə 1953-cü ildə jurnalda məqalələr, romanlar, povest və hekayələr, oçerklər, poema və şeirlər, satiralar, publisistika, tənqid və biblioqrafiyalar, xarici ölkə xalqları ədəbiyyatından, Azərbaycan klassik ədəbiyyatından, rus klassik ədəbiyyatından nümunələr çap olunmuşdur.

Təhlil üçün müraciət etdiyimiz "Azərbaycan" jurnalının 1990-cı il 12-ci nömrəsinə nəzər yetirək. Jurnalın həmin buraxılışını baş redaktor Yusif Səmədoğlu, baş redaktor müavini İsa İsmayilzadə, məsul katib İntiqam Qasımzadədir. Redaksiya heyətinə Abbas Zamanov, Ağamusa Axundov, Qabil İmamverdiyev, Ələkbər Salahzadə, İsa Hüseynov, İsi Məlikzadə, İsmayıl Şıxlı, Yaşar Qarayev, Kamal Abdullayev, Kamil Vəliyev, Mədinə Gülgün, Mirzə İbrahimov, Mövlud Süleymanlı, Nəbi Xəzri, Süleyman Vəliyev, Tofiq Bayram, Hüseyn Arif, Cabir Novruz daxil edilmişlər. Bu haqda məlumat jurnalın titul səhifəsində qeyd olunmuşdur.

Ədəbi-bədii nəşrin bu nömrəsində Cənubi Azərbaycan rəssamlarının əsərlərindən fotoreproduksiyalar jurnalın həm ön, həm də arxa hissəsində verilmişdir. Ön hissədə verilən fotoreproduksiya Cavad Süleyman Nur, İbrahim Moqbelinin yaratmış olduğu "Ustad Şəhriyarın portreti" öz əksini tapmışdır. Arxa hissədə olan fotoreproduksiya isə İbrahim Moqbelinin "Utancaq güllər" əsərindədir. Hər iki rəsm əsəri ağ-qara rənglə verilmişdir.

Bundan başqa, "Azərbaycan" jurnalının titul səhifəsində 1923-cü ildən çıxması, Bakı şəhəri "Kommunist" nəşriyyatının mətbəəsində nəşr olunması, kağızın formatı, kağız vərəqi və ofset çap üsulu ilə çap olunması haqqında məlumatlar öz əksini tapır.

Jurnalın ilk səhifəsində dərc olunmuş materiallar qısa icmal şəklində, son səhifəsində isə mündəricat verilmişdir ki, buradan da oxucu jurnalda nəşr olunmuş yazılarla tanış ola bilər.

Mündəricatın birinci rubrikası "Poeziya" adlanır. Bu başlıq altında Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəhidlər" poeması verilmişdir. Şair bu poemanı 1990-cı ilin mart-iyun aylarında Bakı-Şəki şəhərlərində qələmə almışdır. Poemanın proloq hissəsi dörd misradan ibarət bəndlər şəklində verilsə də, sonrakı hissələrdə bu ardıcılıq müxtəlif şəkildə dəyişmişdir. Poemanın sonunda redaksiya tərəfindən verilmiş yazı diqqəti cəlb edir: "Bəxtiyar Vahabzadə poeması üçün ona çatacaq qonorarı şəhidlərin ailələrinə keçirilməsini xahiş etmişdir".

Eldar Baxışın "Əliyalınlar", "İvan, yeri get evinə", "Qəssablar" şeirləri, Hafiz Əlinin "Beş il əvvəl", "İçimdəki səs", "Gecikirik", "Düşmənimə minnətdaram", "Vətən şəhidləri", "Araz çayı və gözə görünməyən sərhədlər" şeirləri də qanlı 20 Yanvar gecəsinə həsr olunmuşdur.

Jurnalın sonrakı rubrikası “Nəsr” adlanır. Bu başlıq altında Sabir Azərinin “Sonsuzluq” romanı verilmişdir. Bu romanı yazıçı 1990-cı ilin yanvarında Bakıda Vətənimizin toxunulmazlığı uğrunda qurban gedən şəhidlərin əziz və unudulmaz xatirəsinə ithaf edib. Jurnalda roman tam şəkildə çap olunub.

Daha sonra “Yeni tərcümələr” rubrikası verilmişdir. Burada dərc edilmiş Elçinin “Bizə qalan sənət” adlı tərcüməsi Molyer haqqındadır. Yazının sonunda Nasir Nurməhəmməd zadənin “Qədim körpü” əsərindən fotoreproduksiya verilmişdir. Bununla yazıçı Molyerlə olan əlaqələrini bir körpü kimi təsvir edir, Molyer ədəbiyyatçılarının təxəyyülündə daim yaşamışdır. Bu yazıdan sonra Molyerin “Skapenin kələyi” adlı üç pərdəli komediyası Elçinin tərcüməsində Azərbaycan dilində çap olunmuşdur.

“Adımız, Tariximiz, Taleyimiz” rubrikası altında Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin “Qafqasiya türkləri” yazısı çap olunmuşdur. Burada Azərbaycan və Türk Qafqasiyasının siyasi müqəddəratı, Qafqasiyada Türk və İslam xanlıqları, Şərqi Qafqasiyada Çar siyasəti, Qafqasiya Türklərində ədəbi və milli intibah, 1905-ci il intibahından sonra məsələləri öz əksini tapmışdır.

“Repressiya qurbanları” rubrikasında isə Əli Saləddinin “Zamanın çərxi tərsinə dövrən edəndə...” əsəri çap olunmuşdur. Bu əsərdə repressiya qurbanlarının iclasından olan replikalar da öz əksini tapmış, yazıçı daha çox Əhməd Cavadın replikalarını diqqətdə saxlamışdır.

“Azərbaycan” jurnalının həmin nömrəsində Həsən Seyidbəylinin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş Nəcəf Quliyevin “Onun da yeri vardı...” yazısı çap olunmuşdur. Bu yazının əvvəlində Həsən Seyidbəylinin portreti, sonunda isə Murtuza Şərifinin “Şeyx Şamil” əsərinin fotoreproduksiyası əks olunmuşdur.

“Satira və yumor” rubrikasında maraqlı yazılar verilmişdir. Bu buraxılışda Qurban Əlismayılının “Nekroloq”, Fazil Vəliyevin “Hikkə” yazıları da çap olunmuşdur.

Jurnalın sonunda il ərzində çap olunmuş materialların siyahısı verilmişdir.

Ümumilikdə “Azərbaycan” jurnalın əsas məqsədi oxucular üçün səviyyəli yazıları nəşr etmək, Azərbaycanın, dünya ədəbiyyatının görkəmli şair və yazıçılarının yaradıcılığını təbliğ etməkdən ibarətdir.

Ulker Vahid gizi Hamidova

On the publication of the magazine "Azerbaijan"

Abstract

The article is devoted to a brief history of the literary and art magazine "Azerbaijan". The article analyzes the 12th issue of the journal in 1990.

Key words: *Azerbaijan magazine, literary and artistic publication, editorial staff, historical figures.*

Улькер Вахид гызы Гамидова

Об издании журнала "Азербайджан"

Резюме

Статья посвящена краткой истории литературно-художественного журнала «Азербайджан». В статье анализируется 12-ый номер журнала 1990 года.

Ключевые слова: *журнал «Азербайджан», литературно-художественное издание, редакция, исторические личности.*

NƏŞRİYYAT İŞİ

UDC 655.4/5

Sima Paşa qızı İsmayılova
Bakı Dövlət Universiteti
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
simabdu@mail.ru

Jalə Rövşən qızı İsmayılova
Bakı Dövlət Universiteti
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının magistrantı
jale.ismayilova.2016@mail.ru

BAKİ UNIVERSİTETİ NƏŞRİYYATININ FƏALİYYƏTİ
(2011-2018-ci illər)

Xülasə

Məqalədə Bakı Universiteti Nəşriyyatının 2011-2018-ci illərdəki fəaliyyəti öyrənilmişdir. Həmin illər ərzində nəşriyyatda çap olunmuş dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, metodik göstərişlərin, proqramların, konfrans materiallarının, məqalələrin statistik təhlili aparılmış və bunlar haqqında məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: *Bakı Dövlət Universiteti, nəşriyyatın fəaliyyəti, çap məhsulları.*

Müstəqillik illəri Azərbaycanda ilk ali təhsil və elm məbədgahı olan Bakı Dövlət Universitetinin tarixində intibah dövrü kimi xarakterizə edilir. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev Azərbaycana 1993-cü ilin yayında, ikinci dəfə rəhbərlik etdiyi dövrdə Bakı Dövlət Universitetinə qayğı və diqqətini xüsusilə qabarıq şəkildə göstərmiş və məhz bu illərdə universitetin maddi-texniki bazası yaxşılaşdırılmış, professor müəllim heyətinin sosial problemlərinin həll edilməsi istiqamətində mühüm işlər görülmüş, yeni tədris korpusu istifadəyə verilmiş, hesablama mərkəzi yaradılmış, yeni fakültələr, ixtisaslar, elmi-tədqiqat laboratoriyaları açılmışdır.

Azərbaycan xalqının milli sərvəti olan Bakı Dövlət Universiteti respublikamızda ali təhsilin inkişafında, ali məktəblərin yaradılmasında, ali məktəblər

üçün elmi-pedoqoji kadrların hazırlanmasında müstəsna rol oynamışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan elminin inkişafında oynadığı rola yüksək qiymət verərək demişdir: “Azərbaycan elmi dünyanın qabaqcıl elmləri sırasındadır. Onun inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin fəaliyyəti əvəzsizdir. Bakı Dövlət Universiteti yarandığı gündən Azərbaycanda elmi inkişaf etdirən mərkəzə çevrilmişdir. Sonrakı dövrlərdə Azərbaycanda yaranmış elmi-tədqiqat institutlarının əksəriyyəti, elm ocaqlarının hamısı öz başlanğıcını Bakı Dövlət Universitetindən götürmüşdür”.

Müasir dövrdə Bakı Dövlət Universitetinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, inkişaf etdirilməsi, müasir təchizatlarla təmin edilməsi ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə yerinə yetirilir.

Müstəqillik illərində kitab nəşrinə də böyük qayğı göstərilmiş və bunun nəticəsində 30 may 2000-ci ildə “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul edilmişdir. Bu Qanun nəşriyyat işinin ümumi prinsiplərini, onların hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. Qanun 29 maddədən ibarətdir. Nəşriyyat sahəsinə diqqət göstərilməsi sayəsində Azərbaycan mədəniyyətinin, təhsilinin, elminin inkişafına xidmət edən dəyərli, sanballı, poliqrifik cəhətdən gözəl tərtibata malik olan kitabların çap edilməsi üçün yeni-yeni nəşriyyatlar yaradılmış və digər nəşriyyatlar isə öz fəaliyyətini daha da inkişaf etdirmişdir. Bunlardan “Azərbaycan”, “Şərq-Qərb”, “Təhsil”, “Elm”, “Qanun”, “Adiloğlu”, “Altun kitab”, “Çaşıoğlu”, “Bakı Universiteti Nəşriyyatı” və digər nəşriyyatları göstərə bilərik.

Bakı Dövlət Universitetinin təhsil və elmdə əldə etdiyi böyük uğurlar əsasında alimlərin, görkəmli xadimlərin tədris, ədəbi, elmi yaradıcılığı, kitabxananın zəngin fondu və universitetin nəşriyyatının fəaliyyəti əsasında mühüm nailiyyətlər qazanmışdır.

Bakı Dövlət Universiteti yaradıldığı ilk günlərdən onun nəşriyyatı da yaradılmış və redaksiya-nəşriyyat şöbəsi kimi fəaliyyətə başlamışdır. Nəşriyyat şöbəsi məətbə ilə təmin edilmiş və yarandığı gündən müasir dövrə qədər kitab nəşriyyatına böyük önəm verilmişdir və eyni zamanda bu nəşriyyatı yaratmaqda məqsəd Azərbaycan Respublikasının ali məktəblərinin əksəriyyəti üçün dərsliklərin buraxılmasını həyata keçirmək olmuşdur. Yaradıldığı gündən nəşriyyatın qarşıya qoyduğu vəzifələrdən biri ölkəmizdə tədris kitabına olan tələbatı ödəmək idi.

2011-2018-cu illər ərzində nəşriyyat tərəfindən müxtəlif elm sahələri üzrə tarix, kitabxanaçılıq, şərqşünaslıq, jurnalistika, filologiya, fəlsəfə, kimya, biologiya, fizika, geologiya və s. dərslik, dərs vəsaiti, monoqrafiya, jurnal məqalələri miqdarca digər illərə nisbətən daha çox nəşr olunmuşdur. Belə ki, 2011-ci ildə nəşriyyat Azərbaycan, rus və ingilis dilində 730 adda ədəbiyyat çap etmişdir ki, bunlardan 100-ü rus dilində, 75-i isə ingilis dilində, 555 adda olan vəsait isə Azərbaycan dilindədir. 2012-ci ildə isə 698 adda vəsait çap olunmuş

və müəyyən edilmişdir ki bunlardan 61-i ingilis dilində, 89-u isə rus dilindədir. Buradan statistik təhlil göstərir ki, hər iki ildə nəşriyyat Azərbaycan dilində olan vəsaitlərin nəşrinə üstünlük vermiş və daha çox azərbaycan dilində olan vəsaitlər çap edilmişdir. 2011-2012-ci illər ərzində nəşriyyat 30-35 adda dərslük, 15-20 adda dərslük vəsaiti, 10-15 adda monoqrafiya, proqram, 20 adda konfrans materialları və s. çap edilmişdir.

Nümunələr:

Knyaz Aslan. Qədim və orta əsrlər dünyası kitabxanaları (2011, dərslük vəsaiti);

E.Məsimov. Maye məhlulların elektrik keçiriciliyi (2011, monoqrafiya);

E.Məmmədova Yeraltı suların dinamikası (2012, dərslük);

V.Məmmədəliyev. Azərbaycanca-ərəbcə lüğət (2012, dərslük vəsaiti);

Görkəmli Azərbaycan tarixçisi Z.Bünyadovun anadan olmasının 90 illiyi münasibətilə magistrın və gənc tədqiqatçıların elmi-praktik konfransının materialları (2012) və s.

Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, 2013-2014-cü illərdə nəşriyyatda ümumi olaraq 1152 adda vəsait çap edilmiş və 2013-cü ildə Azərbaycan, rus və ingilis dilində 574 adda ədəbiyyat çap olunmuşdur. Bunlardan 66-sı ingilis dilində, 69 rus dilində, 439 adda vəsait isə Azərbaycan dilində çap olunmuşdur. 2014-cü ildə isə 578 adda vəsait çap edilmiş və bunlardan 54-ü ingilis dilində, 56-sı isə rus dilində olan çap nəşrlərini əhatə edir. Bu ildə nəşriyyat tərəfindən 15-20 adda dərslük və dərslük vəsaiti, 5 monoqrafiya, 20 adda konfrans materialları və proqram, metodiki göstərişlər çap olunmuşdur. Bunlara misal olaraq qeyd etmək olar:

V.M.Babazadə. Faydalı qazıntıların geologiyası (2013, dərslük);

S.Ş.Mustafayeva. Qədim Azərbaycan dilində tayfa dili xüsusiyyətləri (oğuz-qıpçaq) (2013, monoqrafiya);

A.A.Xələfov. Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası (2014, dərslük);

Bakı Dövlət Universitetinin 95 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları (2014) və s.

2015-2016-cı illərdə cəmi 1094 adda vəsait çap olunmuş hər ildə ayrılıqda 547 adda ədəbiyyat nəşr olunmuşdur. 20-30 adda dərslük və dərslük vəsaiti, 10-15 adda konfrans materialları, 5 monoqrafiya, metodiki göstəriş proqram və dissertasiyaların avtoreferatları çap olunmuşdur.

Nümunələr:

M.Q. Abdulliyev. Azərbaycan tarixi (2015, dərslük);

H.B. Soltanova Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı (2015, monoqrafiya);

T.O.İbrahimov. Azərbaycanın qoruqları (2015, dərslük vəsaiti);

A.Xələfov, A.Qurbanov. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları (2016, dərslük).

Bu illərdə rus dilində dissertasiyaların avtoreferatları da çap olunmuşdur. Bunlara nümunə olaraq qeyd edə bilərik:

K.T.Наджафова. Участие интеллигенции в Азербайджанском национальном движении (1905-1918-е гг.) (2015);

Ш.А.Халилова. Право на юридическую помощь: международные стандарты и законодательство Азербайджанской Республики (2016) və s.

2017-2018-ci illərdə ümumilikdə 641 adda vəsait (dərslük, dərslük vəsaiti, monoqrafiya, konfrans materialları, proqram, metodik göstərişlər və s.) nəşr olunmuşdur ki, onlardan 421-i 2017-ci ilə, 220-si isə 2018-ci ilə düşür. Bu illərdəki çap nəşrlərinə nümunə olaraq aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

Q.Ş.Məmmədov. Torpaqların ekoloji monitorinqi (2017, dərslük);

Ə.Rzayev. Şəxsiyyət, Dövlət, Möcüzə (2017, dərslük vəsaiti);

E.M.Qurbanov. Bitki morfolojiyası (2018, dərslük);

Ü.A.Ağabəyova. Qədim dövr uzaq Şərqdə fəlsəfinin təşəkkülü və inkişafı (2018, dərslük vəsaiti);

A.Babayeva. Azərbaycan Respublikasında xüsusi mülkiyyət hüququnun konstitusion təminatları (2018, monoqrafiya) və s.

2011-2018-cu illər ərzində Bakı Universiteti Nəşriyyatı tərəfindən müxtəlif jurnallar da çap edilmişdir. Bu jurnalların təhlili zamanı hər bir jurnalda illər üzrə nə qədər məqalənin çap edilməsi müəyyənləşdirilmişdir. Bu illər ərzində ən çox məqalə "Bakı Universitetinin Xəbərləri" jurnalının Humanitar elmlər seriyasında çap olunmuşdur. Bu illərdə Humanitar elmlər seriyasının 32 nömrəsi işıq üzü görmüş, bu seriyada ən çox məqalə 2015-ci ildə çap olunmuşdur.

Statistik təhlil nəticəsində məlum olmuşdur ki, "Bakı Universitetinin Xəbərləri"nin sosial-siyasi elmlər seriyasının 32 nömrəsində cəmi 395 adda məqalə çap olunmuş və bu seriyada ən çox məqalə 2011-ci ildə dərc edilmişdir.

Fizika-riyaziyyat elmləri seriyasında isə ən çox məqalə 2016 və 2017-ci illərdə çap olunmuşdur. Seriyada 2016-cı ildə 89, 2017-ci ildə isə 87 məqalə çap olunmuşdur. Təbiət elmlər seriyasında ən çox məqalə 2015-ci ildə, yəni cəmi 88 adda məqalə çap olunmuşdur.

Analiz nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya" jurnalında daha çox məqalə 2012 və 2017-ci illərdə çap edilmişdir.

"Kitabxanaşünaslıq və informasiya" jurnalında isə digər illərə nisbətən 2012-ci ildə daha çox məqalə çap edilmişdir.

İngilis dillində məqalələr çap edilən "Applied and computational mathematics" və "Turkic World Mathematics Society journal of Pure and Applied Mathematics" jurnallarında məqalələrin çap edilmə miqdarı 2011 və 2012-ci illərdə üstünlük təşkil etmişdir.

2011-2018-cu illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatı tərəfindən çap edilmiş jurnal məqalələrinə nümunə olaraq aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

E.A.Qasimov. Böyük Britaniya ilə Azərbaycan arasında elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın hüquqi-siyasi əsasları (1991-2005-ci illər) (2011, Humanitar elmlər seriyası); H.T.Arazov, A.H.Novruzov. Xaotik dinamik sistem təkamülünün həssaslığı (2012, Fizika-riyaziyyat elmlər seriyası); E.İ.Şəfiyeva. Yeniyetmələrin zərərli maddələrdən sui-istifadəsinin səbəbləri və addiktiv davranışının səciyyəsi (2013, Sosial-siyasi elmlər seriyası); Y.Ə.Qəribov. Kür-Araz ovalığı təbii landşaftlarında antropogen yüklərin optimallaşdırılması (2014, Təbiət elmlər seriyası); L.Ələkbərova. Bir daha sayacı sözlərinə dair (2014, Folklorşünaslıq məsələləri jurnalı); N.İsmayılov. Kitabxana resursları: yerləşməsi və istifadəsi problemləri (dünya və regional təcrübənin müqayisəli təhlili) (2015, "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya" jurnalı); A.A.Xələfov. Multikulturalizm dəyərlərinin kitabxana-informasiya məkanında təbliği problemləri (2016, "Kitabxanaşünaslıq və informasiya" jurnalı); E.S.Panaxhov, A.Ercan "Stability problem for singular Sturm-Liouville equation" (2017, Turkic World Mathematics Society journal of Pure and Applied Mathematics Journal), A.B.Ramazanov "New of Accuracy Gradient algorithm in the Jordan-Dedekinds structure" (2017, Applied and Computational Mathematics an International Journal) və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B. Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti. Monoqrafiya. – Bakı: UniPrint, 2010. – 144s.
2. Atakişiyev A. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1989.-810s.
3. Bakı Universitetinin Xəbərləri [Mətn]: Humanitar elmləri seriyası. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011-2018
4. Bakı Universitetinin Xəbərləri [Mətn]: Sosial-siyasi elmləri seriyası. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011-2018
5. Bakı Universitetinin Xəbərləri [Mətn]: Təbiət elmləri seriyası. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011-2018.
6. Bakı Universitetinin Xəbərləri [Mətn]: Fizika-riyaziyyat elmləri seriyası. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011-2018
7. Birillik Azərbaycan kitabıyyatı. 2015. – Bakı: M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, 2016. – 358 s.
8. Birillik Azərbaycan kitabıyyatı. 2016. – Bakı: M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, 2017. – 424 s.

Sima Pasha gizi Ismayilova
Jale Rovshan gizi Ismayilova

Activity of Baku University Publishing House
(for 2011-2018)

Abstract

In the article the activity of the publishing house of Baku State University in 2011-2019 was studied. The statistical analysis of textbooks, textbooks, methodical instructions, programs, conference materials and articles published in the publishing houses during these years was conducted and information was provided.

Key words: *Baku State University, publishing activity, printing products.*

Сима Паша гызы Исмайлова
Жале Ровшан гызы Исмайлова

Деятельность издательства Бакинский университет
(2011-2018 годы)

Резюме

В статье была изучена деятельность издательства Бакинского государственного университета в 2011-2019 гг. Был проведен статистический анализ учебников, учебников, методических указаний, программ, материалов конференций и статей, опубликованных в издательствах за эти годы, и предоставлена информация.

Ключевые слова: *Бакинский Государственный Университет, издательская деятельность, полиграфическая продукция.*

UDC 655.4/5

Xuraman Telman qızı Ağayeva

Bakı Dövlət Universiteti

Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

khuraman_v@mail.ru

Zərinə Yasin qızı Məsizadə

Bakı Dövlət Universiteti

Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının magistrantı

zmesizade@mail.ru

**BAKİ UNİVERSİTETİ NƏŞRİYYATINDA
ÇAP EDİLMİŞ TƏDRİS-METODİK VƏSƏİTLƏRİ
(1960-1970-ci illər)**

Xülasə

Məqalədə 1960-1970-ci illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatının fəaliyyəti araşdırılmışdır. Bu illər çərçivəsində universitet nəşriyyatında çap olunmuş bütün informasiya mənbələri - dərslik, dərs vəsaitləri, metodiki göstərişlər və proqramlar, konfrans materialları, məqalələrin kəmiyyət göstəriciləri təhlili edilmiş və geniş şəkildə əks edilmişdir.

Açar sözlər: *Bakı Universiteti Nəşriyyatı, dərslik, dərs vəsaitləri, proqram, metodiki göstərişlər.*

Yarandığı gündən etibarən Bakı Dövlət Universiteti xalqımızın təhsil, mədəniyyət ocaqlarından birinə və demək olar ki, birincisinə çevrilmişdir. Ötən əsrin əvvəllərində əsas qoyulmuş bu universitetdə xalqımızın ən öndə gedən şəxsiyyətləri, ziyalıları təhsil almış və indi də xalqın mədəni inkişafının, mənəvi potensialının formalaşmasında misilsiz xidmətlər göstərməkdədir. Eyni zamanda informasiya cəmiyyətində mövcud olduğumuzu da nəzərə alsaq, Bakı Dövlət Universiteti artan informasiya tələbatının, öncə öz tələbə və müəllim kollektivinin sorğu tələbatlarının ödənilməsində geniş şəkildə işlər görmüşdür və bu sahədə onun nəşriyyatçılıq fəaliyyəti xüsusi təqdirə layiqdir.

1960-1970-ci illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatı tədris ədəbiyyatının nəşrinə daha çox diqqət yetirmiş, nəşr sahəsində müəyyən geriləmələr olsa da, öz fəaliyyətini davam etdirmişdir. Nəşriyyat özünün görkəmli alimlərinin monoqrafiyalarını, dərslik və dərs vəsaitlərini, elmi-tədqiqat xarakterli əsərlərini nəşr edirdi. Həmçinin burada müxtəlif tiplərdə və mövzu janrlarında ədəbiyyat nəşri həyata keçirilirdi. Nəşr edilən ədəbiyyatın əksəriyyəti təbiət elmlərinə, ictimai-siyasi və humanitar elm sahələrinə aid olmuşdur. Bu baxımdan illər üzrə çap olunan nəşrlərə nəzər yetirmək məqsədə uyğundur.

1960-cı ildən etibarən universitet nəşriyyatında ədəbi-bədii, ədəbiyyatşünaslıq, iqtisadiyyat və s. sahələrə aid kitablar nəşr edilirdi. Məsələn, S.Cəfərovun "Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı", R.Vəzirovun "Cəfər Cabbarlı yaradıcılığında sosializm realizm", N.T.Bağirovun "A.P.Çexovun jurnalistik fəaliyyəti" və s. kimi kitabları çap olunmuşdu [1].

1961-ci ildən etibarən nəşriyyat artıq tədris ədəbiyyatının nəşrinə daha çox diqqət yetirmiş, bir çox metodik vəsaitlər və proqramlar çap etmişdir. Bu dövrdə 50-ə yaxın vəsait nəşr olunmuş, bunların çoxu müxtəlif elm sahələri üzrə proqramları əhatə etmişdir. Bu proqramalara misal olaraq İ.Bünyatovun "Bitki anatomiyası", L.Ə.İsrafilbəyovun "İbtidai bitkilər", M.A.Qafarzadənin "Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi", A.Atakişyevin "SSRİ tarixi", M.Sadıqzadənin "Ən yeni tarix" və s. fənlərə dair proqramlarını göstərə bilərik [3].

1962-ci ildən tədris-metodik ədəbiyyatın nəşri daha çox tirajla çap edilməyə başladı. Məsələn, iqtisadiyyat üzrə kifayət qədər yüksək tirajla çap edilmiş aşağıdakı kitabları nümunə göstərə bilərik: "Mühasibat uçotu kursu proqramı: Maliyyə və kredit ixtisasları üçün", "Mühasibat uçotu və təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili: Xüsusi kurs üzrə proqram, metodiki göstəriş və kontrol işi üçün tapşırıq", "Ərzaq malları əmtəəşünaslığı üzrə metodik göstərişlər və yoxlama işləri", "Ticarətdə mühasibat uçotu üzrə yoxlama işi" və s.

Bundan əlavə, 1962-ci ildə bir sıra dərs vəsaitləri, metodik göstəriş və tezislərin nəşri də artmağa başlamışdır. Bu ildə 45 adda vəsait nəşr edilmişdir. Bunlara misal olaraq, "Meteorologiya və iqlimşünaslıq fənni üzrə proqram", "İnsan anatomiyasının proqramı", Genetika seleksiya əsasları fənnindən proqram", "Mikrobioloji kurs üzrə proqram" və s. kimi nəşrləri qeyd etmək olar. Həmin il təxminən 20-yə yaxın proqram və metodik göstəriş nəşr edilmişdir [4].

1960-1970-ci illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatında çap olunmuş dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin oxucu auditoriyasının sorğu və tələbatlarına uyğun olmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Məhz buna görə də çap edilən tədris və metodik ədəbiyyatın tirajının daha çox olmasına çalışılmışdır. Bu dövrdə çap edilən dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin tirajı 3-4 min, bəzi hallarda isə 5-6 min nüsxə təşkil əhatə edirdi.

Qeyd edildiyi kimi, 1960-cı illərdən etibarən hər il universitetdə 15-20 adda proqram, 20-ə yaxın metodik göstəriş nəşr olunmuşdu. Proqram və

metodik göstərişlərə nisbətən dərslik və dərs vəsaitlərinin nəşri isə daha az həyata keçirilmişdir.

1963-cü ildə Bakı Universiteti Nəşriyyatında 50-yə yaxın ədəbiyyat nəşr olunmuşdur ki, onlardan 23-ü proqramlardan və metodik vəsaitlərdən ibarət olmuşdur. Məsələn, "Müasir ərəb dili proqramı", "Fiziki coğrafiya üzrə xüsusi kursun proqramı", "SSRİ-nin fiziki coğrafiyası kursunun proqramı" və s.

Həmin il A.Axundovun "Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin fonetikasi" (dərs vəsaiti), "Differensial həndəsədən metodik vəsait" və s. kimi tədris ədəbiyyatı da nəşr edilmişdi [5].

1964-cü ildə Bakı Universiteti Nəşriyyatı tələbə-oxucu kütləsinin informasiya tələbatına uyğun nəşrləri çap edirdi. Bu ildə nəşriyyatda 30-a yaxın ədəbiyyat işiq üzü görmüşdür ki, bunlardan 5-ini metodik göstərişlər, digərlərini isə proqram-tezislər təşkil edirdi. Bunlara misal olaraq aşağıdakı nəşrləri göstərə bilərik: "Ümumi yerşünaslığın əsasları proqramı", "SSRİ-də prokuror nəzarəti", "Sovet dövlət hüququ", "Qeyri-üzvi kimya" və s. adlı proqramlar, "Sovet mülki hüququ kursuna dair tədris-metodik göstərişlər", "Hesab texnikası fənnindən metodik göstəriş və məşğələlər", S.M.Nəsibovun "Bir tərtibli adi differensial tənliklərə aid metodiki göstəriş", Ə.A.Bağirovun "İsimlərin üslubi xüsusiyyətləri" adlı dərs vəsaiti və s. də işiq üzü görmüşdür [6]

1965-1966-cı illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatında ayrı-ayrı elm sahələri üzrə metodik göstərişlərin nəşrinə xüsusi fikir verilir. Bu baxımdan həmin dövrdə çap olunmuş ədəbiyyatı statistik təhlil edərkən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, 1965-ci ildə 34 adda nəşr buraxılmışdır ki, bunların təkcə 15- ni metodiki göstərişlər təşkil etmişdir. Eyni zamanda proqram və az miqdarda dərs vəsaitlərinin nəşri də həyata keçirilmişdir.

1966-cı ildə isə Bakı Universiteti Nəşriyyatında 47 vəsait nəşr olunmuşdur. Bunlardan 12-si metodik göstərişlər, 6-sı dərslik və dərs vəsaiti, proqramlar və digər informasiya mənbələri olmuşdur. Bəhs edilən illərdə nəşr olunmuş ədəbiyyata aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik: "Yeni şeirin manifesti" (1965), "SSRİ-nin iqlimi" (1965), "Qədim Şərq tarixi" (1965), "Qədim dünya tarixinə dair" (1965), "SSRİ-nin fiziki coğrafiyası" (1965), "SSRİ xalqları arasında ədəbi əlaqələr mövzusunda birinci tələbə elmi konfransının proqramı" (1965), "Ali cəbr" (1966), "Azərbaycan tarixində xronoloji cədvəl" (1966), "Kitabxanalarda məlumat-bibliqrafiya işinin təşkili" (1966), "Arxeologiya əsasları kursunun proqramı" (1966), "Ərəb ədəbiyyatı tarixi kursu proqramı" (1966) və s. adlı metodik göstəriş və proqramlar, M.Ə.Cavadovun "Analitik həndəsə kursunda afin və proyektiv çevrilmələr" (1966), V.Vəliyevin "Azərbaycan xalq dastanları" (1966), Ə.M.Şəfahinin "Fars dili" (1966), S.A.Salmanovun "Trikotaj malların xassələri və keyfiyyətə qəbulu" (1966) və s. kimi dərslik və dərs vəsaitləri [7].

1967-ci ildə Bakı Universiteti Nəşriyyatında təqribən 25-ə yaxın vəsait buraxılmışdır ki, bu vəsaitlər içərisində üstünlüyü dərslik və dərs vəsaitləri təşkil etmişdir. Belə ki, 10 adda dərslik və dərs vəsaiti, eləcə də metodik göstərişlər,

proqramlar və digər ədəbiyyat nəşr olunmuşdur. Məsələn: M.A.Mustafayevin “Avstraliya”, F.R.Zeynalovain “Müasir türk dillərində bağlayıcılar”, Q.Hüseynovun “Türkiyə ikinci dünya müharibəsindən sonra”, Z.H.Əliyevin “Tövsiyə bibliografik vəsaitlərin tərtibi metodikası” və s. adlı dərslər vəsaitləri, “SSRİ geologiyası fənnindən proqram”, “Söz birləşmələri mövzusunda proqram”, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi proqramı”, “İnsan anatomiyasından təcrübəyə aid metodik göstəriş və kontrol tapşırıqlar” və s. metodik göstəriş və proqramların çapı həmin ilə aiddir [8].

Tədqiqat nəticəsində 1968-ci ildə Bakı Universiteti Nəşriyyatında 30-a yaxın ədəbiyyatın nəşr olunduğu məlum olmuşdur ki, bunlardan içərisində 10 adda dərslər vəsaitini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Həmin çap məhsullarından bəzilərinin adlarını nəzərdən keçirək: M.Ə.Sadıqzadənin “Qərbi Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi”, “Ən yeni tarix”, Mir Cəlalın “Gülüş bədii silah kimi”, S.H.Hüseynovun “Variasion statistikasının əsasları” və s. dərslər vəsaitləri, “Asiya və Avropa ölkələrinin yeni tarixi”, “K.Marksın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş elmi sessiya tezis”, “Müasir Azərbaycan dili”, “Tələbələrin kitab üzərində müstəqil işi”, “Sovet quruculuğunun öyrənilməsinə dair” və s. metodik göstərişlər və proqramlar [9].

1969-1970-ci illərdə Bakı Universiteti Nəşriyyatı kitab nəşrini həmin tempdə davam etdirirdi və cəmi 70-ə yaxın vəsait buraxmışdı. Onlar içərisində ən çox üstünlük təşkil edən dərslər və dərslər vəsaitlərinin nəşri olmuşdur. Həmçinin bu çap məhsulları arasında proqram və tezislər, metodik göstərişlər, konfrans materialları da öz əksini tapmışdır. Bunlara aşağıdakı nümunələri misal göstərmək olar: F.Məlikovanın “Sosialist quruculuğu və hüquq normalarının tətbiqi”, (1969), Ş.İ.Şirəliyevin “Müasir fars dilində modal sözlər” (1969), H.Ə.Əlizadənin “Fars dilində ərəb ünsürləri” (1969), N.V.Haşımzadənin “Astronomiya” (1970), M.Ə.Sadıqzadənin “Ən yeni tarix” (1970), Q.T.Mustafayevanın “Təbiətin qorunması” (1970) və s. adlı dərslər vəsaitləri, “SSRİ tarixi xronologiyası və onun öyrənilməsi metodikası”, (1969), “S.M.Kirov adına Azərbaycanın Dövlət Universitetinin 50 illiyinə həsr edilmiş elmi sessiyasının materialları” (1969), “Azərbaycan Dövlət Universitetini qurtarmış bioloqların, universitetin 50 illiyinə həsr olunmuş gənc aləmlərin elmi konfransının proqramı və materialları” (1969), “Aspirantların elmi konfransının materialları” (1969), “Elmi ateizm əsasları kursunun proqramı” (1970) və s. proqram, tezis və konfrans materialları bunlara aiddir [11].

Ümumilikdə 1960-1970-ci illər çərçivəsində Bakı Universiteti Nəşriyyatının fəaliyyətində müəyyən qədər geriləmələr baş versə də, bu nəşriyyatın nüfuzuna xələl gətirməmiş, o, istər tədris, istərsə də digər nəşr tipləri üzrə çap fəaliyyətini həyata keçirməyə davam etmişdir. Bununla da universitet tələbə və müəllim heyətinin informasiyaya olan tələbatını ödəməyə müvəffəq olmağa çalışmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B. *Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti: Monoqrafiya.* – Bakı: UniPrint, 2010. – 144 s.
2. Atakişiyev A. *Bakı Dövlət Universitetinin tarixi.* – Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1989. – 810 s.
3. *Bakı Dövlət Universiteti – 75.* – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1994. – 40 s.
4. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1961.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1962. – 201 s.
5. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1962.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1963. – 207 s.
6. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1963.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1964. – 186 s.
7. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1964.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1965. – 206 s.
8. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1965.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1966. – 147s.
9. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1966.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1967. – 174 s.
10. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1967.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1968. – 205 s.
11. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1968.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1969. – 170 s.
12. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1969.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1970. –239 s.
13. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1970.* -Bakı: Bakı Birləşmiş nəşriyyatı, 1971. – 270 s.

Xuraman Telman gizi Ağayeva
Zerine Yasin gizi Mesizade

Training manuals printed
in Baku University Publishing House
(1960-1970s years)

Abstract

In the article examines the activities of the Publishing House of Baku University in 1960-1970s years. During these years, all information sources published in the university publishing house - textbooks, manuals, methodical instructions and programs, conference materials, and quantitative indicators have been widely analyzed.

Key words: *Baku State University, textbooks, manuals, methodical instructions and programs.*

Хураман Тельман гызы Агаева
Зарина Ясин гызы Масизаде

Учебно-методические пособия, напечатанные
в Издательстве Бакинский Университет
(1960-1970 г.г.)

Резюме

В статье рассматривается деятельность издательства Бакинского Университета в 1960-1970-ых годах. За эти годы все источники информации - учебники, учебные пособия, методические указания и материалы, количественные показатели статей были опубликованы проанализированы и широко отражены в университетских издательствах

Ключевые слова: *Бакинский Государственный Университет, учебники, учебные пособия, методические указания и материалы.*

JURNALİSTİKA

Elmira Nizami qızı Həsənova

Bakı Dövlət Universiteti

*Jurnalistika fakültəsinin Mətbuat tarixi və ideoloji iş metodları
kafedrasının doktorantı*

**AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA
ƏDALƏT VƏ HUMANİZM PRİNSİPLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə müasir dövrdə mətbuat azadlığına münasibətin dövlətlərin demokratik dəyərlərə münasibətini ifadə etməsi, cəmiyyətin siyasi fəallığından xəbər verməsi qeyd olunur. Söz azadlığı deyəndə, eyni zamanda, insanın fikirlərini yazılı, şifahi və başqa formalarda ifadə etmək, ətraf aləmə münasibətini bildirmək, bu münasibəti başqalarına çatdırmaq sərbəstliyi başa düşülür.

Açar sözlər: *azadlıq, siyasət, mətbuat, demokratiya, informasiya, tarix, mübarizə, müstəqil.*

Müasir dövrdə mətbuat azadlığına münasibət həm də dövlətlərin demokratik dəyərlərə münasibətini ifadə edir, cəmiyyətin siyasi fəallığından xəbər verir.

Söz və mətbuat azadlıqları hər bir ölkədə, ilk növbədə, insanların müstəqil düşüncə ifadə etmək arzusunu gerçəkləşdirir, cəmiyyətdə fikir müxtəlifliyinə, aşkarlığa, həqiqəti üzə çıxarmağa imkan verir. Bu azadlıqlar tam demokratik idarəetmənin qaydaya salınmasında, zorakılığa əl atmadan istənilən siyasi mübahisənin müzakirələr yolu ilə həllinə, hər bir fərdin özünüifadəsinə şərait yaradır. Söz azadlığı deyəndə, eyni zamanda, insanın fikirlərini yazılı, şifahi və başqa formalarda ifadə etmək, ətraf aləmə münasibətini bildirmək, bu münasibəti başqalarına çatdırmaq sərbəstliyi başa düşülür. Azad söz, müstəqil fikir uğrunda mübarizə bəşər sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş Azərbaycan xalqının tarixində də mühüm yer tutur. Sözü daim həssas yanaşaraq ona böyük dəyər verən, ucalığını, saflığını, müqəddəsliyini əməli fəaliyyəti ilə qoruyub saxlamağa çalışan azərbaycanlılar əsrlər boyu azad fikir, sərbəst düşüncə naminə mübarizə aparmış, demokratik ideallara sadıq olmuşlar.

Söz və mətbuat azadlığı hər bir cəmiyyətdə aşkarlıq, hesabatlılıq və siyasi plüralizm prinsiplərinin təminatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, demokratik inkişafı şərtləndirən mühüm amillərdən sayılır.

XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Bakıda çap olunan "Kaspi", "Ziyayi-Qafqaziyyə", "Kəşkül", "Şərqi-Rus", "Bakinski listok", "Bakinskiye izvestiya", "Vozrojdeniye", "Hümmət", "Həyat", "Füyuzat", "Təzə həyat", "Şələlə", "Açıq söz", "Dirilik", "Dəvət-Qoç" qəzetləri, habelə "Molla Nəsrəddin" jurnalı da Azərbaycanda mütərəqqi mətbuat ənənələrinin formalaşmasında, azad sözün, müstəqil düşüncənin inkişafında mühüm rol oynamışdır [5, s.28].

Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, milli istiqlal kitabı olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı və cəmi bir neçə mətbuat orqanı istisna olmaqla XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mətbuat orqanlarının əksəriyyətinin arxasında məşhur Bakı sər-mayədarları, yaxud da müəyyən ictimai qurumlar və partiyalar dayanır. Buna baxmayaraq, həmin mətbuat orqanları yeni əsrin ab-havasına uyğun olaraq ümumi ictimai fikir, milli düşüncəni ifadə etməyə çalışmış, sərbəst mövqe nü-mayiş etdirə bilmişdir. Bütün bunlar ümumiyyətlə cəmiyyət həyatında demokra-tik proseslərin mətbuatda əks etdirilməsinə və milli ideyaların ön cəbhəyə çəkilməsinə öz töhvəsini vermişdir.

Xalqın mənəvi qüvvət və qüdrət, yaşamaq və yaratmaq əzmi, birlik və vəhdəti, cəsarət və inamı birinci növbədə imtahan günlərində, ölüm və ya olum meydanlarında aşkara çıxır. Tək-tək insanlar kimi, bəzən xalqlar da imtahan verməli olurlar, tarix qarşısında, qoyub getdikləri torpaq və gələcək nəsil qarşısında ən böyük qəhrəmanlıq tarixi imtahandan müzəffər çıxmaqdır.

Rus imperiyasının yardımı ilə erməni millətçilərinin Azərbaycanda törət-diyi müsibətləri göstərən yazılar elə bil bu gün bizim qarşımızda ayna tutur. Ermənilərin bugünkü iddialarının əsas məqsədini açıqlamaq üçün haqlı olaraq müxtəlif tarixə üz tutur: "Əkinçi", "İrşad", "Açıq söz", "Tərəqqi" kimi qəzetlərdə çap olunan yazılarla bizi erməni fitnəsinin tarixi köklərini anlamağa və bunları təhlildən keçirməyə çağırır.

SSRİ-nin mövcudluğu illərində senzura daha da möhkəmlənmiş, mətbua-tın müstəqilliyi şərti xarakter daşımışdır. 1922-ci ildə ədəbiyyat və nəşriyyat üzərində senzura rolunu oynayan Dövlət Sirlərini Mühafizə edən Baş İdarə yaranmış, 1933-cü ildən ona mətbuatda hərbi və dövlət sirlərini qorumaq səlahiyyəti də verilmişdir [8, s.546].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az bir vaxtda parlamenti, hökuməti, ordu-su, gömrük və hüquq mühafizə orqanları olan, dövlət rəmzlərinə malik, vətən-daş hüquqlarını hər şeydən uca tutan demokratik, dünyəvi və unitar dövlətə çevrildi. Bu, XX əsrin əvvəllərində yalnız hərbi-feodal rejimlərinin hökm sürdüyü Şərqdə əsl fenomen idi. O dövrün ən mütərəqqi mətbu orqanlarından biri sayılan "İstiqlal" qəzetinin başlığında böyük türk şairi Tofiq Fikrətin epiqraf kimi verilmiş məşhur "Millət yoludur, haqq yoludur tutduğumuz yol. Ey haqq! Yaşa, ey sevgili millət, yaşa, var ol!" misraları AXC-nin məram və niyyətini çox gözəl

əks etdirirdi. Amalı millət yolu, haqq yolu olan AXC yarandığı ilk gündən "türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" şüarını rəhbər tutaraq həyatın bütün sahələrində, xüsusən xalq maarifi və mədəniyyət sahələrində geniş islahatlara başladı.

İctimai-siyasi fikir tariximizdə Y.V.Çəmənşiminlinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Sosial ədalətin qorunması, insanların asudə, firavan yaşayışının təminində hərtərəfli düzgün siyasət yeridən milli idarənin olmasını, torpağımıza, xalqımıza söykənməyi başlıca amil kimi şərtləndirən müasirlik, bərabərlik, ədalət və s. humanizm prinsipləri həyatımız və milli mənafeyimiz üçün zəngin ideya mənbələrini mətbuatda işıqlandırmışdır. Çarizmin qatı millətçilik və zülmü şəraitində xalqı milli özünədərk istiqamətində maarifləndirib tərbiyə etmək əlbəttə, olduqca çətin və mürəkkəb bir iş olub böyük cəsarət və fədakarlıq tələb edirdi. Bütün bunlara baxmayaraq Çəmənşiminli həmin işdən əsla çəkinməmiş, bütün var-qüvvəsini səfərbər etmişdi. Onun "Azərbaycan" qəzetində çap etdirdiyi məqalələri məhz bu səpkidən olan məqalələrdi [9].

Bir sözlə, XX əsrin əvvəllərində millət və milli vətən azadlığı ideyalarının üstünlük təşkil etməsi Azərbaycanda yalnız dövlətçilik deyil, həm də vətənçilik nəzəriyyəsinin inkişafı üçün örnək olmuşdur. Heydər Əliyev bu təsirin sosial mahiyyətini düzgün qiymətləndirərək, qeyd edir ki, "XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri dünyada yeni münasibətlərin bərqərar olduğu bir dövr kimi Azərbaycan xalqının həyatının bütün sahələrində öz təsirini göstərmişdir". Şübhəsiz ki, həmin dövrdə Azərbaycan xalqının dünyagörüşündə, mənlilik şüurunda həmin hadisələr barədə düşüncələr az təsir göstərməmişdir. Milli mətbuatda şərhini tapan maarifçilik ideyalarında milli dövlətçilik haqqında düşüncələr, ziyalıların məfkurəsində dövlətçilik fikirləri üstünlük təşkil edirdi.

XX əsrin əvvəllərində isə Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Üzeyir Hacıbəyli və digər ziyalılarımız bu ənənəni davam etdirərək "Şərqi-Rus", "Həyat", "Açıq söz", "Molla Nəsrəddin" və digər məşhur mətbu orqanlarımızı yaratmaqla artıq möhkəmlənməkdə olan milli şüuru dövlətçilik şüuruna yüksəldə bildilər. Məhz bu insanların fədakarlığı və əzmkarlığı sayəsində Azərbaycan milli şüuru elə yeni dövrün başlanğıcında özünün intibah mərhələsinə yüksəldi və tarixdə ilk türk cümhuriyyətini – azad insan və demokratik cəmiyyət nümunəsini yarada bildi. Mövcud olduğu qısa zaman kəsiyində "İnsanlara hürriyyət, Millətlərə istiqlal" bəyan etmiş ilk milli Cümhuriyyətimizdə milli mətbuatımız azadlıq coşqusu ilə yüksəldi, böyüdü və gənc dövlətdə sürətli quruculuq və yaradıcılıq marafonuna əvəzsiz töhfələr verdi. 1920-ci ildə müstəqilliyimizə son qoyan imperiya milli mətbuatımızın da müstəqilliyinə son qoydu. İmperiya nəzarəti altında yaranan yeni sovet mətbuatı isə yalnız bolşevik ideologiyasının imkan verdiyi özünəməxsus formatda mövcud ola bilərdi. Buna baxmayaraq, milli mətbuatımız mübarizə yolundan dönmədi. İctimai-siyasi hadisələrə obyektiv münasibət bildirməyin mümkün olmadığı ən çətin zamanlarda belə milli mətbuatımız öz səylərini əhalinin savadlanması,

milli mədəni dəyərlərimizin qorunması və ən başlıcası isə doğma ana dilimizin ədəbi dil kimi təkmilləşməsi işinə yönəltdi. Milli-mədəni sərvətlərimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanmasına misilsiz xidmətlər göstərdi [1].

İctimai-siyasi fikir tariximizdə mütəfəkkirlərin ilk dəfə olaraq “millətin, xalqın xeyri üçün lazım olan işləri konkret olaraq “milli məsələ” ifadəsini tam kəskinliyi ilə ortaya qoymuşlar.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının milli özünədərkinə müxtəlif ictimai-siyasi, mənəvi-psixoloji də s. amillərin güclü təsiri olmuşdur. Müstəmləkə rejimi şəraitində həlli heç də asan olmayan problemlərin sırasında xalq təhsili, milli dil və mətbuat, milli-mədəni tərəqqi, milli özünədərək, şəxsiyyət və fikir azadlığı və s. ön planda duran məsələlərdən idi.

Jurnalistlər və ən başlıcası oxucular yaradıcı axtarış, fikir azadlığı, müzakirə və mübahisə etmək hüququ əldə etdilər. Və nəticə olaraq uzun müddət qadağa qoyulan, hökumət əleyhinə mövzular hesab edilən mövzular işıqlandırıldı. Lakin avtoritar sistemdə həqiqət və ədalət axtarışı jurnalistləri əsas fəlakət mənbəyinə – dövlət quruculuğu, cəmiyyətdə dəyərlər sistemi, onun üzvlərinin ikiüzlülüyü və açıq yalanlara gətirib çıxarmaya bilməzdi. Bu cür təhlükəli həddə çatan “Molodyojka” dayanmadı və heç kimin hec zaman özünə rəva görmədiyini o, özünə rəva gördü – komsomolun mərkəzi orqanları və Azərbaycan KP MK rəhbərləri daxil olmaqla hakimiyyətin nüfuzunu şübhə altına almağa başladı. Bu, görünməmiş hal idi.

1917-ci il fevral inqilabından sonra “Bürhani-həqiqət” məcmuəsi “Hürriyyət, Müsavat, Ədalət” başlıqlı məqalə dərc edərək yazırdı ki, azadlığı qazanmaq nə qədər çətindir, onu əldə saxlamaq ondan da çətindir. Məcmuə azərbaycanlı seçiciləri seçki prosesinə ciddi yanaşmağa, öz aralarından layiqli nümayəndələr seçməyə çağırırdı.

Azərbaycanın mütərəqqi fikirli ziyalıları çarizmin mətbuata verdiyi güzəştlərdən yararlanaraq xalqın tərəqqisində mühüm rol oynayan sosial azadlıq məsələsini tez-tez gündəmə gətirirdilər [11].

Ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələri geniş və ətraflı əks etdirməyə çalışan Azərbaycan mətbuatı müasir dövrün keyfiyyətə yeni, aktual məsələlərini, milli şüur və milli azadlıq ideyalarını təbliğ etməklə yanaşı, özü də forma və məzmunca dəyişir və yeniləşirdi. Milli mətbuat səhifələrində yeni təfəkkür və düşüncə tərzinə malik qələm sahibləri, M.Rəsulzadə, Ə.Topçubaşov, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, S.Qənizadə, M.Hacinski, Ö.F.Nemənzadə, Ü.Hacıbəyli, Y.V.Çəmənşeminli, F.Ağazadə və başqaları öz məzmunlu məqalələri ilə çıxış edir və xalqın gələcək inkişaf yolunu müəyyənləşdirməyə çalışırdılar.

Azərbaycanda KİV-in hüquqi bazasının yaradılması prosesi də Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ilə başladı. Demokratik prinsiplər üzərində qurulan AXC müstəqil və azad jurnalistikanın zəruriliyini anlayaraq bir sıra qanun və sərəncamlar qəbul etdi. Bu dövrdə mətbuat sahəsində əldə edilən ən böyük uğur 1919-cu il oktyabrın 30-da qəbul olunan “Mətbuat haqqında

Nizamnamə”dir. «Mətbuat haqqında Nizamnamə» qısa müddətdə (27 aprel 1920) olsa belə, Azərbaycan jurnalistikasının inkişafına güclü təkan vermiş, milli mətbuat tarixində silinməz bir iz qoymuşdu. Müasir dövrümüzdə KİV sahəsində qəbul olunan qanunvericilik aktlarında da bu iz hiss olunmaqdadır. Sözsüz ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə senzuranın ləğvi də bu inkişafı sürətləndirmişdi. 1918-ci il noyabrın 9-da qəbul edilən bu sərəncam ölkədə azad mətbuata yol açdı.

Bu gün Azərbaycan söz və fikir azadlığının tam bərqərar olduğu, hər bir vətəndaşın istənilən mətbuat orqanına maneəsiz çıxışının təmin olunduğu bir məkandır. Yerli-yersiz ölkəmizdə mətbuat azadlığının mövcudluğuna kölgə salmaq istəyən bəzi beynəlxalq təşkilatların vaxtaşırı hücumları da məhz bu məqsədə xidmət edir. Lakin belə cəhdlərin əvvəl-axır uğursuzluğa məhkum olacağı artıq heç kimdə şübhə doğurmur. Çünki ötən illər ərzində Azərbaycanda dövlət-mətbuat-cəmiyyət üçbucağının elə bir konstruktiv konfigurasiyası formalaşmışdır ki, bu qarşılıqlı münasibətlər sistemində Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması, Azərbaycan xalqının mənafeyinin və milli maraqlarının müdafiə edilməsi bütün tərəflər üçün prioritet hesab olunur. Mövcud münasibətlər sistemi hər bir vətəndaşın fərdi maraqlarından, hüquq və vəzifələrindən başlayaraq dövlətin milli maraqlarına və vətəndaş qarşısında öhdəliklərinə qədər ictimai-siyasi həyatın bütün səviyyələrində qarşılıqlı etimadı özündə ehtiva edir. Məhz belə bir münasibətlər sistemi dövlət-cəmiyyət vəhdətinin təməlini təşkil edir. Dövlətlə xalq arasında hökm sürən vəhdət isə öz növbəsində Azərbaycan müstəqilliyini əbədi, dönməz və sarsılmaz edən başlıca amildir. Azad cəmiyyət və güclü dövlət tandeminin doğurduğu bu vəhdətin daha da möhkəmlənməsində milli mətbuatımızın rolu həlledicidir.

Elmira Nizami gızı Hasanova

Principles of justice and humanism in the press of Azerbaijan

Abstract

The article also expressed his attitude about the political activity of press freedom in modern times against the state of democratic values, the society was clarified. Freedom of speech and press in the country in the first place, to express independent thought and opinion in the society, truth and openness to diversity allows to fulfill the dream of every human.

Key words: *freedom, democracy, political, press, news, history, struggle, independent.*

Эльмира Низами гызы Гасанова

Принципы справедливости и гуманизма
в прессе Азербайджана

Резюме

В статье также отмечается отношение к свободе выражения мнений, отражается политическая активность общества, выражая свою позицию в отношении демократических ценностей современности. Свобода слова и прессы во всех странах - это, прежде всего, стремление людей к самовыражению, позволяя разнообразие в раскрытии информации в обществе.

Ключевые слова: свобода, политика, прессы, демократия, информация, история, борьба, независимый.

ƏDƏBİYYAT

1. Feyziyev C. Milli mətbuatımız milli mübarizə tariximizdir: Məqalə // Mətbuat.az
2. İbrahimov Ə. Y.V.Çəmənşəminlinin fəlsəfi və sosial-siyasi görüşləri. Bakı, 2008, s.11, 39.
3. Hüseynov Ş. Mətbu irsimizdən səhifələr. – Bakı, 2007, 484 s.
4. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu... – Bakı: Elm, 2009.
5. Hüseynov Ş. “Azərbaycan” qəzetində parlament hesabatları və şərhləri (noyabr 1918- aprel 1920), 1999, II cild.
6. Quliyeva Q. İstiqlala gedən yolumuz 28 Maydan keçir: Məqalə // “Kaspi” qəzeti, 2015.
7. Rəsulzadə M. Azərbaycan Cümhuriyyəti. – Bakı: Elm, 1990.
8. Vəliyev Ş. Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatında araşdırmalar (2000-2010). – Bakı, 2011, 544 s.
9. Həbibbəyli İ. Müstəqil Azərbaycanın “Azərbaycan”ı: Məqalə // Bakı, 2013.
10. “Azərbaycan” qəzeti, 1990.
11. “Azərbaycan” qəzeti, 1918-ci il 1, 3, 9 nömrələri.

Rəyçi: Aygün Əzimova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

UDC 070.41

Vüsal Səyyaf oğlu Məmmədzadə

Bakı Dövlət Universiteti

Jurnalistika fakültəsinin

Radio-televiziya jurnalistikası kafedrasının doktorantı

mail.for.vusal@gmail.com

MULTİMƏDİA JURNALİSTİKASINA İNTEQRASIYA PROSESİNDƏ MOBİL JURNALİSTİKANIN YERİ

Xülasə

Təqdim olunan elmi məqalədə multimedia jurnalistikasına inteqrasiya prosesində mobil jurnalistikanın (MoJo) tutduğu mövqedən bəhs olunub. Mobil jurnalistikanın əhəmiyyəti, böyük media şirkətlərinin mobil jurnalistlərlə əməkdaşlığı, bəzi nəzəriyyəçilər tərəfindən mobil jurnalistikanın inkişaf etmiş forması kimi qəbul olunan “bel çantası jurnalistikası” (“backpack journalism”), MoJo üçün kontent istehsalı, vətəndaş jurnalistlərinin müasir informasiya mühitində oynadıqları rol məqalənin əsas mövzudur.

Açar sözlər: mobil jurnalistika, multimedia jurnalistikası, “bel çantası jurnalistikası”, yeni media, vətəndaş jurnalistikası.

Martin Kuper 1973-cü ildə mobil telefonu ixtira edəndə (1) yəqin ki, bir gün bu qurğunun ən çox istifadə edilən cihaza çevriləcəyini düşünməmişdi. Amma vaxt keçdikcə mobil cihazlar daha da təkmilləşdi, ona yeni funksiyalar əlavə olundu. Nəticədə bu gün mobil cihazlar kommunikasiya sahəsində əsas vasitəyə çevrilib.

Hələ 2005-ci ildə Mark Prenski mobil telefonların çoxfunksiyalılığından danışarkən, “Onları kompüterlərlə müqayisə etməyin vaxtı çatıb”, - deyirdi (2, 1-2). Bu da təsadüfi deyil. Bu gün mobil cihazlar kompüterlərlə eyni əməliyyatları icra edə biləcək səviyyədədir: onlarla mətn yazmaq, qrafika hazırlamaq, foto və video çəkib montaj etmək, səs yazmaq mümkündür. Bu cihazlara son illərdə GPS sistemləri də əlavə olunub ki, bununla da mobil qurğular kompüterləri qabaqlayıb.

Mobil texnologiyanın bu səviyyəyə gəlib çatması kommunikasiya sahəsində köklü dəyişikliklərə səbəb olub: informasiyanın hazırlanması və çatdırılmasında yeniliklər ortaya çıxıb. Bununla yanaşı, vətəndaş jurnalistlərinin də prosesə qoşulması ilə informasiya bolluğu yaranıb. Həm mobil cihazların yaratdığı

imkanlar, həm də meydana çıxan yeni platformalar (sosial media kimi) hər kəsin xəbərləmədə iştirakını təmin edib.

Sadalanmalar “mojo” kimi də tanınan mobil jurnalistikanın meydana gəlməsi və kütləviləşməsinə səbəb olub. Hələ, mobil texnologiyaların istifadə edildiyi ilk illərdə yaranmağa başlayan mobil jurnalistika bu gün elə bir səviyyəyə gəlib çatıb ki, dünyanın ən böyük media şirkətləri bu sahənin inkişafına çalışır, bu sahədə fəaliyyət göstərən xüsusi şöbələr yaradır. Bəs “mojo” və ya mobil jurnalistika bu gün niyə bu qədər əhəmiyyətlidir? Onun ənənəvi jurnalistika ilə fərqləri nələndir? Hansı üstün cəhətləri var? Mobil jurnalistika ilə kimlər məşğul olur? Məzmunun çatdırılması üçün hansı format və üslablardan istifadə edilir?

“Mojo” – mobil jurnalistika nədir?

Mobil jurnalistika, adından da görüldüyü kimi, mobil cihazların birbaşa təsiri ilə yaranan yeni jurnalistika sahəsidir. Deyvid Kameron isə bu termin haqqında danışarkən bildirir ki, “mobil jurnalistika jurnalistlərin daşına bilən (mobil) cihazlarla təmin olunması ilə ortaya çıxan yeni jurnalistika sahəsidir” (3, 1). Bu gün isə mobil jurnalistika, sadəcə, mobil telefon və tablet kimi cihazlardan istifadə edilməklə özünü dar çərçivədə göstərmir. İndi jurnalistikanın bütün sahələrində mobil jurnalistikanın təsirləri duyulmaqdadır. Castin Blankenşip də bu sahəyə daha geniş yanaşır və onun müsair televiziya ilə vəhdətini belə ifadə edir: “Mobil jurnalistika xəbər istehsalçısının eyni vaxtda, həm xəbər mətnini hazırlaması, həm lazım olan videokadrların çəkilməsini, həm də onu efir üçün hazırlamasını özündə ehtiva edən yeni jurnalistika sahəsidir. Bu sahə bu gün həm Amerikada, həm də dünyanın digər yerlərində sürətlə inkişaf etməkdə olan xəbərləmə formasıdır” (4, 1055-1056).

Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, mobil jurnalistika, tək-cə mobil cihazların yox, həm də digər daşınabilən cihazların köməyi ilə informasiyanı daha operativ işləməyi və yayımlamağı bildirir. Bu gün bəzi media şirkətləri informasiyanın operativ işlənməsi və yayımını təşkil etmək üçün mobil jurnalistlərin köməyindən istifadə edir. Həmin jurnalistlər çəkiliş etmək, səs və mətn yazmaq və materialı hazırlamaq üçün xüsusi proqram təminatlarına sahib cihazlarla təmin olunublar. Mobil jurnalistlər haqda bir azdan bəhs edəcəyik. İndi isə “mojo” hissəciyinin hansı mənanı ifadə etdiyini müəyyənləşdirək.

Mobil jurnalistika terminini özündə ehtiva edən “mojo” qısaltması “mobile” və “journalism” sözlərinin birləşməsi ilə yaranıb (5, 209). Jurnalistika kontekstində ilk dəfə 2005-ci ildə Amerikada fəaliyyət göstərən “Qannet” qəzetinin heyəti tərəfindən istifadə olunan “mojo” kəlməsi, həm də xəbər istehsalçıların informasiyanı bir yerə toplama və yayımlama üsullarına yeni imkanlar açan “The News-Press”ə aid layihənin adı idi. Bu layihənin məqsədi oxucuların eyni vaxtda, platformaya məzmun yükləməsinə imkan yaratmaq idi (6). Qarşılıqlı təsirin getdikcə artdığı müasir media mühitində mobil cihazlara istiqamətlənmiş bu cür layihələr informasiyanın axış istiqamətini təkyönlüdən

ikiyönlüyə dəyişməkdədir. Yeni media anlayışının meydana çıxdığı ilk gündən informasiya mübadiləsində özünə yer edən vətəndaş jurnalistlərinin mövqeyi mobil cihazların tətbiqi ilə daha effektiv olub.

Şəkil 1. İnformasiyanın tək yönlü (A) və iki yönlü (B) axışı

Multimedia jurnalistikası ilə paralel inkişaf edən mobil jurnalistikada operativlik, peşəkarlıq və effektivliyin artırılması üçün müəyyən proqram təminatlarından və platformalardan da istifadə olunmaqdadır. Artıq bir çox media qurumu xüsusi tətbiqlər vasitəsilə vətəndaş jurnalistləri ilə birbaşa əlaqəyə keçə və yaşanan hadisələrlə bağlı məlumatları, foto və video çəkilişləri daha tez və keyfiyyətli şəkildə əldə edə bilər.

Xəbərləri, əsasən, videoreportajlar şəklində təqdim edən “Life.ru” agentliyinin təqdim etdiyi video çəkilişlərin böyük hissəsi həvəskarlar tərəfindən redaksiyaya göndərilir. Agentlik məlumatları göndərən şəxslərə ödəniş edir. Bu, vətəndaş jurnalistlərini bu işə daha da həvəsləndirir. Veb sayt vasitəsilə də məlumat göndərmək mümkün olsa da, istifadəçilər, adətən, mobil cihazlardan istifadə edirlər. Buna görə, informasiya mübadiləsi də, əsasən, mobil cihazlarla həyata keçirilir və məlumatın əldə olunması mərhələsində vətəndaş jurnalistləri ön plana çıxır.

Şəkil 2. “Life.ru” agentliyinin informasiya mübadiləsi

Mobil jurnalistlər. “Life.ru” kimi bir çox media şirkəti vətəndaş jurnalistlərinin bu günkü texnoloji vasitələrdən istifadə etməklə cəmiyyətin informasiya ilə təmin olunması prosesində aktiv iştirakına şərait yaratsa da, peşəkar jurnalistlərin də operativliyini artırmaq üçün tədbirlər görülməkdədir. Bu gün bir çox

inkişaf etmiş media qurumu müasir rəqabət mühitində mobil jurnalistlərin köməyinə arxalanır. Bəs, mobil jurnalist kimdir?

Oskar Vestlend deyir ki, “informasiyanın əldə edilməsi, emalı və çatdırılması prosesində mobil cihazlardan istifadə edən jurnalist mobil jurnalistdir” (7, 16). Stefen Kuin də mobil jurnalistlərə bənzər tərif verib və onları “xəbərin istehsalı və yayımı prosesində yalnız mobil telefonlardan istifadə edən şəxs” (8) kimi dəyərləndirib.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu gün mobil jurnalistika sahəsində çalışan şəxslər təkcə mobil cihazlardan yox, bəzi vaxtlarda digər daşına bilən texniki vasitələrdən də istifadə edirlər. Belə jurnalistlərin texniki avadanlıqlarına mikrofon, noutbuk, rəqəmsal kamera, peyk yayımına imkan verən cihaz və s. də daxildir. Ancaq, bəzən, belə cihazlardan istifadə etməklə informasiyanın yayılması prosesini mobil jurnalistika yox, bel çantası jurnalistikası (“backpack journalism”) adlandırırlar (8, 25). D.Kameron jurnalistikanın bu sahəsini mobil jurnalistikanın daha inkişaf etmiş forması hesab edir və bu elmi texniki tərəqqinin gətirəcəyi yeniliklərlə bu sahənin bir qədər də dəyişikliyə uğrayacağını, informasiyanın emalı və yayımı prosesinin daha operativ və daha keyfiyyətli olacağını qeyd edir (3, 1). Bu sahə ilə məşğul olan jurnalistlər, adətən, bir media şirkətində işləmək əvəzinə, bir neçəsi ilə əməkdaşlıq etməyi üstün tuturlar. Məsələn, 2004-cü ildə İraqda müharibənin ən qızgın vaxtında Kevin Sayts adlı bir bel çantası jurnalisti məşhurlaşmışdı. O, müqavilə əsasında, “Yahoo”, NBC kimi nəhəng media şirkətlərini eksklüziv xəbərlərlə və multimedia materialları ilə təmin edirdi (5, 201-202). Məsələyə bu yöndən baxdıqda görürük ki, mobil jurnalistika (və ya bel çantası jurnalistikası) ənənəvi jurnalistikanın alternativ variantı yox, müstəqil şəkildə getdikcə daha da inkişaf edən və peşəkarlaşan yeni sahəsidir. Mobil jurnalistika bir tərəfdən vətəndaş jurnalistlərinin informasiya mübadiləsində iştirakına yeni imkanlar açmaqla yanaşı, digər tərəfdən peşəkar jurnalistlərin də informasiyanı operativ yayımlamaq imkanlarını xeyli artırıb. Xüsusilə, müharibə, böhran və digər bu kimi ekstremal vəziyyətlərdə hadisə yerinə çəkiliş heyəti və texnikası göndərmək əvəzinə, mobil jurnalistlərin xidmətindən istifadə etmək daha əlverişlidir. Mobil jurnalistlər kiçik texniki avadanlıqların köməyi ilə informasiyanı daha təhlükəsiz şəkildə emal edib ictimaiyyətə ötürə bilirlər. Onların redaksiyaya (və ya xəbər otaqlarına) getməkləri də lazım deyil. Müasir texnoloji imkanlar jurnalistlərin “iş yeri”nə gəlmədən birbaşa hadisə yerindən işləməyə imkan verir. Nikki Aşer bu haqda danışarkən, “artıq jurnalistikada fiziki şəkildə mövcud olan iş yerləri rəqəmsallaşır”, - deyir (9, 45). Bu gün media qurumları da bir neçə müxbir, operator, montajçı və s. işə götürmək əvəzinə, sərbəst qrafiklə işləyən və qonorar hesabına xəbər istehsal edən mobil jurnalistlərin xidmətində daha maraqlıdır. Debora Venger, Linn Ouens və Patrisiya Tompsonun həyata keçirdiyi araşdırma ilə müəyyən edilib ki, 15 sentyabr 2012 – 15 dekabr 2012 tarixlərində (üç ay ərzində) Amerikada jurnalistika ilə bağlı 185 iş elanı verilib. Bu elanların

45.1%-i mobil jurnalistika ilə bağlı olub, namizədlərdən mobil cihazlar vasitəsilə kontent istehsal edilməsinə aid bilik və bacarıqlar tələb edilib (10, 138).

“Mojo” və kontent istehsalı. Mobil jurnalistikanın əsas “məhsulu” xəbər olduğu üçün bu jurnalistika sahəsində kontent istehsalından danışanda da daha çox xəbər nəzərdə tutulur. Hadləndin fikrincə, mobil jurnalistika xəbər istehsalı baxımından üç hissəyə bölünür (11).

1. İstifadəçilər tərəfindən kontent istehsalı. Hadisə yerindəki şahidlərin çəkib göndərdiyi xam materiallar (foto, video, səs yazısı);

2. Vətəndaş jurnalistləri tərəfindən kontent istehsalı. Vətəndaş jurnalistləri müəyyən bir mövzuda şəxsi təşəbbüsləri ilə (və ya media qurumları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində) məzmunlar hazırlayırlar və bu materialları media qurumlarına göndərirlər;

3. Peşəkar jurnalistlər tərəfindən kontent istehsalı. Hadisə yerindəki jurnalistlər mobil cihazları vasitəsilə məlumatları toplayırlar, montaj edirlər, mətni yazırlar və istehsal edilən kontenti yayımlayırlar.

Mobil jurnalistikada xəbərin əldə olunması və istehsalının peşəkar və vətəndaş jurnalistlərinin ayrılıqda gerçəkləşdirdiyi proses kimi fərqləndirilməsi və kateqoriyalara bölünməsi bəzi nəzəriyyəçilər tərəfindən doğru qəbul edilmir. Əksinə, bu gün BBC, “Reuters” kimi nəhəng media şirkətləri vətəndaş jurnalistləri üçün xüsusi tətbiqlər hazırlayıb və onlarla əməkdaşlıq edir (Yuxarıda qeyd etdiyimiz “Life.ru” da buna misal ola bilər). CNN, NBC, “Associated Press”, “Sky News”, “Əl-Cəzirə” kimi media qurumları xüsusi tətbiqlər vasitəsilə vətəndaş jurnalistləri ilə birbaşa əlaqədədirlər (12, 670). Yəni, mobil jurnalistikanın sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə peşəkar və vətəndaş jurnalistlərinin işi vəhdət təşkil etməkdədir. Bu əməkdaşlıq agentliklərin, xəbər saytlarının və digər media şirkətlərinin hadisə yerindən eksklüziv materiallar əldə etməsinə kömək olur.

“Mojo” üçün kontent istehsal edən peşəkar jurnalistlərin hekayələri çox hallarda daha maraqlı alınır. Məsələn, “Bild” qəzetinin müxbiri Pol Rontshaymer 2015-ci ildə Yunanıstandan Almaniyaya gedən Suriyalı miqrantlarla birgə hərəkət edirdi. O, redaksiyanı mütəmadi olaraq məlumatlarla təmin edirdi. Bu məlumatlara yolda miqrantların qarşılaşdıqları çətinliklər (aclıq, xəstəliklər, sənədlərin çatışmazlığı və s.) daxil idi. Jurnalist miqrantların Almaniyaya səfərini, həm də canlı “Periscope” (“Twitter” şirkətinin canlı yayım üçün tətbiqi) yayımı ilə sosial media istifadəçilərinə çatdırırdı. Karolin Skottun məlumatına görə, onun bu yayımlarını izləyənlərin sayı canlı yayımda 6 min, ümumilikdə isə 33 min təşkil edirdi. Bu yayımlara yazılan şərhərdə bir çox istifadəçi miqrant böhranını, artıq daha fərqli dərk etdiyini bildirirdi. Pol Rontshaymerlə birgə hərəkət edən jurnalistlər, peşəkar çəkiliş heyətləri bir çox məqamlarda texniki səbəblərdən yayım həyata keçirə bilməmişdilər. Ancaq mobil jurnalistlər miqrasiya prosesini fasiləsiz olaraq çatdırmağa nail olmuşdular (17). Bu, xəbərin əldə edilməsi, yayımlanması və qəbul edilməsinə münasibətin dəyişdi-

yini göstərməkdədir. Həmçinin istifadəçilərin xəbərə daha tez münasibət bildirmək imkanı interaktivliyə və fikir mübadiləsinə də şərait yaradan amillərdəndir.

“Mobil cihazların köməyi ilə nəyi xəbər halına sala bilərəm?” sualı son bir neçə ildə müzakirə edilən əsas mövzulardandır. Tero Yokela, Heli Vataya və Tiina Koponen bu sahədə apardıqları tədqiqatların nəticəsi kimi qeyd edib ki, gözlənilmədən, qəfil yaşanan hadisələrin operativ şəkildə xəbər halına salınması və onlayn mediada operativ şəkildə yayımlanması mobil jurnalistikanın əsasını təşkil edir. Həmçinin mobil jurnalistika ilə dövrü və planlaşdırılmış formada, uzun mətnlərlə informasiyanı çatdıran digər jurnalistika sahələri ilə sərhəd qoyulur. Bildirilir ki, bu gün mobil jurnalistikanı aktual edən onun cəldliyi, hadisəni ilk olaraq xəbər verməsidir (13, 45).

Mövzunun yekununda deyə bilərik ki, mobil jurnalistikanın kontent istehsalının əsas vəzifələri bunlardır:

- a) Hadisə yerindən canlı video bağlantıların həyata keçirilməsi;
- b) Materialların operativ əldə olunması və qısa mətnlə operativ şəkildə sosial media və digər onlayn platformalarda yayımlanması.

Mobil jurnalistlər üçün cihaz dəsti. Qeyd etdiyimiz kimi, müasir informasiya mübadiləsində mobil jurnalistikanın operativliyi nəzərə alınaraq bu sahənin inkişafı üçün müxtəlif tədbirlər görülür. Media qurumları mobil jurnalistləri xüsusi cihaz dəsti ilə təmin edir. Bu dəst informasiyanı almaq, emal etmək və yayımlamaq üçün lazım olan bütün texniki və proqram təminatı ilə birlikdə təqdim olunur. Bəs, bu cihazlara nələr daxildir? Bu gün mobil jurnalistika ilə məşğul olmaq üçün tələb olunan əsas avadanlıqlar və proqram təminatları nələrdən ibarətdir?

“Mojo” üçün texniki təchizat. Mobil jurnalistika sahəsində fəaliyyət göstərmək üçün nələr lazımdır? Bu sualın cavabını bir neçə il öncə “Reuters” xəbər agentliyi və “Nokia” şirkəti birlikdə axtarıb və bu axtarışın yekunu olaraq 2007-ci ildə “mojo” üçün texniki avadanlıqlar dəsti hazırlanıb. Bu dəst həmin vaxt üçün geniş imkanlara malik “Nokia n95” modeli əsas götürülərək yaradılıb. Dəstə bunlar daxildir:

- a) “Nokia n95” telefonu;
- b) Telefon üçün tripod;
- c) Naqilsiz klaviatura;
- d) Günəş enerjisi ilə batareyanı doldurmağa imkan verən qurğu;
- e) Mikrofon (8, 23-26).

Bu 5 cihaz 2007-ci ildə mobil jurnalistlərin əsas iş yoldaşı hesab olunurdusa, bir neçə il ərzində həmin dəstin tərkibi bir neçə dəfə dəyişikliyə məruz qalıb. Xüsusilə “Apple” firmasının bazara təqdim etdiyi “iPhone” seriyası çox keçmədən mobil jurnalistlərin sevimli cihazına çevrilib (7, 10). Ardınca “Google” şirkəti “Android” əməliyyat sistemini təqdim edib və bu sistemlə işləyən mobil cihazlar geniş yayılıb. Bu gün isə bir smartfonla “mojo” üçün tələb edilən bütün işləri yüksək səviyyədə icra etmək mümkündür. Bu cihazların texniki imkanları

(kamera, mikrofon və s.) ilə yanaşı, “mojo” dəstinə daxil olan digər cihazların (linza, tripod, naqilsiz klaviatura, portativ işıq, əlavə enerji batareyaları, xarici yaddaş qurğuları və s.) da imkanları hər gün artır. Fərqli xəbərləmə metodları üçün fərqli “mojo” dəstlərindən istifadə edilməkdədir. Bu dəstlər kifayət qədər az vəsait tələb etdiyi üçün kiçik media qurumları da bu gün jurnalistikanın bu sahəsinə üstünlük verməkdədir.

Yuxarıda haqqında bəhs etdiyimiz bel çantası jurnalistikası anlayışı da əslində “mojo” dəstinin inkişafı ilə ortaya çıxıb. Daha keyfiyyətli və sənədli film kimi daha çətin məzmunların istehsalı üçün daha geniş təchizatın tələb olunması bu dəstin bir qədər genişlənməsinə gətirib çıxarıb. Mobil jurnalistlər bu məqamda, təkcə mobil cihazlardan deyil, həm də peşəkar (və ya həvəskar) fotokamera və s. bu kimi digər cihazların da istifadəsinə ehtiyac duyurlar. Belə olan halda, onlar daha çox cihaz daşımaq məcburiyyətində qalırlar. Bu prosesin yekunu kimi bel çantası jurnalistikası anlayışı meydana gəlib.

“Mojo” üçün proqram təminatı. Mobil kontent istehsalında proqram təminatı da texniki imkanlar qədər vacibdir. Bu gün mobil jurnalistlərin istifadəsində informasiyanı almaq, emal etmək və yayımlamaq üçün minlərlə tətbiq var və bunların imkanları və sayı hər gün artmaqdadır. Ona görə müasir tələblərə cavab verən bir neçə proqramdan da bəhs edəcəyik (14, 41-42):

Qeyd götürmə, mətnlər və paylaşma

“Evernote”. Mətn, foto və audionu internetə qoşulmuş cihazlara köçürmə imkanı verir. Mobil jurnalistlər bu tətbiqdən istifadə etməklə qeydlər götürə, mətnləri redaktə edə, səsli qeydlərini yazıya bilirlər. Bu proqram həmçinin kompüterdə də çalışır.

“Foldplass”. iOS əməliyyat sistemi üçün nəzərdə tutulan bu tətbiq vasitəsilə eyni mətni bir neçə nəfər eyni anda redaktə edə bilər.

“Google Drive”. “Google” şirkətinin təqdim etdiyi bu onlayn alət vasitəsilə sənədlər yaratmaq, redaktə etmək, eləcə də, multimedia fayllarını internetə yükləmək və göndərmək mümkündür. Yaradılan sənədləri eyni vaxtda bir neçə istifadəçi redaktə edə bilər.

“Dropbox”. Multimedia fayllarını internetdə saxlamaq və göndərmək üçündür.

“Genius Scan”. Sənəd və faylları skan edərək .pdf, və ya .jpeg kimi formatlarda saxlamaq və elektron poçt vasitəsilə göndərmək mümkündür.

Audio və zəngləri yazma

“Voice Record”. iOS əməliyyat sistemi üçün nəzərdə tutulan bu proqram vasitəsilə səs yazmaq mümkündür. “Android” sistemində alternativ “Vrecorder” proqramıdır.

“iTalk”. iOS əməliyyat sistemində işləyən bu proqram yüksək keyfiyyətli səs yazmağa imkan verir. Yazılan səs fayllarını “Dropbox”da saxlaya bilərsiniz. “Android” üçün “Voice Memo” tətbiqi mövcuddur.

“**Tape A Call**”. Bu proqram telefona gələn, və ya gedən zəngləri yazmaq üçün hazırlanıb. Yazılan faylları müxtəlif platformalarda saxlaya bilərsiniz.

Fotoqrafiya və foto redaktə

“**VSCO Camera**”. Bu tətbiq fokusu və işığı tənzimləməklə foto çəkmək imkanı verir. Çəkilən fotolar üzərində sadə redaktə də həyata keçirmək mümkündür.

“**Camera+**”. Avtomatik və əllə idarə olunan rejimlərdə foto çəkə bilərsiniz. Tətbiq fokus, ağ balansı və işığı tənzimləməyə imkan yaradır.

Video və video redaktə

“**Filmic Pro**”. Mobil jurnalistlərin ən çox istifadə etdiyi tətbiqlərdən olan “Filmic Pro” fokus, işıq və ağ balansını tənzimləməyə, çəkilən videoları redaktə etməyə imkan verir.

“**iMovie**”. iOS üçün hazırlanan bu tətbiq vasitəsilə sosial şəbəkələr və digər platformalar üçün sadə videolar hazırlamaq mümkündür.

“**PocketVideo**”. “Android” və iOS üçün nəzərdə tutulan bu tətbiqdən xüsusilə “YouTube” kanalı olanlar istifadə edirlər. Bu proqram təminatı vasitəsilə filterlər, titrlər, stiker və .gif fayllar əlavə etmək mümkündür.

“**Mojo**” və **sosial media**. Sosial media və “mojo” bu gün paralel inkişaf etməkdədir. Bu iki sahə vəhdət təşkil edir və biri digərinə təsir göstərir. “Mojo” məhsulları, adətən, sosial mediada yayımlanır. Sosial media istifadəçilərinin əks əlaqəsi yeni “mojo” məzmunlarının mövzularına çevirilir. Bu effektiv əməkdaşlıq, nəticə etibarilə, informasiya bolluğuna gətirib çıxarır. Bəs necə oldu ki, sosial şəbəkələr informasiya mübadiləsində bu səviyyəyə gəlib çatdı?

XXI əsrin əvvəllərində meydana çıxan platformalar ilk mərhələdə istifadəçilərin şəxsi fəaliyyətləri ilə bağlı paylaşımalarına hesablanmışdı. Burada, daha çox bu məzmununda yazılar, fotolar və digər materiallar görmək mümkün idi. Amma tədricən bu platformalar peşəkar informasiya mübadiləsinə xidmət edən virtual məkana çevrildi. Zənci Lianq bunun səbəbini iki məqamda görür. “Facebook” sosial şəbəkə platformasını nümunə kimi gətirən tədqiqatçı (15, 2):

1. 2006-cı ilin sentyabr ayından “Facebook” platforması xəbər icmallarını istifadəçilərinin əsas səhifələrində təqdim etməyə başladı. Ardınca istifadəçilər linklər şəklində xəbər saytlarındakı məlumatları bölüşə bildilər. Bu, platformada mühiti dəyişdi və nəticə etibarilə, hazırkı vəziyyətə gətirib çıxardı;

2. Əvvəllər gününü xəbər saytlarında keçirən internet istifadəçiləri, tədricən “Facebook”a gəldilər. Onlar öz maraqlarını və fəaliyyətlərini də özləri ilə bu platformaya daşıdılar. Nəzərə alsaq ki, həmin dövrdə internet istifadəçilərinin böyük əksəriyyəti, daha çox informasiya əldə etmək barədə düşünürdü, onların gəlişinin də “Facebook”a təsiri gözlənilən idi.

Həm sosial şəbəkələrin xəbərləri icmallar şəklində təqdim etməsi, həm də bu platformalardan istifadə edənlərin öz “divarlar”ında xəbər saytlarından linklər (və xülasələr) paylaşması “Facebook” kimi sosial şəbəkələri nəhəng məlumat bazasına çevirdi.

Həm operativlik, həm də daha çatımlı olması səbəbilə sosial şəbəkələr mobil jurnalistlər tərəfindən aktiv istifadə edilməkdədir. Bu gün mobil jurnalistlər sosial şəbəkələr vasitəsilə canlı yayıma çıxırlar, hadisə ilə bağlı ilkin məlumatları foto (və ya video) və qısa mətnlə sürətli şəkildə, istədikləri yerdən paylaşırlar. İstifadəçilərin münasibətini tez bir vaxtda öyrənə bilirlər. Bütün bunları nəzərə alsaq, sosial media müasir informasiya mübadiləsi mühitində əvəzolunmazdır.

“Yeni Media Jurnalistikası” kitabında isə mobil jurnalistlər üçün bir neçə sosial media aləti təqdim olunub (14, 43):

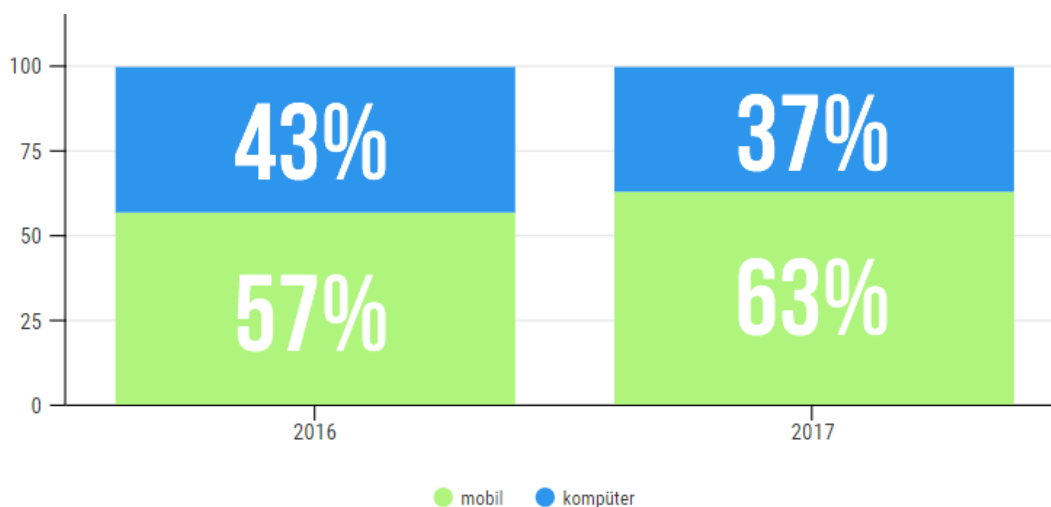
“**Buffer**”. “Twitter”, “Facebook”, “LinkedIn”, “Google+” kimi sosial şəbəkə hesablarını bir yerə toplayır.

“**Periscope**”. Canlı yayım üçün tətbiq.

“**Facebook Pages**”. “Facebook” sosial şəbəkəsindəki səhifələri idarə etmək üçün tətbiq.

“**Everypost**” və “**Tailwind**”. Sosial şəbəkələrdə multimedia məzmunları paylaşmaq üçün nəzərdə tutulub.

Multimedia jurnalistikası dönməndə mobil jurnalistikanın əhəmiyyəti. Statista.comsaytının məlumatına görə, 2018-ci ildə Yer küresində 4,57 milyard mobil telefon istifadə edilib. Bu rəqəm 2020-ci ildə 4,78 milyarda çatacaq (18). Digər bir statistikada isə 2017-ci ildə 2016-cı ilə nəzərən mobil vasitələrdən istifadə edənlərin 57%-dən 63%-ə çatdığı göstərilir (19).

Şəkil 3. 2016 və 2017-ci illərdə ABŞ-da internet istifadəçilərinin istifadə etdiyi platformalar (faizlə)

BBC-nin rəqəmsal yayım üzrə redaktoru Stiv Herrmann, “sosial, canlı və mobil xəbərlər gətdikcə daha da məşhurlaşır”, - deyir (16, 2). Qəzetlər müasir

texnoloji mühitə uyğunlaşmaq üçün mobil platformalara uyğun tətbiqlərini hazırlayır. Həmçinin agentliklər və digər media qurumları öz veb saytlarını platformaya uyğun müasir dizaynlarla (responsive website) təqdim edirlər. Belə dizaynlar istənilən platformada funksionallığını və görünüşünü qoruyur (7, 13). Beləliklə, media qurumları xəbərləri eyni vaxtda fərqli platformalara (kompüter, mobil telefon, tablet və s.) ötürə bilirlər. Bu, vaxta qənaət etmək baxımından vacibdir.

Bu gün Multimedia jurnalistikası ilə paralel inkişaf edən mobil jurnalistika daha aktualdır. Bu sahə həm informasiyanı daha rahat əldə etməyə, həm daha sürətli emal etməyə, həm də daha operativ yayımlamağa imkan verir. Bütün bu xüsusiyyətləri ilə yanaşı, mobil cihaz istifadəçilərinin sayının artımı mobil jurnalistikanı daha hərkətli edir: istifadəçilər gündəlik xəbərləri mobil platformalardan əldə etməklə yanaşı, özləri də hər gün onlarla xəbər paylaşirlar.

Bütün bu sadalananlar “mojo” kimi də tanınan mobil jurnalistikanı, eləcə də, onun daha təkmil forması kimi görünən “bel çantası jurnalistikası”nı multimedia jurnalistikasına inteqrasiya prosesində əvəzlənə bilməz. İndi nəhəng media qurumları ən ekstremal yerlərdən belə mobil qurğuların köməyi ilə rahat şəkildə informasiya və multimedia materialları əldə edə bilər. Mobil texnologiyaların sürətli inkişafı bu qurumların mobil jurnalistikaya daha çox diqqət ayırmasına gətirib çıxarıb. Təsadüfi deyil ki, “Reuters”, “Associated Press”, BBC və s. kimi media şirkətləri mobil jurnalistlərin xidmətində maraqlıdır. Bununla yanaşı, mobil cihazların təkmilləşməsi vətəndaş jurnalistlərinin də informasiya mübadiləsində rolunu artırıb. Müasir kommunikasiya mühitində həvəskarlar tərəfindən hadisə yerindən çəkilən foto və videoların sayı artıb. Bu da informasiya bolluğu ilə nəticələnib.

“Mojo” və ya mobil jurnalistika mobil cihazların kütləvi tətbiqi ilə meydana gələn yeni jurnalistika sahəsidir və bu gün bu sahə sürətlə inkişaf etməkdədir. Mobil cihazlarda edilən hər bir keyfiyyət dəyişikliyi, onlara əlavə edilən hər bir yeni funksiya, nəticə etibarilə, mobil jurnalistikaya təsir göstərir. Bu gün həm jurnalistlər, həm də vətəndaş jurnalistləri adı ilə tanınan sosial media platformalarından və ya sadəcə mobil cihazlardan istifadə edən hər kəs informasiya mübadiləsində iştirak edir. Nəhəng media şirkətləri mobil jurnalistlərin köməyi ilə informasiya toplamağın ən çətin olduğu məkanlardan məlumatlar, eləcə də multimedia materialları əldə edir və yayımlayır. Mobil jurnalistika, həm də maddi baxımdan sərfəlidir. Ofisə və bahalı texnikaya ehtiyac yoxdur. Digər tərəfdən, son illərin statistik məlumatlarına görə, internet istifadəçiləri tədricən kompüterdən “imtina edirlər”. Bu isə informasiya mübadiləsində mobil platformaların əhəmiyyətini artırır.

ƏDƏBİYYAT

1. West D. *Invention and the Mobile Economy*. Washington, "Brooking Institutions Report Issues in Technology Innovation", 2013.
2. Prenski M. *What can you learn from a cell phone? Almost Anything!* Florida, "Innovate: Journal of online education", Vol: 1, Issue: 5, Article: 2, 2005, p. 1-2.
3. Cameron D. *Mobile Journalism: A snapshot of current research and practice, technology, education and ethics conference*. Sydney, Charles Stuart University, 2008.
4. Blankenship C.J. *Losing their MOJO?* Cardiff. "Journalism Practice", Vol: 10, Issue: 8, 2016, p. 1055-1056.
5. Martyn H.P. *The Mojo In The Third Millenium*. Cardiff, "Journalism Practice", Vol: 3, No: 2, 2009.
6. Quinn S. *Mobile Journalism (MoJo) and Journalism Education*. Johannesburg, WJEC, 5-ci paraqraf, 2010
7. Westlund O. *Mobile News*. Gothenburg, "Digital Journalism", Vol: 1, №1, 2013.
8. Quinn S. *MoJo - Mobile Journalism in the Asian Region*. Singapur, "Konrad Adenauer Stiftung", 2009.
9. Usher N. *Mobile Journalism: Leaving Behind Physical Space*. Columbia, "Moving the Newsroom: Post-Industrial News Space And Places, Tow Center For Digital Journalism A Tow/Knight Report", 2014, p. 45.
10. Wenger D., Owens L., Thompson P. *Help wanted: Mobile journalism skills required by Top U.S. News Companies*. "Electronic News", Vol: 8, No: 2, 2014.
11. Marrouh R. *How mobile phones are changing journalism practice in the 21st Century*. Oxford, "Reuters Institute for the Study of Journalism", 2014.
12. Mills J., Egglestone P., Rashid O., Vaataja H. *MoJo in action: The use of mobiles in conflict, community, and cross-platform journalism*. Lancheshir, "Journal of Media & Cultural Studies", Vol: 26, №5, 2012.
13. Jokela T., Vaataja H., Koponen T. *Mobile Journalist Toolkit: a field study on producing news articles with a mobile device*. Tampere, "MindTrek – Entertainment and Media in the Ubiquitous Era" konfransında təqdim edilən məruzə, 2007.
14. Bəşirli A., Cavadova X., İzzətli S. *Yeni media jurnalistikası*. Avropa Şurası, 2017.
15. Liang Z. *Does State Funding Affect Graduation Rates at Public Four-Year Colleges and Universities?* Nashville, "Vanderbilt University", 2009.
16. Sehl A., Cornia A., Nielsen K.R. *Public Service News and Digital Media*. Oxford, "Reuters Institute for the Study of Journalism", 2016.

İnternet resursları

17. Scott C. *Covering the refugee crisis on Snapchat and Periscope as a day-by-day documentary*. URL: <https://www.journalism.co.uk/news/-a-day-by-day-digital-documentary-how-news-outlets-are-covering-the-refugee-crisis-on-snapchat-and-periscope-/s2/a567769/>
18. <https://www.statista.com/statistics/274774/forecast-of-mobile-phone-users-worldwide/>
19. <https://www.stonetemple.com/mobile-vs-desktop-usage-study/>

Vusal Sayyaf oglu Mammadzade

**Mobile journalism in the process
of integration to multimedia journalism**

Abstract

The article provides information about mobile journalism (MoJo) in the process of transition to multimedia journalism. The importance of mobile journalism, the cooperation of big media organizations with mobile journalists, the “backpack journalism”, which is accepted by some theorists as the more advanced form of this field, the experiences of mobile journalists, the features of the content preparation for MoJo, the role of the citizen journalists during the modern information period are the main topics of the article.

Key words: mobile journalism, multimedia journalism, backpack journalism, new media, citizen journalism.

Вусал Саяяф оглу Мамедзаде

**Мобильная журналистика в процессе интеграции
в мультимедийную журналистику**

Резюме

Научная статья отражает в себе информации о занимаемом месте мобильной журналистики (MoJo) в обмене информацией, о его тенденциях развития и перспективах в процессе интеграции в мультимедийную журналистику. Растущая значимость мобильной журналистики, сотрудничество больших медиакомпаний с мобильными журналистами, рюкзачная журналистика («backpack journalism»), которая некоторыми теоретиками воспринимается как самая развитая форма проявления этой сферы, личный опыт мобильных журналистов, особенности генерируемого для MoJo контента, сведения о ролях гражданских журналистов в эпохе современной информации составляют основу доклада.

Ключевые слова: мобильная журналистика, мультимедийная журналистика, рюкзачная журналистика, новая медиа, гражданская журналистика.

Rəyüci: Qulu Məhərrəmli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor.

KİTABXANAŞÜNASLIQ

UDC 021:024

Gülnigar Qurban qızı Məmmədova
Zaqatala rayon MKS-in direktoru

ZAQATALA KİTABXANALARI MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ

Məqalədə Azərbaycan tarixində ciddi tarixi-mədəni, sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi rola malik olan Zaqatala şəhərində yaradılmış ilk məktəblər, həmçinin müasir kitabxana-informasiya infrastrukturunu haqqında məlumat verilir. Zaqatala şəhərində kitabxana-informasiya xidmətinin spesifik xüsusiyyətləri təhlil edilir, mövcud problemlər və onların həlli yolları araşdırılır, eləcə də perspektiv imkanlar şərh edilir.

Açar sözlər: Zaqatala, məktəb, kitabxana, sənəd, kitabxanaçı, informasiya, iqtisadi region, informasiya xidməti, bibliografiya.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramına müvafiq olaraq respublikamız 10 iqtisadi regiona bölünmüşdür. Onlardan biri də Şəki-Zaqatala iqtisadi regionudur. İqtisadi regiona Şəki, Qax, Zaqatala, Qəbələ, Oğuz, Balakən rayonları daxildir. Respublikanın şimal-şərq hissəsində yerləşən Şəki-Zaqatala iqtisadi regionu əlverişli təbii şəraiti, bu bölgənin bütün tarixi dövrlərdə, iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun tərkibinə daxil olan inzibati rayonlar içərisində (Şəki, Balakən, Qəbələ, Qax, Oğuz, Zaqatala) Zaqatala inzibati rayonunun xüsusi yeri vardır. Zaqatala rayonu Azərbaycan Respublikasının şimal-qərbində, Böyük Qafqaz sıra dağlarının cənub yamaqları boyunca və Qanıx-Əyriçay vadisində yerləşir. Cənubdan Gürcüstan Respublikası, şimaldan Dağıstan Respublikası, qərbdən və şərqdən Azərbaycan Respublikasının Balakən və Qax rayonları ilə həmsərhəddir. Mərkəzi Zaqatala şəhəridir. Şəhər dəniz səviyyəsindən 535 metr hündürlükdə,

Azərbaycan Respublikasının paytaxtı olan Bakı şəhərindən 445 km aralıda, Tala çayının sahilində, Yevlax-Balakən şossesi yolunun üzərində, nəhəng İpək yolunun üstündə, vaxtı ilə Şərqi ən böyük ticarət mərkəzlərindən (bazarlarından) olan “Əskibazarın” 25-30 km-də, Böyük Qafqaz silsiləsinin cənub ətəyində yerləşir.

Zaqatala inzibati rayonu 1830-cu ildə təşkil edilmişdir. Zaqatala rayonunun ümumi sahəsi 1348 km-dir. Ərazisi dağlıq və aran hissədən ibarətdir. Rayonun ərazisindən 7 çay axır: Qanıx çay (Alazan), Tala çay, Katex çay, Muxax çay, Bəkməz çay və s.

Zaqatala 1840-cı ildən şəhər adlandırılmışdır. 1803-cü ildə Zaqatala qəzası Rusiyanın tərkibinə daxil olmuşdur. Zaqatala sözünün yaranmasına dair (etimologiyaya görə) bir neçə rəvayət vardır. Müasir Zaqatala adı Sakatala (Sak düzü) adının dəyişilmiş formasını təşkil edir. E.ə. VII əsrin əvvəlində Kimmer-Skit dalğaları ilə Ön Asiyaya düşmüş sak tayfaları Albaniyanın ərazisində də məskən salmışlar və bu ərazi Kür çayının sağ sahilindən (Kür-Araz qovşağı daxil olmaqla) Qafqaz dağ ətəklərinə qədərki ərazini tuturdu. Bu dövrdə Zaqatala rayonu qədim Qafqaz Albaniyasının ayrılmaz hissəsi olmaqla onun qərbində yerləşirdi.

Zaqatala Respublikamızın ən qədim yaşayış bölgələrindən biridir. Burada məktəb və kitabxanalar hələ XIX əsrin ortalarında meydana gəlmişdir. Belə ki, 1853-cü il may ayının 4-də Zaqatalada Car-Balakən dairəsinin müsəlman uşaqları üçün müsəlman məktəbi açılmışdır. Məktəb 10 nəfərlik yataqxanaya malik olmuşdur. Lakin əlverişli bina olmadığından 1855-ci ildə yataqxana bağlanmışdır. Tədris binası da yararsız olduğundan sonradan şagird qəbulu da məhdudlaşdırılmışdır. Zaqatalada məktəblərin açılması buranın inzibati-mövqeyi ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, əvvəllər qəza, sonra isə dairə rəisləri əsasən Zaqatalada otururdular. Burada məktəb açmaqda məqsəddə yerli əhalidən daha çox, hökumət qulluqçularının uşaqlarına müvafiq təhsil vermək idi.

1860-cı ildə Zaqatala ibtidai məktəbinin nizamnaməsi təsdiq edilmiş, məktəb 1862-ci il sentyabrın 26-da fəaliyyətə başlamışdır. Zaqatala ibtidai məktəbi üç sınıfdən ibarət idi ki, onlardan da biri hazırlıq sinifi olmuşdur.

Məktəbin nəzdində yataqxana təşkil edilmişdir. İlk əvvəl yataqxana 40 nəfərlik müəyyən edilmişdi ki, buradakıların 25-i dövlətin, 15-i isə valideynlərin hesabına yaşayırdı. Dövlət təqaüdcülərindən 20 nəfəri Car-Balakənin fəxri sakinlərinin uşaqları, 5-i isə rus məmurlarının uşaqlarından olmalı idi.

Nizamnaməyə görə, Zaqatala məktəbinin yataqxana şagirdləri Zaqafqaziya gimnaziyalarında olduğu kimi müəyyən edilmiş forma geyinirdilər. 1865-ci ilin məlumatına görə, Zaqatala ibtidai məktəbində 42 şagird var idi. Şagirdlərin milli tərkibi müxtəlif idi. Zaqatala üçsınıflı ibtidai məktəbində rus dili K.D.Uşinskinin “Uşaq aləmi” kitabı əsasında tədris edilirdi. Məktəbin xüsusi kitabxanası var idi.

Zaqatala ibtidai məktəbi 1869-cu ildə qəza məktəbinə çevrildi və üçüncü əsas sinif də açıldı.

Dövlət şurasının qərarı ilə Zaqatala qəza məktəbinin tədris planına peşə öyrədilməsi də daxil edildi. Bu, Azərbaycanda yeganə dövlət məktəbi idi ki, orada peşə öyrədilirdi.

Bu məktəblərin hər birində xüsusi kitabxana fəaliyyət göstərmişdi. Məktəb kitabxanaların fondunda rus müəlliflərin əsərləri ilə yanaşı, tədris vəsaiti kimi Sədinin “Gülüstan” və “Bustan”ı, Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması, Hafizin poemaları, “Tarixi-Nadir”, Çingiz xanın tarixi və s. istifadə edilirdi.

XIX əsrin 80-ci illərində Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində fəaliyyət göstərən məktəblərin bir çoxunda bağçılıq, bostançılıq və arıçılıq sənətinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Bununla əlaqədar olaraq hələ 1877-ci ildə Zaqatala dairəsinin kənd sakinləri oğlan uşaqlarına kənd mənəfinə, sənətə aid zəruri bilik verəcək bir məktəb təsis etmək məqsədilə bir evdən 40 qəpik olmaqla pul toplamağı qərara almışlar.

Zaqatalalıların bu təşəbbüsü Qafqaz Ordusunun baş komandanı və hərbi nazir tərəfindən bəyənilsə də Dövlət şurası tərəfindən rədd edilmişdi. Lakin əhalinin tələbi və ehtiyacı nəticəsində 1882-ci il mayın 15-də Zaqatalada sənət məktəbi təsis olunmuşdu. Zaqatala sənət məktəbi mövcud qəza məktəbinin nəzdində olub, yerli əhalinin könüllü ianələri hesabına idarə edilirdi. Məktəbin 1882-ci ilin avqustun 2-də təsdiq edilmiş ayrıca nizamnaməsi var idi. Sənət məktəbi 20 şagirdi əhatə edən yataqxanaya malik idi. Burada dülgərlik, çilingərlik və dəmirçilik peşələri öyrədilirdi. Sənət məktəbinin şagirdləri qəza məktəbində tədris fənləri və rəsm, qəza məktəbinin şagirdləri isə sənət məktəbinin nümunəvi emalatxanasında və fermasında müvafiq sənət və kənd təsərrüfatını öyrənirdilər. Əhalinin vəsaiti ilə sənət məktəbi üçün tədris binası tikilmişdi. Zaqatala sənət məktəbi 1897-ci ildə yenidən təşkil edildi.

XIX əsrin ikinci yarısında baş verən ictimai-siyasi hadisələr bir sıra quberniyalarda olduğu kimi Zaqatalada da qız məktəblərinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. 1864-cü il oktyabrın 1-də əsası qoyulan Zaqatala qız məktəbində təhsil müddəti bir il idi. Məktəbə ilk dəfə 33 qız qəbul olunmuşdu. Tədris planına daxil olan fənlər bunlar idi: şəriət (pravoslav və müsəlman), rus dili və qrammatikası, hesab, hüsnxət, əl və təsərrüfat işləri.

Məktəb ayrı-ayrı şəxslərin könüllü ianəsi və təhsil haqqından toplanan vəsaitlə idarə olunurdu. Yerli əhali məktəbə hər cür kömək edirdi.

İlisu naibliyindən olan mayor Mahmud ağa Həsən ağa oğlu özünün iki evini pulsuz olaraq məktəbin istifadəsinə vermişdi. Yerli sakinlərdən N.Mahmudoglu isə məktəb üçün ikimərtəbəli tədris binası tikmək üçün öz torpaq sahəsindən pulsuz olaraq müvafiq sahə ayrılmışdı.

Zaqatala qız məktəbi az müddət ərzində əhalinin hörmətini qazandı. Orada təlim, xüsusilə rus dili daha müvəffəqiyyətlə tədris edilirdi. Məktəbdə

təşkil edilən səhərciklər, musiqi gecələri, ədəbi-bədii tədbirlər diqqəti cəlb edirdi. 1895-ci ildə məktəbin nəzdində bazar günü məktəbi də təşkil edilmişdi.

Zaqatala qız məktəbində şagirdlərin sayı get-gedə artırdı (1875-ci ildə 30, 1895-ci ildə 80 nəfər). Əhalinin qadın təhsili tələblərinin artması ilə əlaqədar olaraq Zaqatala qız məktəbi 1904-cü ildə dördsinifli Marinski qız məktəbinə çevrilmişdi.

XIX əsrin birinci yarısına nisbətən əsrin ikinci yarısında məktəb və mədrəsə təhsili şəbəkəsi xeyli genişlənmişdi. Məktəblərin artımı Zaqatala dairəsində də diqqəti cəlb edirdi. 1867-ci ilin məlumatına görə burada 181 məktəbdə 1712 şagird oxuyur. Bu vaxt Zaqatala dairəsində təxminən 50.000 nəfər azərbaycanlı yaşadığını nəzərə alsaq, məktəblilər əhalinin təxminən 3,4%-ni təşkil edir, yaxud əhalinin hər 30 nəfərinə 1 şagird düşürdü.

Göstərilən məktəblərin naibliklər üzrə yerləşməsi belə idi:

№	Naibliklər	Məktəb	Müəllim	Şagird
1.	Balakən naibliyi	24	24	139
2.	Muxax naibliyi	27	27	398
3.	İlisu naibliyi	51	51	349
4.	Əliabad naibliyi	52	52	573
5.	Car naibliyi	8	8	86
6.	Qarasu naibliyi	19	20	167
	Cəmi:	182	181	1712

1882-ci ildə Zaqatala dairəsinin təkçə kəndlərində 104 məscid məktəbi olduğu göstərilir ki, orada 1519 şagird (o cümlədən 316 qız) oxuyurdu. Kəndlərin bəzində məscid məktəblərinin sayı 3-dən 8-ə qədərə çatırdı.

Məscid məktəblərinin hər birinin tərkibində kitabxana olmuşdur. Bu kitabxanaların fondunda dini kitablarla yanaşı dünyəvi ədəbiyyatlarda öz əksini tapırdı. Buradakı kitabların əksəriyyəti məscidlərə hədiyyə olunmuş kitablar idi. Ümumiyyətlə, həmin dövrdə məscid və mədrəsə kitabxanaları tədris prosesini təşkil etmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə edərək kitab toplayırdılar.

Zaqatalada kitabxanaların yaranması rəsmi olaraq 1898-ci ilə təsadüf edir. Dövlət səviyyəsində ilk kitabxana isə 1906-cı ildə yerli əhalinin ardıcıl olaraq çar Rusiyasına müraciətindən sonra baş tutmuşdur. Bu kitabxananın açılmasında Azərbaycanın görkəmli maarifpərvər ziyalılardan Firudin bəy Köçərli və Rəşid bəy Əfəndiyev də iştirak etmişlər. Ancaq iqtisadi çətinliklərlə əlaqədar bu kitabxananın fəaliyyəti uzun sürməmişdir.

Zaqatala rayonunda fəaliyyət göstərən kitabxana-informasiya infrastrukturunu məhz bu tarixi inkişaf yolunu keçərək bugünkü səviyyəyə çatmışdır. Hazırda rayonda əhalinin yeni və operativ informasiya ilə təmin olunmasında ən vacib müəssisələrdən biri Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemidir. Bu sistemin əsası 1923-cü ildə qoyulmuşdur. Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvinin adını daşıyan Zaqatala rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemində mərkəzləşdirmə işi 1974-cü ildə həyata keçirilmişdir. 1976-cı ildə Zaqatala Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi formalaşmış və həmin ildən etibarən 79 kitabxana filialı və 1 rayon Mərkəzi Kitabxanası fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. 1990-cı ildə rayonda kitabxanaların sayı 80-ə çatmışdır.

2011-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 162 №-li qərarına əsasən Azərbaycan Respublikasının şəhər (rayon) mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin, müstəqil kitabxanaların, şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər, qəsəbə kütləvi və gənclər kitabxanalarının nümunəvi strukturu və ştat vahidlərinə dair təlimatına görə respublika kitabxanalarında bəzi dəyişikliklər yaranmışdı. Bu təlimata uyğun olaraq 2012-ci ildə Zaqatala rayonunda müasir tələblərə cavab verməyən, maddi-texniki bazası zəif olan kitabxanaların birləşməsi və bağlanması nəticəsində hazırda rayonda 45 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaların ümumi fondu 374643 nüsxə təşkil edir. Fondun 106709 nüsxəsi latın, 216486 nüsxəsi kiril əlifbasında olan nəşrlər təşkil edir. Qalan 21448 nüsxə ədəbiyyat işə xarici dildə olan nəşrlərdir. Rayonda kitabxanaların internet şəbəkəsinə qoşulması, oxucular üçün ümuməhatlı informasiya məkanının formalaşdırılması, xidmət prosesində elektron sənədlər və kataloqları, elektron poçtu, CD-ROM və s. informasiya texnologiyasının tətbiqini təmin edən tədbirlər həyata keçirilir.

Qeyd edildiyi kimi kitabxana fondunun əksəriyyətini kiril əlifbası ilə olan nəşrlər təşkil edir. Lakin bu, kollektivin işində çətinlik törətmir. Belə ki, 2018-ci ildə Zaqatala rayon ictimaiyyəti ilə görüş keçirən Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət naziri Əbülfəz Qarayev kollektivin müraciətindən sonra bu məsələni operativ həll etmişdir. Nazir kitabxananın əməkdaşı Aysa Rəşidovanın sorğusuna əsasən nəşrlərin kiril əlifbasından latın əlifbasına çevrilməsi üçün Zaqatala rayon MKS-nin ABBYY RİNİ Reader proqramı ilə təchiz edilməsi üçün M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının rəhbərliyinə göstəriş vermişdir. Bu göstərişi qısa müddətdə yerinə yetirən Milli Kitabxananın köməyi sayəsində hazırda həmin proqramdan Zaqatala rayon MKS-də uğurla istifadə olunur.

2015-ci ildən respublikamızın bir çox kitabxanalarında ALİSA proqramı tətbiq olunur. Bununla əlaqədar olaraq Zaqatala rayon MKS-in "Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması" şöbəsi də işini bu proqram əsasında qurmuşdur. Kitabxanada yaradılmış www.zaqatala.cls.az web saytına informasiya-resurs şöbəsi tərəfindən nəzarət olunur, operativ yenilənir, əlavə və dəyişikliklər edilir. Kitabxanada facebook və instagram saytları fəaliyyətə

başlamışdır. Gənclərimizin maraq dairəsində olan saytlar vasitəsi ilə kitabxanada olan kitab, qəzet, jurnal məqalələri haqqında oxuculara virtual məlumat verilir.

2015-ci ildə Zaqatala rayon Mərkəzi Kitabxanası əsaslı təmir olunmuş və yeni avadanlıqlarla təmin edilmişdir. Hazırda 17 komputer, filial kitabxanalarında isə 21 komputerdən istifadə olunur. Kitabxanada 2012-ci ildən 2 yeni şöbə - informasiya resurs və kitabxana-biblioqrafiya proseslərin avtomatlaşdırılması şöbələri yaradılmışdır. Həmin ildən kitabxanada İRBİS-64 proqramı tətbiq olunur. Hazırda İRBİS-64 proqramında 12988 adda 123 mindən çox kitabın elektron kataloqu yaradılmışdır.

Kitabxana son 10 il ərzində müxtəlif səpkili çoxsaylı kütləvi tədbirlər keçirmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günü münasibətilə rayonda keçirilmiş kitab bayramları artıq ənənə halını almış, 2014-cü ildə Zərifə Əliyevanın doğum günü münasibətilə "Azərbaycan qadınının həyat yolu" adlı konfrans, "Laylı, bayatılı axşamlar" adlı ədəbi-bədii gecə keçirilmişdir.

2015-ci ildə 2 aprel Beynəlxalq Uşaq Kitab Günü münasibəti ilə "Kitab nəsillərin vəsiyyətidir" mövzusunda ədəbi-bədii gecə, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının alman dilindən tərcümə edilməsinin 200 illik yubileyi ilə əlaqədar "Qopuzdan saza" adlı ədəbi-bədii gecə, "Dövlət müstəqilliyimizin 24-cü ildönümü"nə həsr olunmuş şeir müsabiqəsi və digər tədbirlər keçirilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycanın qədim və ayrılmaz parçası olan Zaqatala şəhərinin kitabxana-informasiya infrastrukturunun mövcud vəziyyətinin təhlili göstərir ki, son illərdə kitabxanada müasir informasiya cəmiyyətinin tələblərinə müvafiq olaraq rayonda bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş və əhalinin kitabxana informasiya tələbatının ödənilməsində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Gulnigar Gurban gizi Mammadova

Zaqatala libraries at the modern stage

Abstract

The article deals with the library-information infrastructure of the city of Zaqatala, Which has a great role in the history of Azerbaijan. Also analyzes the specific features of library information service in Zaqatala city and interprets perspective opportunities in the modern information society.

Гюльнара Гурбан кызы Мамедова

Библиотеки Закаталы в современном этапе

РЕЗЮМЕ

В статье обследовано роль библиотеки Закаталы игравшей большой роль в культурной истории Азербайджана. Изучается роль в формировании современного информационного общества в регионе и специфика развития региона.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Milli Ensiklopediyası: Azərbaycan. Xüsusi cildi // Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzi. - Bakı, 2007, 884 s.*
2. *Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan, 2004, 11 fevral*
3. *Əhmədov H. XIX əsr Azərbaycan məktəbi. - Bakı: Maarif, 2000. – 252 s.*
4. *“Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. - Bakı, 2009, 88 s.*
5. *Zaqatala rayon MKS-in 2005-2018-ci il hesabatları.*

Rəyçi: *Mehmanəli Məmmədov, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.*

Pərviz Firidun oğlu Kazımi
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru

Sevinc Ağamoğlan qızı Mahmudova
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
sevinc.mahmudova.1996@mail.ru

QLOBAL İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ ŞƏRAİTİNDƏ ETNOMÜHİTİN FORMALAŞMASI VƏ KİTABXANALARIN VƏZİFƏLƏRİ

Məqalədə qlobal informasiya cəmiyyətində etnomühitin formalaşması haqqında kitabxanaların rolunu araşdırır. Qloballaşma şəraitində etno-mədəni mühitin qorunması çətinləşdikcə kitabxanaların üzərinə yeni vəzifələr düşür. Əlbəttə, kitabxanalar milli-mədəni identifikliyin təbliği ilə əvvəllər də məşğul olmuşdur. Lakin yeni, informasiya əsrində bu istiqamətdə fəaliyyəti daha da genişlənməkdədir.

Açar sözlər: *qlobal informasiya məkanı, etno mühit, kitabxanaların vəzifələri, etno-mədəni identifiklik.*

XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində dünya ictimaiyyətinin məlumatlandırılması insan fəaliyyətinin (xüsusilə iqtisadiyyat, siyasət, mədəniyyət, elm və təhsil) bir çox sahələri üzərində böyük təsir göstərmiş və qlobal informasiya məkanının yaranmasına səbəb olmuşdur. Dünyanın bir çox ölkələrində ictimai praktikda informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində "Qlobal informasiya məkanı" anlayışı geniş yayılmışdı. Hazırda insan həyatında informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının rolunu, çox tədqiqatçılar qlobal informasiya məkanını, dövlət və dövlətlərarası kompüter şəbəkələri təşkil edən informasiya resursları və infrastruktur dəsti kimi qiymətləndirir. Telekommunikasiya və ictimai şəbəkələr məlumatların ötürülməsində əsas kanallardır. İnformasiya resursları mətn sənədləri, məlumat bazaları, səs, qrafika, video, veb səhifələrindən ibarətdir [1].

"İnformasiyaya əsaslanan bir cəmiyyətin ortaya çıxması və informasiya sektorunun qlobal iqtisadiyyatdan ayrılması ilə informasiya sənayesinin yaran-

masına və inkişafına gətirib çıxarmışdır. İKT sənayenin müxtəlif növ informasiya qaynaqlarının birbaşa istehsalçısıdır və informasiya məhsulları, xidmətlərinin saxlanması, istehsal edilməsi və təmin edilməsi baxımından ən vacib funksiyaları yerinə yetirən bir istehsal sistemi olaraq qəbul edilir. İKT-larının kitabxana praktikasına tətbiqi nəticəsində kütləvi informasiya sistemlərinin kompüterləşdirməsi və müasir vasitələrin istifadəsi ilə xarakterizə olunur. Bu inkişafda mühüm bir addım korporativ kitabxana sistemlərinin yaradılmasıdır. Bu informasiya problemlərinin həlli linqvistik, avtomatlaşdırılmış məlumat kitabxana sistemlərinin ümumi informasiya resursları və istifadəsi ilə yaxından əlaqədardır” [2].

Cəmiyyətlərin informasiya cəmiyyəti olmağı həyata keçirmək bacarığı cəmiyyətin sosial, siyasi, mədəni, iqtisadi, elmi, texnoloji və sosial-iqtisadi cəhətdən dəyişikliklərə və bunlara uyğunlaşmağa əsaslanır. Bu məqsəd üçün təyin olunacaq milli siyasət çərçivəsində cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün bərabərlik, davamlı inkişaf, təhlükəsizlik, sosial ədalət təmin edilməli və ictimai, şəxsi məlumatların əldə edilməsində və istifadə olunmasında ən çox bərabərsizliyə nail olmaq üçün mexanizmlər təmin edilməli və inkişaf etdirməlidir.

İnformasiya cəmiyyətinin ehtiyaclarını qarşılamaq və bərabərsizliyi minimuma endirmək üçün informasiya mərkəzləri, kitabxanalar, universitetlər, məlumat və sənəd idarəçiləri (kitabxanalar) əsas rol oynayır. İnformasiya zənginliyi və yoxsul informasiya arasında balansın əldə olunmasına, hər kəsin informasiya və informasiya kommuni-kasiya texnologiyalarından istifadə etməsinə və dövlətin sürətli və ucuz şəkildə informasiyanın çıxışına imkan verəcəyinə əmin olmaq üçün lazımı tədirləri göstərmək lazımdır.

Global informasiya cəmiyyətində etno mühitin formalaşmasında informasiya və mədəniyyət mərkəzi olan kitabxanaların üzərinə mühüm işlər düşür. Etnik mühitin formalaşmasında etnik mədəniyyət, coğrafi (təbii mühit), sosial (sosial strukturların bənzərliyi), biososial (antropoloji tip kimi) və təsərrüfat faktorlarının rolu böyükdür. Təbii mühit və başqa amillərin təsiri ilə insanların fəal münasibəti nəticəsində bəzi dil, adət, ənənə, məişət və psixoloji cəhətlərin ümumiliyi formalaşa bilər. “Etnik qrup” və ya “ethnos” sözləri bəzi konseptual anlaşılmazlığı özündə əks etdirisə də, müasir elmdə tarixin kollektiv (ictimai şüur səviyyəsində) dərkə nəticəsində, dil, milli, identikliyə malik sosial qrupdur. Ethnos bir neçə kollektiv formalarının daşıyıcısı, yəni mədəni, milli, dini, identiklik formalarıdır. Bura əsasən mədəni adət, ənənə, norma, din, qaydalar, ərazi, tarix kimi amillər də daxil edilir [3].

Müasir dövüdə insanların sosiallaşmasının virtuallaşması prosesində geniş məkanda etno-mədəni identifiklik də, konservativ olmasına baxmayaraq, öz şəkilini dəyişməyə məruz qalması təhlükəsi qarşısındadır. Bu proses müasir insanın gündəlik həyatına əhəmiyyətli təsirin nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır. İstehlakçı virtual məkanda şəxsi idendifiklik modelini özü tərəfindən quraşdırır. Bunu nəticəsi olaraq mövcud olanla deyil arzu olanla qarşılaşırıq.

Cisco Rusiyada apardığı tədqiqatların nəticəsində müəyyən etmişdir ki, istehsalçıların 47 faizi online və offline idendifikasiya fərqlənir. İstehlakçıların özləri ilə aparılan sorğu zamanı müəyyən edilmişdir ki, virtual idendifikasiyanın 46%-i fərqlidir. İdentifikasiya fərqli deyil deyənlərin sayı bir çox böyük ölkələrdə 10% təşkil edir. Fərdlərin, sosial qrupların, eləcə də etno-mədəni tərkibin giper mühitdə dəyişməsi baş verir. Vəziyyətin belə hal alması giper mühitdə etno-mədəni idendifikasiyanın qorunub saxlanması üçün bir sıra ölkələrdə dövlət informasiya siyasəti işlənilib hazırlanır və tətbiqi həyata keçirilir.

Müasir dövr tədqiqatçıları etno-mədəni idendifikasiya belə ifadə etmişdir. Subyektin özü ilə etnik mühitin digər nümayəndələrini birləşdirən tarixə, öz xalqının milli adət-ənənələrinə, mədəniyyətə, onun ideyalarına, hiss və maraqlarına, ideallarına, folklor və dilinə, etnos, yaşayış ərazisinə və dövlətçiliyinə, eləcə də onun pozitiv dəyərlər münasibətində ifadə olunan emosional-koqnitiv prosesdir.

“Etno-mədəni mühitin formalaşması bütün ölkələrdə dövlət siyasəti olaraq qarşıya qoyulmuşdur. Dövlət etno-mədəni idendifikasiyanın qorunması məqsədilə giper mühitin təsirlərindən müdafiə olunmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdi. Bu mühitdə etno mühitin idendifikasiyasını təmin edən əsas elementlərdən birini dil təşkil edir. Giper mühitdə informasiya axtarıcısı müxtəlif məqsədlərlə müasir informasiya axtarışı zamanı milli resurslardan ehtiyaclarını ödəyə bilmir və digər dillərdə olan resurslara müraciət etmək məcburiyyətində qalır. Bu problemin həlli ilə əlaqədar olaraq dünya təcrübəsində bir sıra modellər mövcuddur. Bu modellər içərisində Rusiya və Qazax mütəxəssislərinin irəli sürdüyü modellərini göstərə bilərik.

Güclü resursların kontaktı modeli;

- Giper məkanda izolasiya modeli (Çin, İran);
- Güclü internet resurslarını yaradaraq istehlakçıların daxili sistemlərə dəvət edilməsi (Cənubi Koreya, Yaponiya, Rusiya);
- Qlobal informasiya məkanında milli resursların üstünlük təşkil etməsi (ABŞ, Avropa);
- Asılı model. Bu model inkişaf etməkdə olan ölkə və daxili resursları zəif olan ölkələr üçün xarakterikdir.

Müxtəlif ölkələrdə siyasi və iqtisadi amillərin təsiri ilə əlaqədar olaraq qeyd edilən modellərin birindən digərinə keçmək olar.

Tədqiqatlarda hər şeydən əvvəl bəşəriyyətin etno mədəniyyət və siyasi inkişaf prosesində XX əsirin sonlarında meydana gəlmiş mürəkkəb sosial problemlərin həllinin ehtiyacı ilə təyin edilir. Hələ heç vaxt insan bugünkü kimi dünyada gedən global və informativ proseslərə cəlb edilməmişdi. Xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, mədəniyyətlər arasında ünsiyyətin imkanından əvvəl müasir dünyada miqrasiya axınlarının əhəmiyyətli artması nəticəsində müasir ictimai həyatın ön planına müxtəlif etno mədəniyyət və insanın varlığı problemini irəli sürdülər.

MDB üçün bu problem xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, SSRİ-nin dağılmasından sonra milyonlarla insan etnomilliyət ərazi xaricində öz təhsilinin yaranmasından və yeni etnik azlıqların, qrupların təşkil edilməsində olan hüquqları məhrum edilmişdir. Hazırkı etnomədəniyyət bu kimi problemlərə uyğun olaraq siyasi lahiyələrin hazırlanması və ya mövcud olan lahiyələrin təkmilləşdirməsi üçün faydalı ola bilər” [4].

Qloballaşmanın kökündə xalqlar, mədəniyyətlər, təşkilatlar, sistemlər arasında informasiya mübadiləsinin durması, informasiya yüklü cəmiyyəti bir növ sosial, mədəni imploziyaya qoruyur. Artıq yeni dövrün informasiya mühiti lokal deyil, həmçinin yeri (internet və telekommunikasiya), müxtəlif uzaq məsafəli informasiya kanallarını, fəzanı (peyk vasitəsilə) əhatə edir.

Beynəlxalq informasiya mühitinin əsas komponentləri arasında kitabxanaların özünəməxsus yeri və rolu var. Kitabxanalar qlobal informasiya axınının formalaşmasında, idarə edilməsində istiqamətləndirməsində kifayət qədər güclü müəssisələrdir. Kitabxanalar təkcə informasiya cəmiyyətini deyil, həm də onun növbəti mərhələsi olan biliklər cəmiyyətinin əsasını təşkil edirlər.

Kitabxanaların informasiya mühitində iştirakı cəmiyyətlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqu qurmaq, elmi, mədəni münasibətləri inkişaf etdirmək baxımından olduqca vacidir. Bu münasibətləri formalaşdıran başlıca proses kitabxanalararası beynəlxalq informasiya mübadiləsidir. Kitabxanaların inkişafı və bu missiyanı öz üzərinə götürməsi ilə kitab mübadiləsi beynəlxalq miqyas almış və sistemli şəkildə həyata keçirməyə başlamışdır. Bu sahənin tənzimlənməsi ilə bağlı olaraq XX əsrin 50-ci illərində dünya ölkələri tərəfindən birlikdə, beynəlxalq normativ sənədlərin qəbul edilməsi, eləcə də məsələnin BMT və İFLA səviyyəsində həll edilməsi, kitabxanalararası kitab mübadiləsinin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşımışdır [5].

6 mart 2000-ci ildə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə “Azərbaycan Milli Kitabxanasının Əsasnaməsi” təsdiq edilmişdir. Bu Əsasnamədə kitabxanaların əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi verilmişdir.

1. Kitabxana fondunu dünya əhəmiyyətli nəşrlərlə, milli dildə komplektləşdirmək;
2. Kitabxana fondunun istifadəsinə nəzarət etmək, sanitariya-gigiyena tədbirlərini, bərpa işlərini həyata keçirmək və fondun qorunmasını müəyyən edilmiş qaydalarla həyata keçirmək;
3. Kitabxana işinin avtomatlaşdırmasını təmin edilməsi, kitabxana fondlarının müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, kitabxanalarda internet mühitinin yaradılması və milli fondların elektron mübadilə sistemlərində əks olunmasını təmin etmək;
4. Elmin müxtəlif sahələrinə dair elmi köməkçi və tövsiyə biblioqrafik göstəricilərini hazırlamaq, diyarşünaslığa dair nəşr olunmuş ədəbiyyatın dövlət uçot göstəricilərinin hazırlanması;

5. Kitabxanalararası abonement vasitəsilə orijinal sənədlərlə, yazılı arayışlarla oxuculara xidmət göstərmək;
6. Çap əsərlərindən və elektron informasiya daşıyıcılarından səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə kitabxana, biblioqrafiya və informasiya xidməti göstərmək;
7. Kitabxanaşünaslığın aktual problemlərinə dair başqa kitabxana və müəssisələrlə bərabər, həm də müstəqil olaraq tədqiqat işləri aparmaq, kitabxana işinin inkişafının əsas istiqamətləri ilə bağlı lahiyələri, standartları, normativ sənədləri işləyib hazırlamaq;
8. Oxuculara və abonentlərə məlumat biblioqrafiya xidməti göstərmək;
9. Respublika kitabxana fondlarının depozitar mühafizəsini təşkil etmək;
10. Kitabxana işinə dair respublika və beynəlxalq elmi konfranslar, seminarlar təşkil etmək və xarici ölkə kitabxanalarının təşkil etdiyi seminar və konfranslarda iştirak etmək, kitabxanaların qabaqcıl iş təcrübəsini öyrənmək və yaymaq;
11. Kitabxanalar vaxtaşırı olaraq özü haqqında oxucular qarşısında hesabat vermək” [6].

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanova R.N. *Qloballaşma və mədəni müxtəliflik*. Bakı, 2004. -269 s.
2. Удовник С.Л. *Глобализация: семиотические подходы*. Москва, 2002. -348 с.
3. *Etnik azlıqların linqvistik hüquqları üzrə 1998-ci il Oslo tövsiyəsi*.
4. Kazimi P.F. *Etno-mədəni mühit və Tataristan Milli Kitabxanasının fəaliyyəti // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal*, 2017, s. 36.
5. [http://anl.az/el/kitab/2017/Azf29əzifələri verilmişdi6060pdf](http://anl.az/el/kitab/2017/Azf29əzifələri%20verilmişdi6060pdf)
6. *Azərbaycan Milli Kitabxanasının və Azərbaycan Respublikası Elmi-Sahəvi Kitabxanasının nümunəvi əsasnamələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı*. – Bakı, 2002.

Parviz Firidun oglu Kazimi
Sevinj Agamoglan gizi Mahmudova

Duties of libraries in the formation
of ethno environment in global information society

Abstract

In the article have given information about the creation and formalization of the ethno environment. The duties of the libraries had shown in the creation of an ethno-cultural environment and had given information about ethno-cultural identity.

Key words: *global information society, ethno environment, duties of libraries, ethno- cultural identity.*

Первиз Фиридун Казими
Севиндж Агамоглан Махмудова

Роль библиотек в формирование этно-культурного среды
в условиях глобального информационного общества

Резюме

В данной статье на передний план выходит роль библиотек в формировании и глобализации этно-среды. С процессом глобализации этно-культурной среды роль библиотек возрастает. Бесспорно, библиотеки заняты разработкой и сохранением национальной культуры и идентичности. Естественно что в век информационных технологий наблюдается развитие в данной сфере.

Ключевые слова: *глобальное информационное пространство, этносреды, обязанности библиотек, этнокультурная идентичность.*

Rəyçi: *dos. Azad Qurbanov.*

Şərqiyyə Asif qızı Qurbanova
Bakı Dövlət Universitetinin
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
serqiye.qurbanova@bk.ru

KİTABXANALARDA İSTİFADƏ OLUNAN RFID TEXNOLOGİYASI

Məqalədə kitabxanalarda istifadə olunan RFID texnologiyası, radio dalğaları ilə identifikasiya, fonda ədəbiyyatın hərəkətinin izlənməsi, kitabxanalarda oğurluğa qarşı mübarizədən bəhs olunur.

Açar sözlər: *RFID texnologiyası, RFID texnologiyasının texniki təminatı, Radio Dalğaları ilə İdentifikasiya, RFID etiketlər, hərəkətdə olan obyektlərin identifikasiya imkanı.*

RFID - Radio Frequency Identification radio tezlikli identifikasiya deməkdir. RFID texnologiyasının mahiyyəti radiotezliklər vasitəsilə identifikasiyanın müəyyən olunmasıdır. Bu texnologiya obyektlərin avtomatik identifikasiya metodudur. Başqa sözlə desək, bu texnologiya radiotezliklər vasitəsilə obyektin hərəkətini izləməyə imkan verir [4].

RFID ilk dəfə olaraq 80-ci illərdə obyektlərin izlənməsi üçün yaradılmış olsa da, 1945-ci ildə Leon Therem tərəfindən Sovet hökumətinə qarşı casusluq məqsədilə yaradılmış cihaz RFID etiketlərinin atası olaraq qəbul edilir. Bu ilk cihaz obyektləri tanıma məqsədi daşımırdı, yalnız səs ötürülməsi məqsədilə istifadə olunmuşdur və passiv xüsusiyyətə malik olmuşdur.

RFID etiketi-obyektin ya da canlı haqqında məlumatın arxivləndiyi silikon yonga, antena və saxlayıcıdan ibarət olan qurğudur. Yaddaş, oxuma məsafəsi, oxuma-yazma xarakterinə görə fərqliliklər göstərməkdədir. Etiketlərin məhsul ya da canlı haqqında çox müxtəlif məlumat daşıya bilmək özəlliyi vardır. Etiketlər sürətinə görə "aktiv", "passiv" və "yarı passiv" olmaqla üç yerə bölünür.

RFID etiketləri gün keçdikcə daha kiçik ölçüdə istehsal olunur. Araşdırmalar davam etdikcə daha kiçik ölçüdə də RFID çipləri bazara çıxarılmışdır. Daha kiçik çiplərin üzərinə eyni zamanda yazı da yazıla bilər və Hitachi hazırda 0.4x0.4 mm ölçüsündə mu-çip adlı RFID çiplərindən 64 dəfə daha kiçik çiplərin istehsalına da nail ola bilmişdir. Bu yeni çiplər də 128-bit Rom-unun sahibidir, 38 rəqəmli kimlik nömrəsini saxlama sistemində malikdir [3].

Yeni çiplər Hitachi'nin daha əvvəl istehsal etdiyi prototip çiplərindən 9 dəfə kiçikdir, yeni 0.15 x 0.15 mm ölçüsündədir. 5 mikron qalınlığında olan RFID çipləri kağız üzərinə asan şəkildə daxil ola bilər.

RFID etiketləri sürətinə görə üç növə bölünür. Passiv etiketlər heç bir enerji sürətinə malik deyil. Aktiv və yarı passivlərdə isə mütləq enerji sürəti olmalıdır. RFID etiketin tipini etiketin istifadə olunacağı məkan, oxuma məsafəsi və çatdırılacağı obyekt müəyyənləşdirir.

Passiv etiket

- Siqnal göndərici cihazdan gələn gücə ehtiyac var;
- Qısa oxuma məsafəsi (4,87 m);
- Uzun, kiçik, yüngül və uzun ömürlü olması;
- Kiçik və aşağı keyfiyyətli obyektlərdə istifadəsi xarakteristiktir.

Yarı passiv etiket

- Müəyyən gücə sahibdirlər;
- Vəziyyətlə əlaqədar sensorlar əlavə edilə bilər;
- Uzun oxuma məsafəsi (30 m +)
- Məhdud ömür, passiv etiketlərə görə daha böyük və daha ağırdır.
- Uzun məsafələr üçün xarakteristiktir.

Passiv etiket

- Enerji sürətinə malik deyillər;
- Vəziyyətlə əlaqədar sensorlar əlavə edilə bilər;
- Uzun oxuma məsafəsi (152 m +);
- Məhdud ömür, passiv etiketlərə görə daha böyük və daha ağırdır;
- Sorğulama rejimi qurula bilər, obyektlərin təqibi, uzun məsafədə böyük obyektlərin oxunmasında istifadə xarakteristiktir [3,4].

RFID etiketləri istifadə olunmasına və tezliyinə görə fərqli şəkildə ola bilər. RFID etiketləri tiplərinə görə isə üç yerə bölünür. Bunlar aşağıdakılardır:

- Oxuna bilən RF etiketlər (yalnız oxumaq): Yazılan məlumatı saxlayırlar. Bu məlumat dəyişdirilə bilməz. Ümumiyyətlə passiv etiketlərdir.

- Oxunub yazıla bilən RF etiketlər (oxuma-yazma): Həm passiv, həm də aktiv ola bilər. Oxuna bilən RF etiketlərə görə biraz daha bahalıdırlar. Yazılan məlumat dəyişdirilə bilər.

- Bir dəfə yazılan və davamlı oxunula bilən etiketlər: Məlumat istehsalında istehlakçının tələbinə uyğun olaraq etiketin üzərinə yazılır və bir daha dəyişdirilə bilməz.

Son on ildə kitabxanalarda avtomatlaşdırmanın növbəti dalğası kimi müxtəlif kitabxana avtomatlaşdırma proqramları yaranmışdır. Bu gün oxucular kitabxananın kataloqunu kütləvi veb saytından istənilən vaxt istəyə bilər. RFID texnologiyası kitabxana sənayesində avtomatlaşdırma üçün növbəti mühim dalğa hesab olunur. RFID kitabxananın hər bir işini asanlaşdırır. RFID kitabxananın işçiləri tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatları avtomatlaşdırmaq üçün bir platforma təmin edir - yoxlama, sıralama, səhmdarların idarə olunması

və inventarlaşdırma. Kitabxana işçiləri kitabxananın daxili prosesləri ilə müntəzəm şəkildə məşğul olurlar. RFID bu prosesi avtomatlaşdırmağa kömək edir və kitabxana işçilərinin müştərilərə xidmət etməsi üçün vaxtlarını daha yaxşı istifadə etməsinə imkan verir.

RFID Texnologiyasının faydaları aşağıdakılardır:

- Kitabxana materiallarını izləmək, tapmaq və idarə etmək üçün ən sürətli, asan, ən səmərəli yol.
- Effektiv kitab dövriyyəsinin idarə edilməsi.
- Avtomatik giriş və çıxış.
- Kitabxananın inventar izlənməsini dəqiq saatda yerinə yetirmək.
- Birdən çox kitabın eyni zamanda oxuna bilməsi.
- Saxtakarlığın qarşısının alınması.
- Konveyer və çeşidləmə sistemləri ilə avtomatlaşdırılmış material işlənməsi.

RFID texnologiyasının texniki təminatı dedikdə bütün lazım olan elektrik təchizatları nəzərdə tutulur. Bunlar da öz növbəsində iki qrupa bölünürlər; oxucular və etiketlər. Oxucuların işi informasiyanı yazmaq və oxumaqdır. RFID etiketlərində isə informasiya ehtiva edilir və bu məlumatların lazım olduqda radio dalğaları ilə oxunması təmin edilir [4,5].

RFID-nişanlarının proqramlaşdırılmasının, kitab verilişi və qaytarılmasının avtomatlaşdırılması və digər kütləvi kitabxana sənədlərinin işlənməsi üçün **RFID work station** - kitabxanaçının avtomatlaşdırılmış işçi yerləri tətbiq olunur. Kompakt ölçülərə malik bu sistemlər kitabxanaçının masasının üstündə yerləşdirilir və xidməti şöbələrdə - abonoment, oxu zalı, fond, komplektləşdirmə və kitab işləmə şöbələrində tətbiq olunur. **RFID work station** ədəbiyyatın identifikasiyasını, RFID nişanlarının yaddaşına ştrix kodun və kitab haqqında məlumatın yazılmasını, eyni zamanda müxtəlif tipli və ölçülü ədəbiyyatın identifikasiyasını, oğurluğa qarşı əlamətin aktivləşməsi və deaktivləşməsinə təmin edir. Asan işçi interfeysi və rahatlığı gün ərzində bir əməkdaşın 1200-ə qədər ədəbiyyatı işləməsinə təmin edir.

Fondun inventarlaşması kitabxana-informasiya fəaliyyətində əsas texnoloji proseslərdən biridir. Bu proses ənənəvi üsulla yerinə yritildikdə kifayət qədər yorucu olub, çox vaxt tələb edən bir prosesdir. İnt inventarlaşma üçün mobil RFID qurğusu fondun inventarlaşmasının avtomatlaşdırılmasına xidmət edir. Qurğuda quraşdırılmış RFID antena RFID nişanlarının oxunması əsasında rəfin ən əlçatmaz yerlərində olan kitabların belə inventarlaşmasını təmin edir. Mobil qurğu oxuculara xidmətlə paralel olaraq qısa müddətdə fondun inventarlaşmasını reallaşdırır. Avtomatik olaraq itirilmiş və tapılmış ədəbiyyatın siyahısını təqdim edir və oğurluğa qarşı əlaməti aktivləşdirir.

Müasir böyük kitabxanalarda ədəbiyyatın qaytarılması və çeşidlənməsi üçün xüsusi RFID stansiyalardan istifadə olunur. Bu stansiyalar sutkanın 24 saati ərzində kitabxanalarda ədəbiyyatın qaytarılmasının həyata keçirilməsini,

qaytarılma zamanı ədəbiyyatın tamlığını, ehtiyac olarsa, ədəbiyyatdan istifadə müddətinin artırılmasını təmin edir.

Fondun təhlükəsizliyi identifikasiya və nəzarət qapıları vasitəsilə avtomatlaşdırılır. Bu qapılar ədəbiyyatın fonda qeyri-leqal hərəkəti haqqında səs və işıq xəbərdarlığı verir. Həmçinin bu barədə pozuntu hallarını nəzərə alaraq məlumatı kitabxananın təhlükəsizlik xidmətinə avtomatik ötürür. Həm də kitabxana istifadəçilərinin statistikasını yerinə yetirir. Məhz onun vasitəsilə açıq rəf prinsipi əsasında xidmət reallaşdırılır. Açıq rəf prinsipi ilə işləyən kitabxanalarda **ağıllı rəf** qurğularından istifadə edirlər. Bu qurğular eyni zamanda 400-ə qədər kitabı özündə saxlayaraq kitab verilişinin uçotunu və fondda düzgün yerləşdirilməsini təmin edir. Açıq rəf xidmət prinsipi ilə işləyən kitabxanalarda özünəxidmət terminalları da tətbiq olunur. Bu terminallar elektron kart vasitəsilə oxucunun tanınmasını, ədəbiyyat verilişinin qeydiyyatını, ədəbiyyatın sifarişini kitabxanaçının iştirakı olmadan həyata keçirir [1].

RFID texnologiyasının tətbiqi kitabxanalar üçün çox faydalı prosesdir. Ənənəvi kitabxanalarda resursların RFID etikətlərlə təchizatı üçün bütün çap resursları daxilən etikətlənməli və aktivləşdirilməlidir. Ənənəvi kitabxanalarda istifadəçilər kitabı öz adlarına götürmək üçün kitabxanaçıya yaxınlaşırlar. RFID tətbiq olunan kitabxanalarda isə istifadəçi birbaşa resursu özünəxidmət stansiyasının köməyi ilə öz adına keçirir. Ümumiyyətlə, RFID sistemin tətbiqi faydalı iş əmsalının artmasında, xidmətdə, resursun texniki işlənməsində, kolleksiyanın idarə olunmasında, fondun təhlükəsizliyi və tamlığının qorunmasında öz üstünlüyü ilə seçilir. Kitabxanalar RFID sistemi tətbiq etməklə aşağıdakı üstünlüklərə malik olurlar:

- İstifadəçilərin rahatlığı üçün sürətli ada keçirmə və addan çıxarma;
- Təkrar işləri azaltmaq;
- İstifadəçilərlə əlaqəni gücləndirmək;
- Daxili təhlükəsizliyi gücləndirmək;
- Kolleksiyanın idarə olunmasında əl əməyinin azaldılması;
- Sürətli və dəqiq şəkildə rəflərin tənzimlənməsi;
- Sürətli inventar yoxlamanın keçirilməsi.

RFID sisteminin funksionallığı iki amildən asılıdır:

- Maliyyələşdirmə;
- Kitabxanalarda avtomatlaşdırmanın cari vəziyyəti.

RFID texnologiyasının tətbiqi çox zəhmət, hertərəfli hazırlıq və kifayət qədər maliyyə vəsaiti tələb edən prosesdir. Bu səbəbdən bu texnologiyanın reallaşdırılması üçün kifayət qədər zaman tələb olunur. Arzu olunan nəticəyə minimum bir il müddətində nail olmaq mümkündür. Çünki RFID texnologiyasını kitabxanalarda tətbiq etmək üçün nəinki avadanlıq, proqram təminatı və lazımı materiallar, həmçinin metal karkası olmayan yeni mebel tələb olunur.

Sistemin oğruluğa qarşı təhlükəsizlik qapıları kimi komponenti əlavə olaraq quraşdırıla bilər. Belə konfigurasiyanın istifadəsi böyük maliyyə xərcləri

tələb etmir. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin sayı kitab verilişi ilə bilavasitə məşğul olan əməkdaşların sayına uyğun olmalıdır. Çoxlu sayda kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılmasına imkan verən avtomatlaşdırmanın kompleks sisteminin avadanlığı kifayət qədər böyük maliyyə xərcləri tələb edir [2].

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A., Qurbanov A. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.* – Bakı, 2007. – 200 s.

2. Qurbanov A.İ., Mütəllibova S.F. *Kitabxanaların avtomatlaşdırılmasında yeni həllər: RFID texnologiyası əsasında // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2018, №2-3 (20-21), s.27-32.*

3. *RFID (Radio Frequency Identification)* www.gmg.com.az

4. *What is RFID?* www.palowireless.com

5. *What is RFID?* www.technovelgy.com

Shargiyya Kurbanova RFID technology used in libraries

Abstract

The article deals with RFID technology used in libraries, radio waves identification, and fighting against theft in libraries.

Key words: *RFID technology, Technical Support of RFID technology, Radio Frequency Identification, RFID labels, the ability to identify of objects on the move.*

Шаргия Гурбанова Технология ТРИ, используемая в библиотеках

Резюме

В статье использованы технология ТРИ, идентификация с радиоволнами, отслеживание литературы в фонде, оборьбе в библиотеках с воровством.

Ключевые слова: *Технология ТРИ, Техническая поддержка технологии ТРИ, Радиочастотная идентификация, этикетки ТРИ, способность идентифицировать объекты на ходу.*

Rəyçi: *dos. Azad Qurbanov.*

Ləman Eldar qızı Ağamaliyeva
Bakı Dövlət Universitetinin
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
aqamaliyeva.1995@mail.ru

KİTABXANA İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİNİN QURULMA PRİNSİPLƏRİ

Məqalədə sistem anlayışı, yeni texnologiyaların kitabxanalara tətbiqi, dövlətin bu sahədəki xidmətləri, informasiya cəmiyyəti, AKİS-lə və kitabxana informasiya sistemlərinin istifadə olunma məqsədi araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *sistem, informasiya cəmiyyəti, yeni texnologiyalar, kitabxana, AKİS*

Sistem dedikdə müəyyən məqsədə nail olmaq üçün bir-birilə əlaqələndirilmiş müxtəlif elementlərdən ibarət obyekt başa düşülür və həmin obyektdə vahid tam kimi baxılır. Sistemlər bir-birindən həm onların qarşısına qoyulan məqsədlərə, həm də tərkiblərinə görə fərqlənirlər. Sistem olaraq ayrıca şirkəti, kompüter, telekommunikasiya sistemlərini, informasiya sistemini qeyd edə bilərik.

İnformasiya ilə “sistem” anlayışının birləşərək yeni məna kəsb etməsi, informasiya sisteminin məqsədini əks etdirir. İnformasiya sistemi müəyyən bir sahədə qərarların qəbul edilməsi və problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə informasiyanın toplanması, saxlanması, axtarışı, işlənməsi və istifadəçilərə çatdırılması məqsədi ilə yaradılmış proqram, linqvistik, texniki, metodoloji və təşkilatı sistemdir [8, s.10].

Müasir dövrdə insan cəmiyyətində baş verən texnoloji yeniliklər özünü kitabxanalarda da göstərmişdir. Belə ki, müasir kitabxanalar yalnız kitablar, jurnallar, dissertasiyalar və s. formada maddiləşmiş ideyalar, nəzəriyyələr və s.-nin mənbəyi kimi deyil, həmçinin avtomatlaşdırılmış informasiya mərkəzləridir. Eyni zamanda, kitabxanalar yeni kompüter-informasiya texnologiyalarının, avtomatlaşdırılmış xidmət kompleksinin əsas tətbiq olunma mərkəzidir.

XXI əsrin son onilliyində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının cəmiyyətin inkişafına təsir edən əsas amillərdən birinə çevrilməsi, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, cəmiyyətin informasiya quruculuğu mərhələsinə qədəm qoymasına şərait yaratdı. Yeniliklərin təsir etdiyi cəmiyyət informasiyalaşdırılmış cəmiyyət adlanır. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyət informasiyanı əmtəyə çevirir. Nəticədə sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçid baş verdi. Dünya dövlətlərinin sənəd informasiya fondunun qorunmasında müstəsna əhəmiyyəti olan dünya kitabxanaları, onların fondu, fondların qorunması daim dövlətlərin diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan ayrı-

ayrı dövlətlərdə müvafiq qanunlar, qərarlar, aktlar qəbul edilmişdir. Ölkəmizdə də bu tipli qanunlar qəbul edilmişdir ki, buna misal olaraq 1998-ci il iyulunda qəbul edilmiş "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında", 1999-cu il mart ayında qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunlarını və 2008-2013-cü illəri əhatə edən "Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Dövlət Tədbirlər Planını göstərə bilərik [2, s.7].

Qeyd etdiyimiz kimi, yeni cəmiyyət quruculuğunun, texnologiyanın insan əməyinin bir çox sahələrinə tətbiqi özünü kitabxana sahəsində də göstərdi. Belə ki, 1990-cı illərin sonlarından başlayaraq ölkə kitabxanaları yeni texnologiyaların tətbiqinə başladılar. Hazırda kitabxanalarda elektron kataloq, elektron kitabxana, kitabxana informasiya sistemləri kimi yeniliklər tətbiq edilmişdir. Ölkə kitabxanalarında tətbiq edilən texnologiyalardan biri elektron kataloqdur. Hazırkı dövrdə artıq cəmiyyət kitabxanaları yalnız müxtəlif növ çap məhsullarının saxlayıcısı kimi deyil, həm də kitabxanaları avtomatlaşdırılmış xidmət texnologiyaları vasitəsi ilə nəinki lokal həmçinin uzaq məsafədən xidməti də tələb edir ki, bu da yalnız informasiya axtarış sistemlərinin və internetin köməyi ilə mümkündür. Elektron kataloq da bu məqsədlə tətbiq edilir. Elektron kataloq 7.6-1996-cı il standartına görə real vaxt rejimində işləyən, maşınla oxunan kataloqdur. Elektron kataloq məsafədən xidmətin bir növüdür. Elektron kataloqun fəaliyyət göstərməsi üçün proqram təminat sistemi mövcud olmalıdır ki, bu sistemlər Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemləridir (AKİS). AKİS-lər kitabxanaların kompleks avtomatlaşması üçün yaradılmış tətbiqi proqram paketləridir. AKİS-lərin seçilməsi zamanı müəyyən tələblər ödənilməlidir:

- Sistem "açıq" tipli olmalıdır, yeni beynəlxalq maşınla oxunan bibliografik, texniki-sistem standartlarına (USMARC, UNIMARC, ISO və s.) uyğun olmalıdır. Əks təqdirdə, sistemin ümumi şəbəkədə istifadəsi, uzaq məsafədən istifadə, digər sistemlərlə informasiya mübadiləsi qeyri-mümkün olacaq;

- İnternet texnologiyasına inteqrasiya imkanının olmasıdır. Bu Web texnologiyasının tətbiqi ilə paylanmış informasiya bazalarından istifadəni, oxucu sorğusunun uzaq məsafədən operativ ödənilməsini, kitabxananın bibliografik və informasiya ehtiyatlarının ölkə və dünya informasiya məkanına inteqrasiyasının təmin edilməsini nəzərdə tutur;

- "Genişləmə" bilən olmalıdır. Sistem qeyri-məhdud sayda məlumat bazaları ilə işləmək, qeyri-məhdud həcmli informasiyanı operativ idarə etmək və qeyri-məhdud sayda istifadəçiyə xidmət göstərmək xüsusiyyətinə malik olmalıdır;

- İnformasiyanın bütövlüyünü təmin etməli, qəzalarda və viruslara qarşı davamlı olmalı, yüksək informasiya təhlükəsizlik tədbirlərinə malik olmalıdır;

- İnformasiyanın bütün növləri ilə işləmək imkanı olmalıdır. Müasir kitabxana ənənəvi yazı materialları ilə yanaşı, digər video, audio materiallar, ən

çox da elektron sənədlərlə işlədiyindən sistem OLE texnologiyasını dəstəkləməlidir;

- Z 39.50 protokolu əsasında işləyə bilməlidir. Protokol gələcəkdə korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrində biblioqrafik informasiya mübadiləsinə təmin etməlidir;

- UNICODE şriftlərini dəstəkləməlidir;
- Sadə işçi interfeysi olmalıdır;
- Kitabxananın əsas texnoloji proseslərinin kompüterləşdirilməsini təmin edən müvafiq avtomatlaşmış işçi yerləri olmalıdır;

- Avtoritet faylları, predmet göstəricilərinin yaradılmasını və ondan istifadəni təmin edə bilməlidir. Bununla relevant informasiya axtarışını təmin etmək olar [1, s.246].

Qeyd edilən yeni texnologiyalardan olan Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Texnologiyaları müasir dövrdə kitabxanalarda tətbiq olunan əsas texnologiyalardandır. Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemlərinin yaradılmasının əsas məqsədlərindən biri informasiyanın sürətlə artdığı və yeniləndiyi müasir şəraitdə, şəbəkə texnologiyası əsasında coğrafi məsafədən asılı olmayaraq kitabxanalar arasında informasiya mübadiləsinə genişləndirmək və oxucu sorğusunu operativ yerinə yetirməkdir. Bütün bunları nəzərə alaraq bir sıra Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemləri haqqında məlumat vermək vacibdir.

İRBİS- Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi

Müasir Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemlərinə qoyulan tələblərə tam cavab verən AKİS-lərdən biri İRBİS AKİS-idir. Sistem aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir:

- Qeyri-məhdud sayda işçi yeri olan ixtiyari tip şəbəkədə fəaliyyət göstərir;

- İxtiyari sayda informasiya bazası ilə işləyir;
- İstənilən təsvir elementlərinin və onların kombinasiyasının daha tez axtarışını reallaşdıran avtomatik lüğətlərin yaradılmasını təmin edir;

- Avtoritet faylların, predmet rublikalarının yaradılmasını və ondan istifadəni təmin edir;

- Ənənəvi sənəd formalarının hazırlanmasını, "ştrix-kod" texnologiyasının tətbiqini, mətn, qrafiki və digər proqram obyektlərin idxalını təmin edir;

- Sadə və digər dillərə tərcümə oluna bilən işçi interfeysə, daxiletməni asanlaşdıran, avtomatik səhvlərin və təkrəlanmanın yoxlanmasını təmin edən vasitələrə malikdir və s. [6, s.165].

Sistemin 5 Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri mövcuddur: Oxucu, Kitab verilişi, Kataloqlaşdırıcı, Komplektləşdirici, Adminstrativ Avtomatlaşdırılmış.

Həmin işçi yerlərinə nəzər salmaq.

“Kataloqlaşdırıcı” Avtomatlaşmış işçi yeri

“Kataloqlaşdırıcı” Avtomatlaşdırılmış İşçi Yerinin interfeysi üç əsas işçi bölmədən ibarətdir: 1) Daxiletmə, 2) Baxış/Çıxış, 3) Axtarış. Hər bir bölmə adına uyğun vəzifəni yerinə yetirir.

Daxiletmə işçi bölməsi yeni sənədlərin-biblioqrafik yazılarını maşınlaşdırılan format əsasında yaradılmasını və elektron kataloqun müvafiq verilənlər bazasına əlavə edilməsini, redaktəsini, kataloq kartoçka şəklində çapını və s. təmin edir. Daxiletmə bölməsi üç altbölmədən təşkil edilib: Verilənlər Bazası (MFN), axtarışın nəticəsi, qeyd olunanlar. Verilənlər Bazası altbölməsi seçilmiş verilənlər bazasına yeni sənədlərin daxil edilməsini, sənədlərin daxili MFN nömrələrinə müvafiq olaraq seçilən bütün sənədlərlə işin redaktəsini, çapını, ləğv olunmasını təmin edir. Sənədin yaradılması Daxiletmənin işçi vərəq sahəsində işçi vərəqlərin müvafiq biblioqrafik yazı ünsürlərinə uyğun həyata keçirilir. Bu işlərin ardıcılığına yeni işçi vərəqə müəyyən yığılımı, redaktəsi, daxil edilməsini təmin edən daxiletmə ssenarisi kimi baxıla bilər. Verilənlər bazasının seçilməsindən asılı olaraq sistem müxtəlif daxiletmə ssenariləri təqdim edir.

Axtarışın nəticəsi altbölməsi Axtarış bölməsinin interfeys elementləri vasitəsilə yerinə yetirilmiş sorğulara görə axtarışın nəticəsində tapılan sənədlərlə iş üçündür. Sorğunun seçilməsi Sorğu açılan siyahısının köməyi ilə həyata keçirilir. Qeyd olunanlar altbölməsi Baxış/Çıxış bölməsində baxış prosesində qeyd olunan sənədlərlə işi təmin edir.

“Kataloqlaşdırıcı” Avtomatlaşdırıcı İşçi Yerinin Axtarış bölməsi tam şəkildə “Oxucu” Avtomatlaşdırıcı İşçi Yerinin eyni adlı bölməsi ilə üst-üstə düşür və sənəd axtarışı eyni qaydada həyata keçirilir. Bu bölmədə yeganə əlavə rejim lüğətlə sənədin redaktə olunmasıdır. Bu hissə verilənlər bazası və axtarışın nəticəsi altbölmələrindən ibarətdir. Verilənlər Bazası-müvafiq verilənlər bazasındakı yaradılan bütün sənədlərlə işi təmin edir. Axtarışın nəticəsi altbölməsi sorğuya görə axtarışın nəticəsində tapılan sənədlərlə iş üçündür. Hər iki altbölmədə “Oxucu” AİY-də Baxış bölməsində olduğu kimi sənədlərin siyahısı, tam təsvir, format sahələrindən və çap, sürətçixarma, eksport, statistika və global düymələri yerləşir. Baxılan altbölmələrdə informasiyanın çapı üçün Çap düyməsindən istifadə olunur. Düyməni sıxdıqda açılan pəncərə çap parametrlərini: bütün sənədləri, yalnız qeyd olunan sənədləri, qeyd olunanndan başqa bütün sənədləri, daxili nömrə diapazonuna uyğun sənədləri çap etmək rejimlərin, həmçinin çapın hansı fiziki daşıyıcılarda (fayl və ya kağız) olacağını müəyyənləşdirməyi təmin edir [6, s.165].

“Oxucu” Avtomatlaşdırıcı İşçi Yeri

Oxucu Avtomatlaşdırıcı İşçi Yeri kataloq istifadəçilərinin avtomatlaşdırılmış işçi yeri olub, lokal kompüter şəbəkəsində qeyri-məhdud sayda istifadəçinin eyni vaxta Elektron kataloqun eyni verilənlər bazasında biblioqrafik təsvirin

bütün əsas elementləri və onların kompleks birləşmələri üzrə lazımı ədəbiyyatın axtarışını, tapılmış ədəbiyyatın sifarişini təmin etmək üçün nəzərdə tutulub. Bu işçi yerindən istifadə edən hər bir istifadəçi işə başlamazdan əvvəl sistemin qeydiyyatından keçməlidir. Sistemin qeydiyyatından keçən zaman istifadəçi oxucu biletinin nömrəsini və yaxud adını, soyadını və atasının adını daxil etməlidir. Sistemin qeydiyyatından keçməyən oxucu "Oxucu" Avtomatlaşdırılmış İşçi Yerindən istifadə edə bilməz. Bu AİY sadə istifadəçi interfeysinə malikdir. Bu işə asanlıqla onu mənimsəməyə və asanlıqla ondan istifadəni təmin edir.

Axtarış aparmaq məqsədilə ilk növbədə verilənlər bazası və axtarış növü siyahılarından müvafiq olaraq axtarış aparacağımız verilənlər bazası və axtarış parametrini (açar söz, söz, müəllif, sərlövhə və s.) seçirik. Seçilmiş axtarış növünə uyğun terminlər siyahısını özündə əks etdirən Lüğət sahəsi verilir. Lüğətdə əks olunan terminlər əlifba ardıcılığı ilə əks olunur. Bu sahədə hər hansı bir termini tez tapmaq istədikdə açar sətirindən istifadə olunur. Bu sətirə biz axtarış üçün "ma" ifadəsini daxil etsək, lüğət sahəsindən bu axtarışın nəticəsi olaraq marafon, maşın və s. kimi terminlər siyahısı açılacaq.

Açar sözlərə görə axtarış zamanı açar sözə müvafiq olaraq axtarış siyahısı ekranda əks olunur. Bu da axtarış termin siyahısındakı açar sözün sənədin hansı təsvir elementində (sərlövhə, müəllif və s.) iştirak etməsini göstərir. "Oxucu" AİY-də kompleks axtarış aparmaq məqsədilə alternativ olaraq Kompleks axtarış növü nəzərdə tutulub. Kompleks axtarışa uyğun açılan pəncərə iki işçi sahədən ibarətdir: Axtarışın ssenarisi və Lüğət.

Axtarışın ssenarisi sahəsi Axtarışın növü, Termin, Qısaltma, Kontekst, Məntiq sütunlarından ibarətdir və kompleks sorğunun tərtib olunmasına xidmət edir.

"Kitab Verilişi" Avtomatlaşmış İşçi Yeri

"Kitab Verilişi" Avtomatlaşmış İşçi yeri ədəbiyyatın istifadəsiyə verilməsi və qaytarılmasına nəzarət vəzifələrini yerinə yetirən kitabxanaçının işçi yeridir. Bu AİY aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- Ədəbiyyatın sifarişi üçün növbələşmə və sifarişlərin yerinə yetirilməsinin qeydiyyatı;
- Sifariş verilmiş ədəbiyyatın sərbəst nüsxələri haqqında daim yeniləşən operativ məlumatın verilməsini;
- Oxucularda olan ədəbiyyat haqqında daim yeniləşən operativ məlumatın verilməsi;
- Ədəbiyyat qaytarıldıqda faktın qeydə alınması və müvafiq ədəbiyyatın azad olunmasının qeydə alınması;
- Oxucu kartoçkasında ədəbiyyatın verilməsi/qaytarılması haqqında bütün məlumatların uçotu;

• Kitabxananın kitab verilişi haqqında statistik məlumat alınmasını (borclar, borc verilən ədəbiyyat və verilişin sayı statistik sorğu haqqında) təmin edir.

Bu AİY-nin istifadə interfeysi üç işçi bölmədən ibarətdir:

1) Sifarişlər, 2) Oxucular, 3) Nəzarət/statistika.

Birinci bölmə olan sifarişlər bölməsi "Oxucu" AİY-də verilən sifarişlərin növbə ilə yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu bölmə 2 işçi sahəyə ayrılır: 1) Yerinə yetirilməmiş sifarişlər, 2) Yerinə yetirilmiş sifarişlər. Yerinə yetirilməmiş sifarişlər işçi sahəsi cədvəl formalı olub, bir neçə sütundan ibarətdir: Sərbəst nüsxə-sifariş olunan ədəbiyyatın azad nüsxələrinin mövcudluğunu bildirir; "Hə" qiyməti sərbəst nüsxənin olduğunu; "Yox" qiyməti nüsxənin olmadığını; ??? qiyməti isə nüsxə haqqında məlumat olmadığını bildirir. Yerinə yetirilməmiş sifarişlər sahəsinin sağ tərəfindəki pəncərədə sifarişin tam təsviri verilir. Bundan aşağıda isə çap, tənzimləmə, yeniləşmə, ləğv etmə düymələri yerləşir. Bu düymələr adlarına uyğun sifarişlə bağlı dəyişikliklər həyata keçirməyə xidmət edir. Bu düymələrlə yanaşı "Yerinə yetirmə" düyməsi mövcuddur ki, bu düymə cari sifarişin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu düyməni sıxdıqdan sonra açılan pəncərədən sifarişə görə veriləcək kitabın identifikasiya nişanlarından birini (ştix-kod, inventar nömrə), nəzərdə tutulmuş qaytarılma vaxtı və s. qeyd edilir və düymə sıxılır [7, s.125].

Cədvəl formasında olan Yerinə Yetirilmiş Sifarişlər sahəsi yerinə yetirilmiş sifarişlərlə işi təmin edən komponentləri özündə əks etdirir. Burada sifarişi verən oxucunun identifikasiyasını, verilən nüsxənin qısa təsviri, sənədin şifrəsini, sənədin inventar nömrəsi və ya ştix-kod, sifarişin verilmə və yerinə yetirilmə vaxtı, nəşrin elektron kataloqdakı verilənlər bazasının adı göstərilir.

Oxucu bölməsi Oxucu verilənlər bazasında axtarışı, oxucu sənədləri ilə işi, sifarişsiz kitab verilişi qeydiyyatını, ədəbiyyatın qaytarılması, lazımsız informasiyanın ləğv edilməsini və s. təmin edir.

Qaytarılmalı ədəbiyyat siyahısı və kitab verilişinin nəzarət sistemi adlı iki işçi sahədən ibarət olan Nəzarət-Statistika bölməsi kitab verilişi sistemində nəzarəti və statistik məlumatların alınmasına xidmət edir. Qaytarılmalı ədəbiyyat siyahısı sahəsi cədvəl formasındadır və burada vaxtında qaytarılmayan və oxucuda olan ədəbiyyat haqqında məlumatlar siyahısı əks olunur və borclu olan oxucuların ad identifikatoru, qaytarılmamış kitabın verilənlər bazasındakı şifrəsi, kitabın biblioqrafik təsviri, verilmə vaxtı, nəzərdə tutulmuş qaytarılma vaxtı və s. kimi sütünlardan ibarətdir. Kitab verilişi Nəzarət sistemi sahəsi müxtəlif qəza nəticəsində "Elektron kataloq" və "Oxucular" verilənlər bazalarında kitab verilişinə uyğun olmayan səhvlərin aşkara çıxarılmasını və aradan qaldırılmasına xidmət edir [7, s.125].

"Komplektləşdirici" Avtomatlaşmış İşçi yeri

"Komplektləşdirici" Avtomatlaşmış İşçi Yeri komplektləşdirmə və kitabxana fondunun uçotu funksiyasını yerinə yetirən müvafiq kitabxana əməkdaşının

avtomatlaşmış işçi yeridir. Bu AİY Sifariş, Daxilolma, Silinmə və Abunələr adlı müvafiq rejimli 4 bölmədən ibarətdir. Sifariş bölməsi sifariş olunacaq ədəbiyyatların biblioqrafik yazılarını, nəşr edən və yayan təşkilatlar haqqında məlumatların komplektləşdirmə verilənlər bazasına daxil edilməsini və redaktəsini, bu yazılar əsasında sifariş, mühasibat, hesabat və statistik sənədlərin hazırlanmasını təmin edir.

Daxiloma, Silinmə bölmələri müvafiq olaraq kitabxanaya daxil olan ədəbiyyatlar haqqında məlumatların Yekun uçot kitabına daxil edilməsi və ədəbiyyatın digər kitabxanalara, təşkilatlara və s. verilməsinin uçotunun təşkili və fonda kitabların silinməsinin qeydiyyatını, mühasibat, hesabat və statistik sənədlərin hazırlanmasını təmin edir. Əgər ədəbiyyat sifariş edilmədən kitabxanaya daxil olunubsa, ilk növbədə Sifariş etmədən təsvirin edilməsi düyməsini sıxmaq və açılan növbəti pəncərədə ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirini daxil etmək lazımdır.

Abunələr bölməsi abunə dövrü nəşrlərinin qısa biblioqrafik yazılarını və abunə təşkilatlarının ünvanları haqqında məlumatların daxil edilməsini, kitabxananın dövrü nəşrlərə abunəsinin rəsmiləşdirilməsini, mühasibat, hesabat və statistik sənədlərin hazırlanmasını təmin edir [4, s.115].

“İnzibatçı” Avtomatlaşmış İşçi Yeri

“İnzibatçı” Avtomatlaşmış İşçi Yeri informasiyanın qorunması məqsədilə bütünlükdə sistemin verilənlər bazası üzərində əməliyyatlarını yerinə yetirən mütəxəssisin işçi yeridir. Bu AİY verilənlər bazasında informasiyaların silinməsi, onlarda dəyişikliklərin aparılması kimi funksiyalara malikdir. Bu səbəbdən də bu AİY ilə işləyən mütəxəssis proqramı yaxşı bilməli və bu işə məsul olmalıdır. AİY-nin istifadəçi interfeysi bu və ya digər iş rejimini müəyyən edən menyu sətri və verilənlər bazasının parametrlərini əks etdirən informasiya pəncərəsindən ibarətdir. Buradakı menyu sətri 5 menyudan ibarətdir: Verilənlər bazası; Aktuallaşdırma; Servis; Parametr; Kömək.

OPAC-GLOBAL Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi

OPAC-GLOBAL Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi 2002-ci ildə DİTM(Rusiya Federasiyası) kompaniyası tərəfindən yaradılmışdır. Bu AKİS Web texnologiya və kliyent-server arxitekturası əsasında hazırlanmışdır. Sistemin əsas funksiyası Web kliyentlər əlavəsi ilə standart brauzerlər vasitəsilə həyata keçirilir. Sistem istifadəçinin tələbatına uyğun olaraq asanlıqla adaptasiya oluna bilər. Bu isə sistemin nəinki MARC formatı ilə həmçinin digər daxili formatlarla, məs: QOST-la işləməsinə imkan verir. Sistem: UNIMARC, USMARC, RUSMARC formatlarında kataloqlaşdırmanı; Online ədəbiyyat axtarışını və sifarişini; Biblioqrafik yazıya nəşrin tam məzmununu bildiren elektron obyektlərin əlavə edilməsi və axtarışını; Oxucuların və uzaq məsafədən istifadəçilərin sifarişlərinin statistik uçotunun aparılmasını; Müxtəlif maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını; Ədəbiyyatın uçotunun aparılmasını; Avtoritet və biblioqrafik yazıların idxalı və ixracını və s.-ni təmin edir.

OPAC-GLOBAL qrafiki və sadə işçi interfeysinə malikdir. Sistemdə kataloqlaşdırmanı asanlaşdırmaq və sürətləndirmək üçün aşağıdakı vasitələr nəzərdə tutulmuşdur:

- Bənzər yazıların redaktəsi;
- Korporativ kataloqlaşdırma;
- Digər kitabxanaların elektron kataloqlarından biblioqrafik yazıların əldə edilməsi;
- Məlumatların siyahılardan sahələrə əlavə edilməsi.

Sistemdə məlumat axtarışı standart Web brauzer vasitəsilə istifadəçinin hazırlıq dərəcəsindən asılı olaraq həyata keçirilir. Burada axtarışın baza, genişlənmiş və professional olaraq üç forması mövcuddur. Axtarışın nəticəsi idarə edilə bilər. Belə ki axtarışın nəticəsi biblioqrafik kart formasında və yaxud da MARC formatında hissə-hissə əks oluna bilər. Yenidən axtarış aparmaq istədikdə isə əvvəlki axtarış formasından istifadə etmək mümkündür ki, bu da mürəkkəb axtarışda çox funksionaldır. İstifadəçi burada ədəbiyyatın sürətini və ya onun "sərbəst" nüsxəsinin olub-olmadığını öyrənə bilər. Bu AKİS-də sistem istifadəçiyə mətnlə axtarışı təmin edə bilər. Belə ki, istifadəçi öz elektron nəşrini elektron sənəd bazasına əlavə etməklə bu axtarışı həyata keçirə bilər [3, s.55].

"RUSLAN" Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi

Sankt-Peterburq Dövlət Teniki Universitetinin "Açıq kitabxana sistemləri" mərkəzinin yaratdığı RUSLAN Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi (AKİS) "Sərhədsiz elektron kitabxanalar" yaradılması ideyası məqsədilə hazırlanmışdır. AKİS korporativ kitabxana informasiya sistemidir. Sistemin uzaq məsafələrdə yerləşən işçi stansiyalardan ibarət mürəkkəb konfigurasiyalı və arxitekturalı korporativ kitabxana informasiya şəbəkələri yaradır. Bu AKİS istifadə edildiyi hər bir kitabxanaların tələbatına və xüsusiyyətlərinə asanlıqla uyğunlaşır. Belə ki, RUSLAN AKİS-inin sistem parametrləri konkret istifadəçi tərəfindən idarə edilə və dəyişdirilə bilər.

Sistemin 4 Avtomatlaşmış İşçi Yeri mövcuddur:

1. Komplekləşdirici-Kataloqlaşdırıcı AİY-sadə və rahat işçi interfeysinə malikdir. Bu AİY bütün ənənəvi kompleksləşdirmə funksiyaları ilə yanaşı, kitabxanaya daxil edilən bütün növ ədəbiyyatın UNIMARC, RUSMARC, USMARC formatlarında biblioqrafik təsvirini və konkret kitabxananın elektron kataloqunun və Korporativ şəbəkənin yekun elektron kataloqunun yaradılmasına xidmət edir. Bu AKİS korporativ AKİS olduğundan və Z39.50 protokolu ilə 600-dən artıq dünyanın ən böyük sistemləri ilə birbaşa biblioqrafik yazı mübadiləsi mümkün olduğundan kataloqlaşdırılan ədəbiyyat əvvəlcə axtarılır. Bu AİY axtarış aparatına malikdir (sadə, kompleks və dəqiqləşmiş). Eyni zamanda bir neçə bazada axtarışın aparılmasını təmin edir. Kitabxanaya daxil edilmiş ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri axtarıldıqdan sonra nəticədə tapılarsa, sadəcə olaraq həmin yazının sürətini kitabxananın elektron kataloquna daxil

etmək, yazıya müəyyən əlavə və dəyişikliklər etmək mümkündür. Bu zaman axtarılan yazı digər formatlarda olarsa sistem avtomatik olaraq onu tələb olunan formata konvertə edə biləcək.

2. Kitab Verilişi AİY-bir neçə funksiyaları yerinə yetirir: Oxucuların qeydiyyatını və təkrar qeydiyyatını; Oxucular haqqında ətraflı məlumat bazasının yaradılmasını; Ştrix-kod texnologiyası ilə kitab verilişinin uçotunu; internet vasitəsilə elektron sifarişin və elektron göndərişlərin yerinə yetirilməsi; borcları haqqında məlumat hazırlanmasını və borclulara elektron poçt vasitəsilə ilə xəbərdarlıq edilməsi.

3. Oxucu AİY-nin işçi interfeysi web səhifə şəklindədir. Bu oxuculara uzaq məsafədən, Z39.50 və HTTP protokolları vasitəsilə korporativ şəbəkənin və dünyanın 600-dən artıq kitabxanaya informasiya sistemlərinin bibliografik, elektron sənəd (mətn, qrafiki, audio və video) və avtoritet yazı bazalarında axtarışı təmin edir. Standart olaraq WWW brauzerinin ünvan sətrində şəbəkənin URL ünvanını yazdıqda Oxucu AİY-nin işçi interfeysi yüklənir. Hər bir istifadəçi sistemin qeydiyyatından keçməlidir. İstifadəçi öncə özünün identifikasiya parametrlərini-adını və parolunu daxil etməlidir. Axtarış aparanda zaman oxucu ədəbiyyatın tipini və axtarış aparacağı mənbəyini seçməlidir.

Axtarış nəticəsində tapılmış ədəbiyyatın nüsxəsi aşağıdakı şəkildə yerinə yetirilir:

- Tapılmış bibliografik yazıya ehtiyac olarsa əlavə olaraq sifariş olunan ədəbiyyatın cild, buraxılış nömrəsi yazılır və ədəbiyyatın saxlandığı kitabxana, sifarişin tipi müəyyən olunur və "Davam etmək" düyməsi sıxılır;
- Əgər sifariş müvəqqəti istifadə üçün seçilibsə və sifariş hər hansı bir səbəbdən mümkün olmadıqda, sifarişin yerinə yetirmə forması seçilir.
- Sifarişin yerinə yetirilməsi haqqında informasiya növbəti pəncərədə əks olunacaq.

4. Sistem inzibatçısı AİY-sistem administratoruna müəyyən əməliyyatları yerinə yetirməyə imkan yaradır. Bu əməliyyatlar-Z39.50 və məlumatlar bazası serverlərinin konfigurasiyasını dəyişmək; İstifadəçi hüququnu müəyyənləşdirmək; Yeni məlumatlar bazalarının yaradılması; Məlumat bazalarının ehtiyat sürətinin yaradılması və s.-ni qeyd edə bilərik.

Marc-Sql-1,5 Avtomatlaşmış kitabxana informasiya sistemi

Kitabxanaların kompleks avtomatlaşmasını təmin edən "Marc-Sql-1,5" avtomatlaşmış kitabxana informasiya sistemi Rusiya Federasiyasında "Inform-Systema" firması tərəfindən yaradılmışdır. Sistem kitabxananın elektron kataloqunun yaradılmasını, kitabxana fondunun kompleksləşdirilməsini və uçotunu, abonement, axtarış-məlumat xidmətinin avtomatlaşmasını təmin edir.

Bu sistem müxtəlif verilənlər bazasının idarəetmə sistemləri (VBİS) ilə işləyə bilər. Bura Ms Sql Server, Oracle, Ms Access, FoxPro, Paradox və s. VBİS-ləri qeyd edə bilərik. Marc Sql-1,5 5 avtomatlaşmış işçi yerinə malikdir. Hər bir AİY sistemin eyni adlı menyusundakı əməlləri yerinə yetirməklə yüklənir.

Sistem internet şəbəkəsi vasitəsilə istifadəçilərə uzaq məsafədən xidməti təmin edir ki, bununla da istifadəçi Online ədəbiyyat axtarışı apararaq sifarişini həyata keçirə bilər [7, s.125].

Sistemin birinci AİY Kataloqlaşdırıcı AİY-dir. Bu işçi yerinin əsas vəzifəsi kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması, fondun uçotu, yekun uçot, standart hesabatların hazırlanmasıdır. İşçi yerinin program pəncərəsi yuxarı və aşağı olmaqla 2 işçi sahəyə malikdir. Aşağı işçi sahədə sənədlərin siyahısı, yuxarı hissədə isə sənədin redaktə forması göstərilir.

Elektron kataloqun yaradılması üçün əvvəlcə sənəd haqqında bibliografik yazılar informasiya bazasına daxil edilməlidir. Bu məqsədlə Sənəd menyusunun Yaratmaq əmrini yerinə yetirmək və ya alətlər panelinin müvafiq düyməsini sıxmaq lazımdır. Bibliografik yazıların redaktəsi Redaktə menyusunun əmrləri ilə həyata keçirilir. Belə ki, menyusunun Sahəni redaktə etmək əmri cari sahənin, Sahə əlavə etmək əmri təkrarlanan sahə, İndikator əmri isə cari sahəyə uyğun indikatorların müəyyən edilməsini təmin edir. Sahəni ləğv etmədən imtina əmrləri müvafiq olaraq cari sahə və əəytsahəni ləğv edilmiş sahəni və ya altsahəni yenidən bərpa edir.

Servis menyusunun MARC formata uyğun ixrac və mətn faylı kimi ixrac əmrləri müvafiq olaraq, cari, qeyd edilmiş və ya bütün bibliografik yazıları MARC formatlarında (UNIMARC, RUSMARC, USMARC) mübadilə üçün ayrıca fayl və mətn sənədi kimi yaddaşda saxlanmasını təmin edir.

İkinci avtomatlaşmış işçi yeri Abonementdir. Bu işçi yerinin vəzifəsi oxucuların qeydiyyatını, oxucular haqqında informasiya bazasının yaradılmasını, sifarişin yerinə yetirilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Kitabxana və cəmiyyət*. – Bakı, 2011, 269 s.
2. Rzayev. S. *Kitabxana xidməti*. – Bakı, 2008, 338 s.
3. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/2119533.html>
4. elibrary.bsu.az/books_rax/N_113.pdf
5. Cəfərov. C. *Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq*. – Bakı, 2012, 224 s.
6. Həsənova N. *İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana proseslərinə tətbiqində elektron kitabxanaların rolu, Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri jurnal, 2014, №3 (15), s.69-81.*
7. Əliyeva-Kəngərli, A. *Müasir Azərbaycan elminin informasiya təminatı və kitabxanalar*. – Bakı: Elm, s.125-131.
8. Kərimov, S. *İnformasiya sistemləri*. – Bakı: Elm, 2007, 631 s.

Laman Eldar gizi agamaliyeva

Creating the library information systems

Summary

The aim of the article is to analyze the concept of system, library application of new technologies, services of the state in this field, information society, ALIS, library information systems.

Key words: *system, information society, new technologies, library, ALIS*

Леман Эльдар гызы Агамалиева

Создание библиотечных информационных систем

Резюме

В статье исследуется цель использования концепции системы, применение новых технологий к библиотекам и государственным службам в этой области, информационному обществу, АБИС, библиотечно-информационным системам.

Ключевые слова: *система, информационное общество, новые технологии, библиотека, АБИС.*

YENİ NƏŞRLƏR

UDC 821.3

Rasim Süleymanov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ələmdar Cabbarlı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ellada Balayeva
doktorant

**AZƏRBAYCAN KİTABŞÜNASLIQ ELMİNİN
NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİNİN
İNKİŞAFINA ƏHƏMİYYƏTLİ TÖHFƏ**

**“Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri”
kitabı haqqında resenziya**

Xülasə

Məqalədə dosent Knyaz Aslan, dosent Şəhla Tahirqızı, dosent Nailə Mehrəliyevanın hazırlayıb nəşr etdirdikləri "Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri" adlı tədris-metodik vəsaitin məzmunu və məqsədi haqqında ətraflı söhbət açılmışdır. Həmin vəsaitin kitabşünaslıq, nəşriyyat işi və redaktə sahələrinə həsr olunmuş ayrı-ayrı bölmələri geniş təhlil edilmişdir.

Məqalədə göstərilir ki, vəsaitdə Azərbaycanda əlyazma və çap kitablarının tarixi, inkişaf mərhələləri, formalaşması, müasir problemləri və perspektivləri haqqında ümumi məlumatlar öz əksini tapmışdır. Burada nəşriyyat fəaliyyətinin məzmunu, nəşriyyat proseslərinin mərhələlər, redaktorun əsas hüquq, məqsəd və vəzifələri, həmçinin digər mövzular haqqında da aydın təsəvvür yaradılmışdır.

Bütövlükdə hazırkı tədris-metodik vəsait tələbələr və mütəxəssislər üçün olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Açar sözlər: kitabçılıq işi, əlyazma kitablar, çap kitabları, mətbəə, redaktorun məqsəd və vəzifələri, çap məhsulları, nəşrlər.

Müasir mərhələdə tədris ədəbiyyatının, o cümlədən dərslük və dərslər vəsaitlərinin qarşısında qoyulan tələblər əsasən aşağıdakılardır:

1) Dövlət Standartlarına və tədris proqramlarına uyğun olaraq yeni və aktual ədəbiyyatdan yaradıcı surətdə bəhrələnərək tədris vəsaitinin müasir tələblər baxımından ümumiləşdirilməsi;

2) Beynəlxalq standartlara əsaslanaraq aparıcı xarici ölkə ali məktəblərinin bu sahədəki nailiyyətlərindən yaradıcı şəkildə bəhrələnilməsi;

3) Tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında fənlərarası inteqrasiyanın mühüm əhəmiyyətinin nəzərə alınması və onun üstünlüyündən faydalanılması;

4) Tələbələrin dünyagörüşlərinin və tefəkkür tərzlərinin formalaşmasında, bilik, bacarıq və mənimsəmələrinin artırılmasında tədris-metodik ədəbiyyatın aktuallığına xüsusi dəyər verilməsi.

Bu mənada 2018-ci ildə Bakı şəhərindəki "Müəllim" nəşriyyatında nəfis şəkildə çapdan çıxmış "Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri" adlı tədris-metodik vəsait mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vəsaiti dosent Knyaz Aslan, dosent Şəhla Tahirqızı, dosent Nailə Mehrəliyevanın birlikdə yazıb hazırlamışlar.

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş vəsait Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının 15 fevral 2018-ci il tarixli iclasının qərarı ilə nəşr olunmuşdur.

Kitabçılıq işi, redaktor sənəti və tərcümə məsələlərini əhatə edən 384 səhifəlik bu kitab kafedra müdiri, dosent Knyaz Aslanın elmi redaktorluğu ilə hazırlanmışdır.

Vəsaitin rəyçiləri filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rasim Süleymanov və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ələmdar Cabbarlıdır.

Cəmi 384 səhifədən ibarət olan kitabın annotasiyasında deyilir:

“Tədris-metodik vəsaitdə Azərbaycanda əlyazma və çap kitablarının tarixi, inkişaf mərhələləri, formalaşması, müasir problemləri və perspektivləri haqqında ümumi məlumatlar öz əksini tapmışdır. Burada nəşriyyat işi sistemi, struktur və nəşriyyat prosesinin məzmunu, redaktorun əsas hüquq, məqsəd və vəzifələri haqqında məlumat verilmişdir.

Tədris-metodik vəsait kitabşünaslıq, nəşriyyat işi və redaktə ixtisasları üzrə bakalavriatura və magistratura səviyyələrində təhsil alan ali məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabdan müəllimlər, nəşriyyat işçiləri, eləcə də bu sahə ilə maraqlanan oxucular istifadə edə bilər”.

Kafedra müdiri, dosent Knyaz Aslan “Ön söz”də yazır: “Kitabşünaslıq kitab və kitabçılıq işi haqqında kompleks elmdir. Kitabşünaslıq elminin məqsədi kitabın meydana gəlməsini və inkişaf mərhələlərini, kitabın istehsal metodlarını, təbliği və yayılmasını, oxucularla qarşılıqlı əlaqəsini ümumiləşdirməkdən və öyrənməkdən ibarətdir.

Kitab, qəzet, jurnal, bülleten çap nəşrlərinin əsas növləridir. Kitab qeyri-dövri nəşr, qəzet, jurnal, bülleten isə dövri nəşrdir. Çap məhsulunun hər növünün özünəməxsus tarixi, inkişaf prinsipləri, cəmiyyətdə yeri və istehsalat texnikası xüsusiyyətləri vardır. Nəşriyyat fəaliyyətinin ən qədim, vacib və spesifik məhsulu, sözsüz ki, kitabdır”.

Daha sonra “Ön söz”ün müəllifi kitabçılıq işinin, kitab nəşrinin, nəşriyyat fəaliyyətinin mahiyyətini açmaq məqsədilə haqlı olaraq bu cür suallar ümumiləşdirir:

“Bütün bu hadisələr elm, ədəbiyyat, sənət (incəsənət) müstəvisində yaradıcılıq formaları kimi kitabda necə təcəssüm olunur?

Kitabın istehsalının fiziki-texniki və kimyəvi-texnoloji üsulları necə yaranır və necə dəyişir?

Kitabın hazırlanması və meydana gəlməsi kimi spesifik işlər, tutaq ki, illüstrasiyalar, cildləmə, biblioqrafik təsvir, reklam, nəhayət, kitabın istehlakı, toplanılması, saxlanması və s. necə həyata keçirilir?”

Şərh edilən problemlərə uyğun olaraq oxuculara təqdim edilən tədris-metodik vəsaitin məqsədi kitabşünaslıq, nəşriyyat işi və redaktə ixtisasları üzrə bakalavriatura və magistratura səviyyələrində təhsil alan tələbələrdə kitabçılıq işinin əsasları, nəşriyyat-poliqrafiya sistemi, kitabşünaslığın müxtəlif istiqamətləri haqqında ümumi təsəvvür yaratmaqdan ibarətdir.

Tədris-metodik vəsait üç bölmədə işlənmişdir.

“Kitabçılıq işi” adlanan birinci bölmə ulu öndər Heydər Əliyevin bu məşhur kəlamları ilə başlayır:

“Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mənəvi-ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə, kitab vasitəsilə təhsil, elm almışıq. Həyatda yaşamağa fəaliyyət göstərməyə hazırlamışıq, ona

görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir”.

Birinci bölmə “Kitab haqqında söz”, “Əlyazma kitablar: keçmişdən bugünə”, “Azərbaycanda nəşriyyat işinin tarixindən”, “Müstəqillik illərində Azərbaycanda nəşriyyat işinin əsas istiqamətləri”, “Kitab nəşri və yayımının aktual problemləri”, “Məcburi nüsxə problemi və kitabxanalarla nəşriyyatların qarşılıqlı əlaqələri”, “Kitabın aparatı: mahiyyəti və strukturu”, “Jurnal nəşrinin aparatı” yarımbaşlıqlarına bölünmüşdür. Bu yarımbaşlıqlarda dünyada və Azərbaycanda yazının, əlifbanın, yazı materiallarının, əlyazma və çap kitablarının meydana gəlməsi, çap işinin qısa tarixi inkişaf mərhələləri, kitab nəşri və yayımının əsas istiqamətləri, müasir mərhələdə nəşriyyat işinin aktual problemləri, məcburi nüsxə və kitabxanalarla nəşriyyatların qarşılıqlı əlaqələri və s. haqqında ümumi məlumat verilmişdir. Burada eyni zamanda nəşr aparatının mahiyyəti və strukturu, kitabın və jurnalın aparatı mövzusu ətraflı izah edilmişdir.

Tədris-metodik vəsaitin ikinci bölməsi “Redaktor sənəti” adlanır. Burada “Redaktənin aktual problemləri”, “Redaktor ixtisaslaşmasının tipləri”, “Nəşrlərin növləri, tipləri və təsnifləşdirilməsi”, “Ədəbi-bədii nəşrlərin tipoloji xüsusiyyətləri”, “Fakt materialı üzərində redaktə işi”, “Elmi ədəbiyyatın redaktə xüsusiyyətləri”, “Monoqrafiyalar elmi ədəbiyyatın növü kimi”, “Reklam nəşrlərinin xüsusiyyətləri, təsnifləşdirilməsi və redaktəsi” mövzuları əhatə olunmuşdur.

“Ön söz”də də deyildiyi kimi, redaktorluq əhəmiyyətli bilik və davamlı təkmilləşmə tələb edən mürəkkəb və məsuliyyətli yaradıcı fəaliyyət sahəsidir. Buna görə də vəsaitin bu bölməsində redaktənin aktual problemləri, redaktor ixtisaslaşmasının tipləri, redaktənin ədəbi, elmi, xüsusi, texniki, bədii növləri, redaktorun məqsəd və vəzifələri, redaktora lazım olan bilik və bacarıqlar, redaktor fəaliyyətinin əsas prinsipləri haqqında zəruri məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Tədris-metodik vəsaitdə ədəbiyyatın növləri, ədəbi əsərlərin tipləri və təsnifləşdirilməsi, ədəbi-bədii nəşrlərin tipoloji xüsusiyyətləri məsələlərinin şərhinə də xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Kitabda elmi ədəbiyyatın, o cümlədən monoqrafiyaların redaktəsi, eləcə də bu gün xüsusi aktualıq daşıyan reklam nəşrlərinin redaktor hazırlığı və s. kimi mövzular barədə də ətraflı bəhs edilmişdir.

Vəsaitin “Tərcümə məsələləri” adlı üçüncü bölməsi bədii tərcümə məsələlərinə həsr olunmuşdur. Burada Azərbaycanda tərcümə sənətinin inkişaf tarixinə nəzər salınmış, orta əsrlərdən XXI əsrin əvvəllərindəki dünya, xüsusilə rus bədii tərcümə kitabının ana dilimizə tərcüməsi və nəşrinin əsas mərhələləri araşdırılmışdır. Bu bölmə “Azərbaycanda tərcümə sənətinin inkişafı tarixindən”, “Azərbaycanda rus bədii tərcümə kitabının nəşri”, “Müstəqillik illərində Azərbaycanda tərcümə işi” adlı yarımbaşlıqları özündə birləşdirir.

Tədris-metodik vəsait indiyə qədər nəşr olunmuş elmi-nəzəri ədəbiyyat əsasında yazılmışdır. Burada öz əksini tapmış, bir sıra hallarda Azərbaycan

oxucusuna ilk dəfə təqdim edilmiş zəngin məlumatlar milli kitab mədəniyyətinin meydana gəlməsi və inkişaf mərhələləri haqqında obyektiv və dürüst mənzərə yaratmaqla yanaşı, həm də həmin sahədə mövcud olan informasiya boşluğunu xeyli dərəcədə doldurmağa, çatışmayan cəhətləri tamamlamağa xidmət edir.

Bir çox mühüm məsələlərin informasiya dövrünün tələblərinə uyğun şəkildə izah olunması, xüsusilə kitab tarixinin ümumi tarixi şərait kontekstində və cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatının müxtəlif təzahürləri ilə qarşılıqlı əlaqədə şərh olunması tədris-metodik vəsaitin səciyyəvi cəhətlərindəndir.

Qeyd edək ki, tədris-metodik vəsaitin müəllifləri kitabşünaslıq və nəşriyyat işi sahəsində kifayət qədər təcrübəyə malik olan alimlərimizdəndir.

Knyaz Aslan BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosentdir. “Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu” mövzusunda dissertasiya işi müdafiə etmişdir. Çoxsaylı elmi-nəzəri və ədəbi-publisistik məqalənin, 4 monoqrafiyanın, 20-dən çox kitabın müəllifi, çoxsaylı proqram və kitabların tərtibçisi, rəyçisi və redaktorudur. Azərbaycan Jurnalistlər və Yazıçılar Birliklərinin üzvü, “Qızıl Qələm”, Nizami Gəncəvi, Həsən bəy Zərdabi, Sergey Yesenin və başqa mükafatlar laureatıdır.

Şəhla Tahirqızı BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktorudur. “Məzahir Daşqının poeziyası” mövzusunda dissertasiya işi müdafiə etmişdir. 90-a yaxın elmi və elmi-publisistik məqalənin müəllifi, 12 kitabın tərtibçi-müəllifi, eləcə də çoxsaylı proqram və kitabların tərtibçisi, rəyçisi, redaktorudur.

Naile Mehrəliyeva BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorudur. “Yeniyetmələrin mənəvi tərbiyəsində məktəb kitabxanalarının rolu” mövzusunda dissertasiya işi müdafiə etmişdir. O, 50-yə yaxın elmi və elmi-publisistik məqalənin müəllifi, bir neçə proqram və kitabın tərtibçisi, rəyçisi, redaktorudur.

Yeri gəlmişkən, elə burada tədris-metodik vəsaitin ayrı-ayrı bölmə və yarım-bölmələrinin müəllifləri haqqında məlumat vermək yerinə düşər. “Ön söz”dən aydın olur ki, dosent Knyaz Aslan “Ön söz”lə yanaşı I bölmənin “Əlyazma kitabları: keçmişdən bugünə”, “Azərbaycanda nəşriyyat işinin tarixindən”, “Müstəqillik illərində Azərbaycanda nəşriyyat işinin əsas istiqamətləri”, “Kitab nəşri və yayımının aktual problemləri”, “Məcburi nüsxə problemi və kitabxanalarla nəşriyyatların qarşılıqlı əlaqələri” adlı yarım-bölmələrini; II bölmənin “Redaktənin aktual problemləri: məqsəd və vəzifələri, texnoloji tələbləri, müasir xüsusiyyətləri”, “Redaktor ixtisaslaşmasının tipləri”, “Ədəbiyyatın növləri, ədəbi əsərlərin tipləri və təsnifləşdirilməsi”, “Ədəbi-bədii nəşrlərin tipoloji xüsusiyyətləri”, “Reklam nəşrlərinin xüsusiyyətləri, təsnifləşdirilməsi və redaktəsi” adlı yarım-bölmələrini qələmə almışdır.

Dosent Şəhla Tahirqızı II bölmənin “Kitabın aparatı: mahiyyəti və strukturu”, “Jurnal nəşrinin aparatı” adlı yarım bölmələrinin; II bölmənin “Elmi ədəbiyyatın redaktə xüsusiyyətləri”, “Monoqrafiyalar elmi ədəbiyyatın növü kimi” adlı yarım bölmələrinin müəllifidir.

Dosent Nailə Mehrəliyeva isə III bölmənin “Azərbaycanda rus bədii tərcümə kitabının nəşri” adlı yarım bölməsini hazırlamışdır.

Bundan başqa, dosent Knyaz Aslan və dosent Şəhla Tahirqızı II bölmənin “Fakt materialı üzərində ədəbi redaktə işi” adlı yarım bölməsini; dosent Knyaz Aslan və dosent Nailə Mehrəliyeva isə III bölmənin “Azərbaycanda tərcümə sənətinin inkişafı tarixindən”, “Müstəqillik illərində Azərbaycanda tərcümə işi” adlı yarım bölmələrini birlikdə yazmışlar.

“Ön söz”də deyildiyi kimi, “Kitabşünaslıq kitab və kitabçılıq işi haqqında kompleks elmdir. Kitabşünaslıq elminin məqsədi kitabın meydana gəlməsini və inkişaf mərhələlərini, kitabın istehsal metodlarını, təbliği və yayılmasını, oxucularla qarşılıqlı əlaqəsini ümumiləşdirməkdən və öyrənməkdən ibarətdir.

Tədris-metodik vəsait kitabşünaslıq, nəşriyyat işi və redaktə ixtisasları üzrə bakalavriatura və magistratura səviyyələrində təhsil alan ali məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusilə “Ümumi kitabşünaslıq”, “Kitab tarixi”, “Azərbaycan kitabşünaslığı” və digər ixtisas fənlərinin tədrisində bu vəsaitin əhəmiyyəti böyükdür. Tədris vəsaiti eləcə də jurnalistika, şərqşünaslıq və filologiya fakültələrində də əsaslı vəsait kimi faydalı ola bilər. Kitabdən müəllimlər, nəşriyyat işçiləri, eləcə də bu sahə ilə maraqlanan oxucular istifadə edə bilər.

Yeri gəlmişkən, vurğulamaq istəyirik ki, tədris-metodik vəsaitin müəllifləri və elmi redaktoru ciddi araşdırmalar aparmış, müasir kontekstdə mühüm dəyərlərə əsaslanan irihəcmli, çox ciddi ehtiyac duyulan vəsait hazırlamışlar. Elmi redaktor Knyaz Aslana və müəlliflərə bu uğurlu tədris vəsaitinin hazırlanmasındakı xidmətlərinə görə minnətdarlığımızı bildirir, gələcək fəaliyyətlərində onlara uğurlar arzu edirik!

ƏDƏBİYYAT

Knyaz Aslan, Şəhla Tahirqızı, Nailə Mehrəliyeva. Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri: Tədris-metodik vəsait. – Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 2018. – 384 s.

Rasim Süleymanov
Alemdar Jabbarly
Ellada Balayeva

Significant contribution to the development
theoretical and practical aspects Azerbaijani book science

Book Review
“Publishing and Editing issues”

Abstract

The article discusses in detail the content and purpose of the textbook "Issues of publishing and editing." Separate sections on the field of book science, publishing and editing were widely analyzed. The article provides information about the history, stages of development, formation, current problems and prospects of manuscripts and printed books in Azerbaijan. There is a clear idea about the content of publishing activities, the stages of publishing processes, basic rights, goals and objectives of the editor, as well as other topics. In general, this textbook is very important for students and specialists in the book business at the present stage.

Key words: books, manuscripts, printed books, typography, goals and objectives of the editor, printed materials, publications.

Расим Сулейманов
Алемдар Джаббарлы
Эллада Балаева

Значительный вклад в развитие теоретических и практических аспектов
азербайджанского книговедения

Рецензия о книге
«Вопросы издательского дела и редактирования»

Резюме

В статье подробно обсуждается содержание и цель учебно-методического пособия «Вопросы издательского дела и редактирования». Отдельные разделы, посвященные области книговедения, издательского дела и редактирования были широко проанализированы. В статье приводятся сведения об истории, этапах развития, становлении, современных проблемах и перспективах рукописных и печатных книг в Азербайджане. Здесь есть четкое представление о содержании издательской деятельности, этапах издательских процессов, основных правах, целях и задачах редактора, а также о других темах. В целом данное учебно-методическое пособие очень важно для студентов и специалистов по книжному делу на современном этапе.

Ключевые слова: книжное дело, рукописные книги, печатные книги, типография, цели и задачи редактора, печатная продукция, издании.

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının dövrü elmi nəşrlərin qarşısında qoyduğu şərtlərə əsasən çap üçün «Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti» jurnalının redaksiyasına təqdim edilən elmi məqalələr burada sadalanan qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

1) Məqalələr aktual mövzulara həsr olunmalı, jurnalın məzmun və üslubuna uyğun akademik tələblərə cavab verməli, «Giriş» (Introduction; Введение), «Əsas hissə» (Main part; Основная часть) və «Nəticə»-dən (Conclusion; Заключение) ibarət olmalıdır.

2) Məqalənin mətni Microsoft Word proqramında Azərbaycan dilində latın, ingilis dilində latın, rus dilində kiril əlifbası ilə bu qayda ilə yığılmalıdır: format – A4 (210x297mm); şrift – Arial 12; sətirlərarası boşluq – 1 interval; səhifənin parametrləri: yuxarı – 2 sm, aşağı – 2 sm, sol – 3 sm, sağ – 1 sm.

3) Məqalənin həcmi «İstifadə edilmiş ədəbiyyat» da daxil olmaqla ən azı 10, ən çoxu 16 səhifə olmalıdır.

4) Məqalənin titul səhifəsində müəllif(lər)in adı, atasının adı və soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı, vəzifəsi, işlədiyi qurumun (müəssisənin, təşkilatın) adı və ünvanı, elektron poçt ünvanı və məqalənin başlığı tam şəkildə yazılmalıdır.

5) Məqalənin başlığı böyük hərflərlə, yarımbaşlıqları isə yalnız ilk hərfi böyük olmaqla qalın şriftlə yazılmalıdır.

6) Başlıq və yarımbaşlıqlardan, cədvəl və şəkillərdən əvvəl və sonra bir sətir ara boşluğu buraxılmalıdır.

7) Cədvəl və şəkillər ad verilməlidir. Həmin ad cədvəlin üstündə sol küncdə, şəklin isə altında sol küncdə yerləşdirilməli, ardıcıl nömrələnməlidir.

8) Səhifələr ardıcıl olaraq aşağı sağ küncdə nömrələnməlidir.

9) Məqalədə üç dildə – Azərbaycan («Xülasə»), ingilis («Abstract»), rus («Резюме») dillərində eyni məzmununda təxminən 150-200 söz həcmində qısa xülasə, ən azı 5-7 söz və söz birləşməsindən ibarət açar sözləri («Açar sözlər», «Key words», «Abstract») verilməlidir.

10) Hər bir məqalədə UOT (Universal Onluq Təsnifat) indeksləri və ya PACS tipli kodlar verilməlidir.

11) Məqalələr və xülasələr ya müəllifinin özü tərəfindən kompüterdə yığılmış və printerdə A4 formatlı ağ kağızda çap olunmuş və səhifələnmiş şəkildə elektron variantla (CD diskə) birlikdə redaksiyaya təqdim edilməli (CD-lər müəllifə geri qaytarılmır), ya da elektron poçtla knyazaslan@mail.ru ünvanına göndərilməlidir. Orijinal nüsxədə müəllif(lər)in imzası vacibdir.

12) «İstifadə edilmiş ədəbiyyat»a daxil olan mənbələr əlifba sırası ilə ardıcıl nömrələnməklə düzülməlidir. Əvvəlcə Azərbaycan, sonra ingilis, rus və ya başqa dillərdə olan mənbələr, axırda isə İnternet resursları gəlməlidir. İnternet resursları aktiv olmalı, saytın əvvəlində istinad olunan mənbənin adı və tarixi göstərilməlidir.

13) Məqalənin mövzusu ilə bağlı elmi mənbələrə zəruri istinadlar olmalı, sonda verilən «İstifadə edilmiş ədəbiyyat»da istinad olunan ədəbiyyat mətnin

içində böyük mötərizə arasında [5, s.21] verilməli, sonda isə əlifba ardıcılığı ilə nömrələnməlidir.

14) *Ədəbiyyat siyahısı AAK-ın "Dissertasiyaların tərtibi qaydaları" barədə qüvvədə olan Təlimatının "İstifadə edilmiş ədəbiyyat" bölməsinin tələblərinə uyğun tərtib olunmalıdır.*

15) *"İstifadə edilmiş ədəbiyyat" siyahısında son 5-10 ildə çapdan çıxmış mənbələrə (elmi məqalələr, monoqrafiyalar və digər mötəbər mənbələr) üstünlük verilməlidir.*

16) *İstifadə olunan mənbələrin sayı 3-dən çox, 16-dan az olmalıdır.*

17) *Redaksiya məqalələrin üzərində redaktə xarakterli düzəlişlər aparmaq və mətni ixtisar etmək səlahiyyətinə malikdir.*

18) *Məqalələrdə göstərilən məlumatların və faktların doğruluğuna müəlliflər cavabdehdir.*

19) *Məqaləyə iki mütəxəssis rəyi, onu çapa tövsiyə edən kafedranın iclas protokolundan çıxarış əlavə olunmalıdır.*

20) *Təqdim edilən məqalələr redaksiyada nəzərdən keçirildikdən sonra oxunuş üçün (müəllifin adı gizli saxlanılmaqla) digər ekspertə göndərilir. Məqalə jurnalın profilinə uyğun olduğu təqdirdə və tələblərə cavab verərsə, çapa təqdim edilir.*

21) *Jurnalda dərc edilən məqalələrdə müəlliflik hüququ qorunur və bu məqalələrin bütün nəşr hüquqları «Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti» jurnalına aiddir.*

22) *Jurnalda çap edilmiş məqalələrin eyni ilə digər nəşrlərdə (məqalənin tezis şəklində dərc olunmuş variantı istisnadır) dərcinə yalnız redaksiyanın yazılı icazəsi, sitatların verilməsinə isə mənbə göstərilmək şərti ilə yol verilir.*

23) *Əvvəllər çap olunmuş və ya çap üçün başqa redaksiyalara göndərilmiş əlyazmaların «Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti» jurnalına təkrar təqdim edilməsi müəlliflik etikasına ziddir.*

24) *Yuxarıda göstərilən tələblərə cavab verməyən məqalələr qəbul edilmir.*

25) *Müəllifin istəyi ilə redaksiya ona məqaləsinin qəbul edilməsi barədə arayış vermək hüququna malikdir.*

26) *Məqalələr növbəlilik prinsipi ilə dərc edilir.*

27) *Dərc olunmuş məqaləyə görə müəllifə jurnalın bir nüsxəsinin verilməsi nəzərdə tutulur.*

28) *Elmi əsərlər jurnalında çap olunan məqalələrin elektron variantı ilə www.bsu.edu.az saytında tanış olmaq mümkündür.*

Redaksiya heyəti

MÜNDƏRİCAT

ELMİ-TƏDQIQAT HESABATI

BAŞ REDAKTORDAN	7
	Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası üzrə 2018-ci ildə elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi haqqında hesabat.....	8
	KİTABŞÜNASLIQ	
Knyaz Aslan	Əlyazma kitablar: dünəni gələcəyə daşıyan xəzinə.....	25
Rasim Süleymanov	Ulu öndər Heydər Əliyevin kitab və kitab nəşri haqqında müdrik fikirləri.....	33
Bayram Salmanov	Cəfər Cabbarlının tərcümə əsərlərinin nəşri.....	39
Aytən Cəfərova	Reklamın yaranma tarixindən.....	44
Ülkər Həmidova	“Azərbaycan” jurnalının nəşri haqqında.....	49
	NƏŞRİYYAT İŞİ	
Sima İsmayılova	Bakı Universiteti Nəşriyyatının fəaliyyəti (2011-2018-ci illər).....	53
Jalə İsmayılova	Bakı Universiteti Nəşriyyatında çap edilmiş tədris-metodik vəsaitlər (1960-1970-ci illər).....	59
	JURNALİSTİKA	
Elmira Həsənova	Azərbaycan mətbuatında ədalət və humanizm prinsipləri.....	65
Vüsal Məmmədzadə	Multimedia jurnalistikasına inteqrasiya prosesində mobil jurnalistikanın yeri.....	71
	KİTABXANAŞÜNASLIQ	
Gülnigar Məmmədova	Zaqatala kitabxanaları müasir mərhələdə.....	83
Pərviz Kazımi	Qlobal informasiya cəmiyyəti şəraitində etnomühitin formalaşması və kitabxanaların vəzifələri.....	90
Sevinc Mahmudova	Kitabxanalarda istifadə olunan RFID texnologiyası.....	96
Şərqiyyə Qurbanova	Kitabxana-informasiya sistemlərinin qurulma prinsipləri.....	101
	YENİ NƏŞRLƏR	
Rasim Süleymanov	Azərbaycan kitabşünaslıq elminin nəzəri və təcrübə aspektlərinin inkişafına əhəmiyyətli töhfə: “Nəşriyyat işi və redaktə məsələləri” kitabı haqqında resenziya.....	112
Ellada Balayeva		119
MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ	119

CONTENTS

	SCIENTIFIC RESEARCH REPORT	
FROM THE CHIEF EDITOR		7
	Report on the implementation of research work of the Department of Bibliology and Publishing at the Baku State University in 2017.....	8
	BİBLİOLOGY	
Knyaz Aslan	Handled books: A treasure that brings the story to the future).....	25
Rasim Suleymanov	Publication of translation works by Jafar Jabbarli.....	33
Bayram Salmanov	Activities of the publishing house "Altun Kitab" in the field of serial book publishing.....	39
Aytan Jafarova	The history of advertising.....	45
Ulker Hamidova	On the publication of the magazine "Azerbaijan"	49
	PUBLISHING	
Sima Ismayilova	Activity of Baku University Publishing House (for 2011-2018).....	53
Jale Ismayilova	Background in Baku State University publication (1960-1970).....	59
	JOURNALISM	
Elmira Hasanova	Principles of justice and humanism in the press of Azerbaijan.....	65
Vusal Mammadzade	Mobile journalism in the process of integration to multimedia journalism.....	71
	LIBRARY OF SCIENCES	
Gulnigar Mammadova	Zaqatala libraries at the modern stage.....	83
Parviz Kazimi	Duties of libraries in the formation of ethno environment in global information society.....	90
Sevinj Mahmudova	RFID technology used in libraries.....	96
Shargiyya Kurbanova	Creating the library information systems.....	101
	NEW EDITIONS	
Rasim Suleymanov	Significant contribution to the development theoretical and practical aspects Azerbaijani book science: Book Review "Publishing and Editing issues"	112
Ellada Balayeva		119
TO AUTHORS' ATTENTION.....		119

ОГЛАВЛЕНИЕ

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ОТЧЕТ

ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА	7
	Отчет о выполнении научно-исследовательских работ кафедры книговедения и издательского дела БГУ в 2017 году.....	8
КНИГОВЕДЕНИЕ		
Князь Аслан	Рукописные книги: Сокровище, которое подведет историю к будущему.....	25
Расим Сулейманов	Мудрые слова общенационального лидера Гейдара Алиева о книге и книжного издания.....	33
Байрам Салманов	Издание переводческой произведений Джафара Джаббарлы.....	39
Айтен Джафарова	История создания рекламы.....	44
Улькер Гамидова	Об издании журнала "Азербайджан").....	49
ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО		
Сима Исмайлова	Деятельность издательства Бакинский университет (2011-2018 г.г.).....	53
Жале Исмайлова	Пособие, напечатанные в издательство Бакинском государственном университете (1960-1970 г.г.).....	59
ЖУРНАЛИСТИКА		
Эльмира Гасанова	Принципы справедливости и гуманизма в прессе Азербайджана.....	65
Вусал Мамедзаде	Мобильная журналистика в процессе интеграции в мультимедийную журналистику.....	71
БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ		
Гюльнара Мамедова	Библиотеки Закаталы в современном этапе	83
Первиз Казими	Роль библиотек в формирование этно-культурного среды в условиях глобального информационного общества.....	90
Севиндж Махмудова	Технология ТРИ, используемая в библиотеках...	96
Шаргия Гурбанова	Создание библиотечных информационных систем.....	102
НОВЫЕ ИЗДАНИЯ		
Расим Сулейманов	Значительный вклад в развитие теоретических и практических аспектов азербайджанского книговедения (Рецензия о книге «Вопросы издательского дела и редактирования».....	112
Эллада Балаева		
ВНИМАНИЮ АВТОРОВ	119

**“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti”
elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalı
Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 4021. 01.12.2015.**

* * *

**“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti”
elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalı
Serial Nəşrlərin Qeydiyyatı üzrə Beynəlxalq Mərkəz
(CIEPS - ISSN International Centre, Paris, France)
tərəfindən beynəlxalq reyestrə daxil edilmişdir.
Sertifikat ISSN (ISSN-L) 2617-6939. 18.10.2018.**

**Menecer
Koordinator
Korrektor**

***Ellada Balayeva
Esmira Zərbəliyeva
Aybəniz Aslan***

**«Ləman» Nəşriyyat-Poliqrafiya MMC-də
çap edilmişdir**

*Çapa imzalanmışdır: 15.06.2019.
Sayı 200 nüsxə. Həcmi 7,75 ç.v.
Formatı 70x100%. Əla növ kağız.*